

TEISĖS Į PRIVATUMĄ, MINTIES, SAŽINĖS, RELIGIJOS LAISVĘ IR SAVIRAIŠKĄ UŽTIKRINIMO PROBLEMAS

Mokslo studija

Lietuvos teisės instituto mokslo tyrimai

TEISĖS Į PRIVATUMĄ, MINTIES, SAŽINĖS, RELIGIJOS LAISVĘ IR SAVIRAIŠKĄ UŽTIKRINIMO PROBLEMAS

MOKSLO STUDIJA

Mindaugas LANKAUSKAS
Matas MULEVIČIUS
Salomėja ZAKSAITĖ

2013/Vilnius

Tyrimo vadovė ir mokslinė redaktorė dr. Lina Beliūnienė

Autoriai:

Mindaugas Lankauskas(I skyrius, išskyrus 2.1 poskyrį)

Matas Mulevičius(II, III poskyriai)

Dr. Salomėja Zaksaitė..... (I skyriaus 2.1 poskyris)

Mokslo studija „Teisės į privatumą, minties, sąžinės, religijos laisvę ir saviraišką užtikrinimo problemos“ yra tyrimo „Žmogaus teisės Lietuvoje“ dalis. Šioje mokslo studijoje analizuojama, kaip Lietuvoje teoriškai ir praktiškai užtikrinama teisė į privatumą, minties, tikėjimo ir sąžinės laisvę ir saviraišką. Konstatuotina, kad užtikrinant šias teises bei laisves, kyla įstatyminio, institucinio ir praktinio pobūdžio problemų. Sudėtingiausia užtikrinti privatumą vykdant operatyvinę veiklą, be to, žiniasklaidoje kartais viešinama informacija apie asmenų privatų gyvenimą. Kaip svarbios bei aktualios sritys paminėtinos privatumo apsaugos elektroninėje erdvėje bei neturtinės žalos atlyginimo dydžio nustatymo asmens privatumo gynimo bylose problemos. Minties, sąžinės ir religijos laisvės užtikrinimo srityje išskirti šie probleminiai aspektai: nelygiavertė tradicinių bei kitų religinių organizacijų padėtis, nevisiškas valstybės ir bažnyčios atskirumo principo įgyvendinimas; saviraiškos laisvės srityje – žurnalisto informacijos šaltinio apsaugos nuo atskleidimo neužtikrinimo ir baudžiamosios atsakomybės už asmens garbės ir orumo pažeidimus klausimai. Studijos pabaigoje pateikiamos išvados bei rekomendacijos įstatymų leidėjui.

Pasiūlymus, pastabas ir komentarus prašome siųsti tyrimo vadovei ir mokslinei redaktorei – Lietuvos teisės instituto Teisinės sistemos tyrimo skyriaus mokslo darbuotojai dr. Linai Beliūnienei el. pašto adresu lina@teise.org.

Recenzentai:

Prof. dr. Justinas Žilinskas, Mykolo Romerio universitetas

Doc. dr. Milda Ališauskienė, Vytauto Didžiojo universitetas

Mokslo studija apsvairstyta ir rekomenduota publikuoti Lietuvos teisės instituto tarybos 2013-01-04 posėdyje nutarimu Nr. 1.

Ankštoji g. 1 A, LT-01109 Vilnius

Tel./faks. (+370 5) 249 75 91

info@teise.org, www.teise.org

ISBN 978-9986-704-18-8 (Internetinis leidinys)

© Lietuvos teisės institutas, 2013

TURINYS

Tyrimo vadovės žodis.....	4
Įvadas.....	8
I. TEISĖ Į PRIVATUMĄ.....	9
1.1 Teisės į privatumą užtikrinimo padėtis Lietuvoje 2008–2012 m.	9
1.2 Teisės į privatumą užtikrinimo probleminiai aspektai.....	12
1.2.1 Nepakankamas privataus gyvenimo apsaugos užtikrinimas vykdant operatyvinę veiklą	12
1.2.2 Privatumo pažeidimai žiniasklaidoje.....	18
1.2.3 Privatumo užtikrinimo elektroninėje erdvėje problemos.....	21
1.2.4. Neturtinės žalos už privatumo pažeidimus atlyginimo dydžio problema.....	22
II. MINTIES, TIKĖJIMO IR SAŽINĖS LAISVĖ.....	24
2.1 Minties, tikėjimo ir sąžinės laisvės užtikrinimo padėtis Lietuvoje 2008–2012 m.....	24
2.2 Su minties, tikėjimo ir sąžinės laisvės užtikrinimu susiję probleminiai aspektai.....	26
2.2.1 Tradicinėms religinėms bendruomenėms priklausančių ir nepriklausančių tikinčiųjų teisių skirtumai.....	26
2.2.2 Minties, tikėjimo ir sąžinės laisvės suvaržymai ir valstybės bei bažnyčios atskirumo principas.....	29
III. SAVIRAIŠKOS LAISVĖ.....	32
3.1 Saviraiškos laisvės užtikrinimo padėtis Lietuvoje 2008–2012 m.	32
3.2 Su saviraiškos laisvės užtikrinimu susiję probleminiai aspektai.....	36
3.2.1 Nepakankamas informacijos šaltinio apsaugos nuo atskleidimo užtikrinimas.....	36
3.2.2 Baudžiamosios atsakomybės už nusikalstamas veikas asmens garbei bei orumui problematika ir žodžio laisvė.....	37
Išvados ir pasiūlymai.....	40
Naudoti šaltiniai.....	43
Summary.....	48

Tyrimo vadovės žodis

Šioje studijos dalyje siekiama paaiškinti Lietuvos teisės instituto atlikto žmogaus teisių tyrimo tikslą, šio tyrimo aktualumą ir atskleisti, kaip šis tyrimas buvo atliekamas.

Mokslo studijų seriją „Žmogaus teisės Lietuvoje“ sudaro septynios studijos, kuriose nagrinėjama pilietinių, politinių, ekonominių ir socialinių teisių padėtis. Daugiausia dėmesio atkreipiama į aktualiausius probleminius šių teisių užtikrinimo Lietuvoje 2008–2012 m. aspektus.

Mokslo studijų tikslas – sistemingai ištirti žmogaus teisių padėtį Lietuvoje. Siekiant šio tikslo, apžvelgiama atskirų žmogaus teisių teisinio reguliavimo ir jų praktinio užtikrinimo būklė; taip pat atliekama problemiškesnių žmogaus teisių teisinio reguliavimo bei jų praktinio užtikrinimo sričių analizė ir pateikiamos rekomendacijos, kaip tobulinti šias sritis.

Sistemingo žmogaus teisių užtikrinimo Lietuvoje 2008–2012 m. tyrimo idėją pirmiausia paskatino siekis tęsti 2005 m. Teisės instituto atliktą šios temos analizę¹. Juo labiau šiam darbui įkvėpė ir tai, kad pastaruoju metu Lietuvoje dažniau atliekami atskirų žmogaus teisių įgyvendinimo tyrimai², o studijose minimu laikotarpiu Lietuvoje nedaug išleista mokslo darbų, kuriuose žmogaus teisės būtų nagrinėjamos kaip sistema³. Dar daugiau – nėra mokslo darbų, analizuojančių padėtį aptariamoje srityje 2008–2012 m.⁴ Įgyvendinant kilusią idėją, mokslo studijų serijoje žmogaus teisių tema nagrinėjama aprėpiant platų žmogaus teisių spektrą (pilietines, politines, ekonomines ir socialines teises⁵), atsižvelgiant į žmogaus teisių sąsajas, taip pat konkrečių teisių aspektu analizuojant aktualiausias atskirų visuomenės grupių problemas, lyginant ir vertinant šių teisių teisinio reguliavimo bei jo praktinio užtikrinimo visumą. Būtent konkrečiais didžiosios daugumos konstitucinių žmogaus teisių užtikrinimo pavyzdžiais, o ne pagal konkrečius kriterijus⁶ atrinktų nagrinėti tik tam tikrų žmogaus teisių

¹ Žmogaus teisės Lietuvoje. Leidinys parengtas pagal JTVP programos „Parama įgyvendinant Nacionalinį žmogaus teisių rėmimo ir apsaugos veiksmų Lietuvos Respublikoje planą“. Vilnius: Naujos sistemos, 2005.

² Išsamesnė mokslinė studijoje nagrinėjamo laikotarpio žmogaus teisių įgyvendinimo analizė pateikiama, pavyzdžiui, S. Kirchner 2012 m. apgintoje disertacijoje „Europos žmogaus teisių konvencijos 2 straipsnio 1 dalies 1 sakinio taikymas prenatalinėje stadijoje“ (apie negimusius vaikų teisę į gyvybę pagal Konvencijos 2 (1) straipsnį); P. Čelkio 2011 m. disertacijoje „Visuomenės sveikatos priežiūros teisinis reguliavimas įgyvendinant teisę į sveikatos apsaugą“; L. Štarienės 2010 m. monografijoje „Teisė į teisingą teismą pagal Europos žmogaus teisių konvenciją“; E. Venckienės 2009 m. disertacijoje „Žmogaus orumas kaip teisinė kategorija“; D. Vitkauskaitės-Meurice 2009 m. disertacijoje „Individualios peticijos teisė ir jos įgyvendinimas tarptautinėje teisėje“; 2008 m. D. Poškos disertacijoje „Asmens teisė į teisminę gynybą ir jos įgyvendinimo probleminiai aspektai Lietuvos administraciniuose teismuose“. Kalbant apie kitas publikacijas, reikėtų paminėti, kad Lietuvai pagal tarptautinius dokumentus tarptautinėms institucijoms teikiamose ataskaitose apie žmogaus teisių įgyvendinimo Lietuvoje padėtį taip pat aptariama tik tam tikros rūšies, o ne visų rūšių žmogaus teisių (arba atskirų visuomenės grupių narių teisių) užtikrinimo padėtis. Pavyzdžiui, Lietuvos pranešimai apie priemones, kurių ji ėmėsi įgyvendindama Tarptautinio pilietinių ir politinių teisių pakto nuostatas; Lietuvos Respublikos ataskaitos apie Jungtinių Tautų tarptautinio ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių pakto įgyvendinimą Lietuvoje; Lietuvos Respublikos ataskaitos dėl Europos socialinės chartijos (pataisytos) įgyvendinimo.

³ Pavyzdžiui, 2012 m. L. Marcinkutės apginta daktaro disertacija „Žmogaus teisių ir valstybės suvereniteto dermė Lietuvos nacionalinėje žmogaus teisių politikoje“, 2010 m. L. Beliūnienės disertacija „Žmogaus teisių kaip konstitucinių vertybių apsauga Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje“.

⁴ Nors paminėtinas, pavyzdžiui, 2008 m. parengtas žmogaus teisių būklės tyrimas (Fundamental Rights in Europe and North America. Suppl. 13: Lithuania. Edited by by Albrecht Weber. Ragulskytė-Markovienė R., Baranskaitė A. (nacionaliniai koordinatoriai). Leiden/Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2008), jame pateikiamas iki 2008 m. Lietuvoje vyravusios žmogaus teisių padėties vertinimas.

⁵ Asmens kultūrinių teisių užtikrinimo nagrinėjimas, taip pat procesinių garantijų asmenims, traukiamiems teisinėn atsakomybėn, tyrimas, kaip žmogaus teisių būklės sudedamoji dalis numatomas atlikti šiais metais ir bus paskelbtas Instituto paruoštų mokslo studijų pagrindu parengtoje monografijoje.

⁶ Pažymėtina, kad 2009 m. tyrimas, kurį atliko Žmogaus teisių stebėjimo institutas, parengtas atsižvelgiant į „konkrečių žmogaus teisių svarbą, įtvirtinant atvirą demokratinę visuomenę, atskirų žmonių grupių pažeidžiamumą ir ribotą gebėjimą apsaugoti savo teises“ ir pagal tai formuluojant tuometines šio Instituto prioritетines darbo sritis. Žr.: Žmogaus teisių įgyvendinimas Lietuvoje 2007–2008: apžvalga. Vilnius: Žmogaus teisių stebėjimo institutas, 2009 [interaktyvu]. Prieiga per internetą:

<http://www.hrmi.lt/uploaded/PDF%20dokai/Apzvalga_2007-2008_20090609.pdf> (prisijungta 2012 m. lapkričio 28 d.).
Prioritetinėmis Instituto veiklos sritimis grindžiamas ir 2011 m. Žmogaus teisių stebėjimo instituto atlikta žmogaus teisių įgyvendinimo apžvalga. Žr.: Žmogaus teisių įgyvendinimas Lietuvoje 2009–2010: apžvalga. Vilnius: Žmogaus teisių stebėjimo institutas, 2011 [interaktyvu]. Prieiga per internetą:

<http://www.hrmi.lt/uploaded/PDF%20dokai/Apzvalgos/Apzvalga_2009-2010_su%20virseliu_FINAL.pdf> (prisijungta 2012 m. lapkričio 28 d.).

apžvalga⁷ pristatomos mokslo studijos skiriasi nuo ankstesniųjų darbų žmogaus teisių Lietuvoje tema. Studijose nagrinėjamos šios teisės ir jų garantijos: asmens neliečiamumo garantijos, įsitikinimų išraiškos ir informacijos laisvė, minties, tikėjimo ir sąžinės laisvė, teisė į privatumo neliečiamumą, teisė dalyvauti valdant savo šalį, teisė į teisingą teismą, teisė į nuosavybės neliečiamumą, ūkinės veiklos laisvė ir iniciatyva, vartotojų teisės, teisė į darbą, teisė į socialinę apsaugą, šeimos teisė į apsaugą, teisė į sveikatos apsaugą, teisė į sveiką aplinką. Teisių išdėstymas atskiromis studijomis pasirinktas atsižvelgus į artimas studijose analizuojamų teisių saugomas vertybes.

Žmogaus teisių užtikrinimo padėties Lietuvoje 2008-2012 m. sistemingas tyrimas nulemtas prielaidos, kad Lietuvos Respublikos teisės sistemoje ir praktikoje nėra įtvirtintos tinkamos žmogaus teisių garantijos. Šią išvagę skatina bent keletas faktų. Visų pirma, nustatytas didelis – net 50 – Europos Žmogaus Teisių Teismo 2008-2012 m. Lietuvos atžvilgiu konstatuotų žmogaus teisių pažeidimų skaičius šio Teismo nagrinėtose bylose, nors jis kasmet ir nežymiai mažėja. Iš viso aptariamuoju laikotarpiu minimo Teismo pripažinti šių teisių ir teisių garantijų pažeidimai: 16 proceso trukmės pažeidimo atvejų, 12 teisės į teisingą teismą pažeidimo atvejų, 6 teisės į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą pažeidimo atvejai, 4 veiksmingo tyrimo stokos atvejai, 3 nuosavybės apsaugos pažeidimo atvejai, 2 nežmoniško ar žeminančio elgesio atvejai, 2 teisės į veiksmingą priemonę pažeidimo atvejai, po 1 teisės į gyvybę, diskriminacijos draudimo, teisės į laisvus rinkimus pažeidimo atvejį⁸. Svarbu ir tai, kad nurodytų teisių pažeidimų struktūra, palyginus su bendru Lietuvos atžvilgiu fiksuotų pažeidimų skaičiumi nuo 1959 m. iki 2012 m. keičiasi tik nedidele dalimi: Teismas prieš Lietuvą priėmė 68 sprendimus, kuriuose nustatė bent vienos teisės pažeidimą: 25 proceso trukmės pažeidimų atvejus, 19 teisės į laisvę ir saugumą pažeidimų atvejus, 18 teisės į teisingą teismą pažeidimų atvejus, 13 teisės į privataus ir šeimos gyvenimo gerbimą pažeidimo atvejų, po 5 nuosavybės apsaugos ir nežmoniško ar žeminančio elgesio atvejus, 4 veiksmingo tyrimo stokos atvejus, 3 diskriminacijos draudimo pažeidimo atvejus, 2 teisės į veiksmingą priemonę pažeidimo atvejus, po 1 teisės į gyvybę, teisės į laisvus rinkimus pažeidimo atvejį.⁹ Vadinasi, turi būti atkreiptas dėmesys į įsisenėjusias išvardintų teisių sričių problemas.

⁷ 2011 m. Žmogaus teisių stebėjimo instituto žmogaus teisių įgyvendinimo apžvalgoje nagrinėjami šie probleminiai aspektai: kankinimo, nežmoniško, žeminančio elgesio draudimo, lygių galimybių politikos įgyvendinimas, teisė į teisingą teismą, saviraiškos laisvė, teisė į politinį dalyvavimą, teisė į privatų ir šeimos gyvenimą, asmenų, priklausantių pažeidžiamoms grupėms, teisės; 2009 m. parengtame žmogaus teisių įgyvendinimo leidinyje apžvelgti teisės į politinį dalyvavimą, teisės į saviraiškos laisvę, teisės į privataus gyvenimo gerbimą, teisės į teisingą teismą, diskriminacijos, rasizmo, antisemitizmo ir kitų neapykantos apraiškų, moterų, vaiko teisių, neįgaliųjų teisių, įkalintų asmenų teisių, pacientų teisių klausimai. Žr.: Žmogaus teisių įgyvendinimas Lietuvoje 2009–2010: apžvalga. Vilnius: Žmogaus teisių stebėjimo institutas, 2011; Žmogaus teisių įgyvendinimas Lietuvoje 2007–2008: apžvalga. Vilnius: Žmogaus teisių stebėjimo institutas, 2009. Palyginti gausnesnis teisių sąrašas (t. y. teisės į gyvybę, fizinį ir psichinį neliečiamumą, žmogaus orumą (taip pat ir teisės į sveikatą), teisės į laisvę ir saugumą (taip pat judėjimo laisvės, teisės į privatumą, būsto apsaugos, pašto ir telekomunikacijų konfidencialumo, teisės į duomenų apsaugą), pagrindinių komunikavimo teisių, sąžinės, įsitikinimų, religijos laisvių, santuokos ir šeimos apsaugos, išsilavinimo, mokslo, mokslo ir dėstymo laisvės, teisės į nuosavybės apsaugą, laisvės prekiauti ir konkuruoti, įsisteigimo laisvės, laisvės pasirinkti profesiją, teisės ieškoti prieglobsčio padėtis) pasirinktas analizuoti minėtame leidinyje *Fundamental Rights in Europe and North America*. Suppl. 13: Lithuania. Edited by Albrecht Weber. Ragulskytė-Markovienė R., Baranskaitė A. (nacionaliniai koordinatoriai). Leiden/Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2008.

⁸ 2008 m. duomenis žr. European Court of Human Rights Statistics. Violations by Article and by Country. European Court of Human Rights Annual Report 2011 [interaktyvus]. Prieiga per internetą:

<http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/D5B2847D-640D-4A09-A70A-7A1BE66563BB/0/ANNUAL_REPORT_2008.pdf>

(prisijungta 2012 m. gruodžio 31 d.). 2009 m. duomenis žr. European Court of Human Rights Statistics. Violations by Article and by Country. European Court of Human Rights Annual Report 2009 [interaktyvus]. Prieiga per internetą:

<http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/C25277F5-BCAE-4401-BC9B-F58D015E4D54/0/2009_Annual_Report_Final.pdf>

(prisijungta 2012 m. gruodžio 31 d.). 2010 m. duomenis žr. European Court of Human Rights Statistics. Violations by Article and by Country. European Court of Human Rights Annual Report 2010 [interaktyvus]. Prieiga per internetą:

<http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/596C7B5C-3FFB-4874-85D8-F12E8F67C136/0/TABLEAU_VIOLATIONS_2010_EN.pdf>

(prisijungta 2012 m. gruodžio 31 d.). 2011 m. duomenis žr. European Court of Human Rights Statistics. Violations by Article and by Country. European Court of Human Rights Annual Report 2011 [interaktyvus]. Prieiga per internetą:

<http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/77FF4249-96E5-4D1F-BE71-42867A469225/0/2011_Rapport_Annuel_EN.pdf>

(prisijungta 2012 m. gruodžio 31 d.). 2012 m. duomenis žr. European Court of Human Rights Statistics. Violations by Article and by Country. European Court of Human Rights Annual Report 2012 [interaktyvus]. Prieiga per internetą:

<http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/9A8CE219-E94F-47AE-983C-B4F6E4FCE03C/0/2012_Rapport_Annuel_EN.pdf>

(prisijungta 2013 m. vasario 14 d.).

⁹ European Court of Human Rights Statistics. Violations by Article and by Respondent State (1959-2011). European Court of Human Rights Annual Report 2011 [interaktyvus]. Prieiga per internetą:

<http://www.echr.coe.int/NR/rdonlyres/77FF4249-96E5-4D1F-BE71-42867A469225/0/2011_Rapport_Annuel_EN.pdf>

(prisijungta 2012 m. gruodžio 31 d.). Taip pat žr. Europos Žmogaus Teisių 2012 m. bylų nagrinėjimo duomenis 8 išnašoje nurodytame šio Teismo 2012 m. šaltinyje.

Darant prielaidą apie žmogaus teisių garantijų netinkamumą (jų nepakankamumą), atsižvelgta ir į tai, kad valstybėje nesprendžiamas procesinių žmogaus teisių garantijų papildymo klausimas. Lietuva iki šiol stokoja veikiančio konstitucinio skundo instituto, kuris galėtų padėti siekiant veiksmingiau nustatyti potencialiai nekonstitucines teisės sistemos normas bei įveikti teismų nenorą kai kuriais atvejais inicijuoti pagrįstų asmenų prašymų konstitucinės justicijos institucijai teikimą ir, tikėtina, šiuo požiūriu geriau gintų žmogaus teises. Nors pažymėtina ir tai, kad iki šiol įstatymų leidėjo vienu ar kitu aspektu neįgyvendinti per studijose nagrinėjamą laikotarpį Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo priimti net 15 su įvairių žmogaus teisių įgyvendinimu susijusių sprendimų, kuriais konstatuotas teisės normų prieštaravimas Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir (arba) įstatymams.¹⁰

Dar daugiau, matyti, kad nors nacionalinės žmogaus teisių institucijos steigimo būtinybė mokslinėje literatūroje pabrėžta dar 2006–2007 m.,¹¹ jos įgyvendinimas kol kas juda pernelyg mažais žingsneliais – dėl jos, kaip papildomos institucinės žmogaus teisių garantijos, sprendimas galutinai dar nepriimtas. Tokia institucija galėtų stebėti ir analizuoti bendrą žmogaus teisių situaciją šalyje, teikti pasiūlymus ir patarimus valstybės valdžios institucijoms šioje srityje, užsiimti visuomenės šviečiamąja veikla ir kt. Šiai institucijai priskyrus daug sričių apimančią kompetenciją, būtų skatinama tobulinti žmogaus teisių apsaugą ir gynimą.

Pagal šiuos faktus, rengiantis atlikti aptariamą žmogaus teisių tyrimą, numatyta išskirti konkrečias problemiškausias žmogaus teisių teisinio reguliavimo bei jų praktinio užtikrinimo sritis, jas išnagrinėti ir suformuluoti rekomendacijas įstatymų leidėjui, kaip pagerinti padėti.

Studijose atskirų teisių užtikrinimo situacijos analizė pradedama atskleidžiant, autorių manymu, teigiamus ir (ar) neigiamus 2008–2012 m. įvykusius su konkrečios žmogaus teisės sritimi susijusius teisinio reguliavimo ir teisinės praktikos pokyčius. Siekiant užtikrinti kuo objektyvesnę žmogaus teisių situacijos nagrinėjimą ir kuo didesnę visų studijų autorių pasirinktų analizės aspektų vienodumą, kiekvienos nagrinėjamos teisės užtikrinimas iliustruojamas tais pačiais rodikliais. Jie surinkti iš įvairių dokumentų, statistinių duomenų. Apžvelgiamos su nagrinėjama tema susijusios tarptautinių institucijų ataskaitos Lietuvai, Lietuvos institucijų ataskaitos tarptautinėms organizacijoms; apibendrinami ikiteisminių ginčus sprendžiančių įstaigų duomenys apie asmenų pateiktus skundus dėl studijose nagrinėjamų teisių neužtikrinimo atveju, duomenys apie šiose institucijose konstatuotus konkrečios teisės pažeidimus, atitinkamos rūšies bylų nagrinėjimo nacionaliniuose ir tarptautiniuose teismuose statistiniai duomenys bei šių teismų praktikos nagrinėjimo rezultatai. Vertinant, kaip užtikrinamos studijose nagrinėjamos teisės, remiamasi ir su konkrečiomis žmogaus teisėmis susijusios mokslinės literatūros analize.

Pastarasis metodas naudojamas ir studijų dalyje apie probleminius tam tikrų teisių užtikrinimo aspektus. Šioje studijų dalyje įvardijami ir analizuojami minėtu laiku Lietuvoje aktualiausi pilietinių, politinių, ekonominių ir socialinių teisių užtikrinimo sunkumai, kliūtys, nepagrįsti suvaržymai.

Nustatant ir apibrėžiant problemiškausias žmogaus teisių teisinio reguliavimo bei jų praktinio užtikrinimo sritis ir jas analizuojant, kaip ir aptartoje pirmojoje pristatomų mokslo studijų dalyje, pirmiausia vadovautasi atskirų sričių ekspertų nuomone. Kiekvienas studijos autorius taikė interviu su ekspertais: mokslininkais, nevyriausybinėse organizacijose atstovais, teisininkais ir politikais (visiems jiems nuoširdžiai dėkojame) – metodą. Pirmiesiems dviem apžvalginiams interviu naudoti standartizuoti, o dviem vėlesniems, kuriais gilintasi į konkrečias problemas, – iš dalies standartizuoti klausimai. Per šiuos interviu gauti duomenys leido sumažinti konkrečios teisės įgyvendinimo srityje autorių identifikuotų aktualiausių probleminių klausimų apimtį.

¹⁰Žr.: 2012 m. lapkričio 26 d. informacija apie Konstitucijai ir (arba) įstatymams prieštaraujančiais pripažintus teisės aktus, kurie nebuvo pakeisti, papildyti ar panaikinti [interaktyvu]. Prieiga per internetą: <http://www.lrkt.lt/dokumentai/Neigyvendinti_%20KTnutarimai_20121126.pdf> (prisijungta 2012 m. gruodžio 31 d.).

¹¹Žr.: Žiobienė E. ir kt. Žmogaus teisių apsauga: institucinis aspektas. Lietuvos konstitucinė teisė: raida, institucijos, teisių apsauga, savivalda. Kolektyvinė monografija. Vilnius, 2007, p. 364–382. Žiobienė E. Lygiateisiškumo principą užtikrinančių institucijų teisinio statuso problemos. Jurisprudencija. 2006, Nr. 12 (90), p. 75–81.

Išskirtų probleminių klausimų aktualumo patvirtinimų taip pat ieškoma apžvelgiant lankomiausio Lietuvoje¹² naujienų portalo „Delfi“ pastarųjų metų dažniausių publikacijų, susijusių su nagrinėjamomis žmogaus teisėmis, ar publikacijų, sulaukusių didžiausio komentarų skaičiaus, temas ir gyventojų nuomonės apie tam tikros teisės užtikrinimą Lietuvoje tyrimų duomenis. Manytina, kad, naudojantis šiais šaltiniais, galima susidaryti objektyvesnį vaizdą apie nagrinėjamos teisės įgyvendinimo situaciją visuomenėje.

Studijų autoriai, remdamiesi interviu su ekspertais medžiaga bei kitais minėtais šaltiniais, įvardiję ir išnagrinėję konkrečios teisės įgyvendinimo srityje prioritetiškai sprendtinas problemas, pateikia siūlymų, kaip geriau vykdyti valstybės įsipareigojimus dėl konkrečių teisių, t. y. kokių imtis teisių, materialinių, institucinių, organizacinių priemonių ir (ar) kokiomis gairėmis vadovautis siekiant, kad būtų geriau užtikrintas žmogaus teisių įgyvendinimas.

Daryk reikėtų pabrėžti, kad nepretenduojama atskleisti konkrečios teisės srities problemų visumą (nors, siekiant objektyvumo, studijose minimi ir kiti, tačiau autorių išsamiau neanalizuoti konkrečios teisės užtikrinimo trūkumai), o nustatomi ir nagrinėjami keli (paprastai 2–3) aktualiausi. Tiesa, reikia pripažinti, kad ir jų aktualumas, kaip parodė visų studijų autorių atlikti jų darbų vertinimai, gali būti nevienodas.

Tam, kad būtų kuo objektyviau nustatytos pirmiausia valstybėje sprendtinios konkrečių teisių užtikrinimo problemos, tyrimo autoriai naudojos dar viena priemone. Žmogaus teisių padėties tyrimo dvylikos autorių grupė, susipažinusi su kiekvieno autoriaus darbu, jį aptarė, remdamasi autorių išskirtų problemų aktualumo nustatymo įverčiais. Autoriai vertino 1, 3 arba 5 balais kiekvieno autoriaus nagrinėjamos teisės užtikrinimo klausimų problemišumą. Remiantis šia įverčių skale, aukščiausias balas patvirtina didžiausią problemos, susijusios su konkrečios žmogaus teisės užtikrinimu, aktualumą ir rodo neatidėliotiną poreikį ją spręsti.

Kaip pirmiausia sprendtinios studijose nurodomos tokios problemos, kurios reikšmingos didelėms žmonių grupėms ir kurios nesprenžiamos, nors valstybės mastu pripažinta būtinybė jas spręsti, ar kurių sprendimo būdai traktuojami kaip visiškai netinkami (neadekvatūs, neveiksmingi) (įvertis – 5). Kartu įvardijamos problemos, taip pat aktualios didelei visuomenės daliai, kurių sprendimo būdai, autorių manymu, galėtų būti tinkamesni, veiksmingesni (įvertis – 3). Mažiausia dėmesio skiriama menkesnio aktualumo, palyginti su minėtomis, problemoms, nors gali būti pripažįstama, kad ir jų tinkamas įveikimas gali būti žingsnelis įtvirtinant pakankamas žmogaus teisių garantijas (įvertis – 1).

Įverčių vidurkių apskaičiavimai ir jų apibendrinimai parodė, kad didžiausias įvertis autorių skirtas problemoms, kylančioms šių teisių užtikrinimos srityse: teisės į socialinę apsaugą (3,94), vartotojų teisių (3,88), teisės į nuosavybę (3,75), teisės į privatumą (3,59), asmens neliečiamumo garantijų (3,58), ūkinės veiklos laisvės ir iniciatyvos (3,25), teisės į darbą (3,25), teisės į sveikatos apsaugą (asmens sveikatos priežiūros aspektu) (3,23), žodžio laisvės (3,05). Taigi matomas visų rūšių teisių, išskyrus politines, įgyvendinimo problemiškumas; didžiausias autorių skirtas įvertis svyruoja tarp 3 ir 4, nepasiekė 5 – tai liudija, kad valstybėje nėra visiškai nesprenžiamų žmogaus teisių problemų. Toliau kitų teisių probleminių aspektų įverčiai išsidėsto taip: religijos laisvės – 2,59; teisės tiesiogiai dalyvauti valdant savo šalį – 2,42; teisės į teisingą teismą užtikrinimas įgyvendinimo 2,39; rinkimų teisės – 2,33; teisės į sveiką aplinką – 2,15; šeimos teisės į apsaugą – 2,08. Reikia pabrėžti, kad šie įverčiai yra autorių darbo tarpinis rezultatas – juo autoriai tik išreiškė savo nuomonę, bet šie vertinimai studijose neskelbiami.

Siūlome susipažinti su studijose paskelbtais tyrimo rezultatais. Tikimės, kad jie padės sulaukti įstatymų leidejo dėmesio, skatins šalies gyventojams, kurie yra valstybės pamatas, užtikrinti geresnę žmogaus teisių apsaugą – tokią, kuri leistų patenkinti asmenų poreikius, puoselėti jų interesus.

Tyrimo vadovė dr. Lina Beliūnienė

¹² Tyrimų bendrovių TNS LT ir „Gemius“ duomenis apie šio ir kitų informacinių priemonių auditorijas žr. lrytas.lt 2011 m. gruodžio 12 d. publikacijoje „Laikraščių saulėlydžio nematyti, portalų dienos auditorija dar tik vejasi spaudą“ [interaktyvūs]. Prieiga per internetą: <<http://bendraukime.lrytas.lt/-13236719561321554495-laikra%C5%A1%C4%8Di%C5%B3-saul%C4%97lyd%C5%BEio-nematyti-portal%C5%B3-dienos-auditorija-dar-tik-vejasi-spaud%C4%85.htm#>> (prisijungta 2013 m. sausio 2 d.). „Gemius Audience“ tyrimų 2009 m. balandžio duomenys apie naujienų portalo „15 min.lt“ ir kitų informacinių priemonių skaitytojų auditoriją [interaktyvūs]. Prieiga per internetą: <http://www.15min.lt/pdf/15min_lt_balandis_Gemius_mazas.pdf> (prisijungta 2013 m. sausio 2 d.).

IVADAS

Mokslo studijoje analizuojama, kaip Lietuvoje užtikrinama teisė į privatumą, minties, tikėjimo ir sąžinės laisvę ir teisė į saviraišką. Šios teisės glaudžiai tarpusavyje susijusios, o kartu ir viena kitą ribojančios, viena su kita konkuruojančios. Informacijos laisvė gali pažeisti asmenų teisę į privatumą ir, atvirkščiai, pernelyg griežta privatumo apsauga gali nepagrįstai apriboti informacijos laisvę. Taip pat galimi atvejai, kai saviraiškos laisvė gali pažeisti religijos laisvę arba, motyvuojant religijos apsauga, suvaržoma teisė laisvai reikšti įsitikinimus. Taigi šios teisinės vertybės yra lygiavertės, todėl būtina surasti tinkamą pusiausvyrą tarp jų. Vertinant teisės į privatumą, minties, sąžinės ir religijos laisvę bei saviraišką užtikrinimą Lietuvoje, pagrindines problemas santykinai galima skirstyti į įstatymines (teisinio reguliavimo spragos, neaiškus ar fragmentiškas reguliavimas ir kt.), institucines (nepakankama atitinkamų institucijų kompetencija ar netinkamas įstatymais priskirtos kompetencijos įgyvendinimas, finansavimo stoka) bei praktines (problemos, kylančios taikant privatumą ir saviraišką reguliuojančias teisės normas teismų bei atsakingų institucijų praktikoje). Pažymėtina, jog toks skirstymas yra sąlyginis, kadangi akivaizdu, kad įstatymu nepriskyrus institucijoms atitinkamų galių svertų, tai gali trukdyti efektyviai jų veiklai, dėl finansavimo stokos institucijoms gali kilti kliūčių pasinaudoti įstatymų suteiktomis galiomis, o praktikoje gali kilti problemų dėl teisinio reguliavimo spragų atitinkamoje srityje.

Mokslo studiją sudaro trys dalys: pirmojoje analizuojama, kaip ginama asmenų teisė į privatumą, antrojoje – kaip užtikrinama teisė į minties, tikėjimo ir sąžinės laisvę, o trečiojoje analizuojamas teisės į saviraišką įgyvendinimas. Nagrinėjant teisės į privataus gyvenimo gerbimą padėtį, daugiausia dėmesio skiriama, autorių nuomone, aktualiausioms problemoms – privatumo užtikrinimui vykdant operatyvinę veiklą ir informacijos apie asmeninį gyvenimą viešinimui žiniasklaidoje. Nagrinėjama ir privatumo gynimo elektroninėje erdvėje bei neturtinės žalos atlyginimo dydžio tokio pobūdžio bylose nustatymo problematika. Minties, sąžinės ir religijos laisvės srityje kaip pagrindinės problemos nurodytos nelygiavertė tradicinių bei netradicinių religinių organizacijų padėtis, nevisiškas valstybės ir bažnyčios atskirumo principo įgyvendinimas, saviraiškos laisvės srityje – žurnalisto informacijos šaltinio apsaugos nuo atskleidimo neužtikrinimo ir baudžiamosios atsakomybės už asmens garbės ir orumo pažeidimus klausimai. Studijos pabaigoje pateikiamos išvados bei rekomendacijos įstatymų leidėjui.

I. TEISĖ Į PRIVATUMĄ

Mindaugas Lankauskas (1.2.1 poskyris. Dr. Salomėja Zakšaitė)

1.1 Teisės į privatumą užtikrinimo padėtis Lietuvoje 2008–2012 m.

Asmenų teisė į privatumą iš esmės įtvirtinta Lietuvos Respublikos Konstitucijos¹³ (toliau – Konstitucijos) 22 straipsnyje, pagal kuri žmogaus privatus gyvenimas, susirašinėjimas, pokalbiai telefonu, telegrafo pranešimai ir kitoks susižinojimas neliečiami (22 straipsnio 1 ir 2 dalys). Pažymėtina, jog ši konstrukcija kiek tautologiška ir klaidinanti, kadangi atskirai vardijant elementus, kurie priskirtini privataus gyvenimo sričiai, susidaro išpūdis, kad galbūt tai nėra visai tapatūs dalykai. Nepaisant to, tai daugiau teorinio pobūdžio problema, kadangi Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas (toliau – Konstitucinis Teismas) bei Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (toliau – LAT) savo jurisprudencijoje yra išplėtoję privataus gyvenimo sampratą.

Teisė į privatumą nėra absoliuti. Tai aiškiai pabrėžiama minėto Konstitucijos straipsnio 3 dalyje nurodant sąlygas, kada informacija apie privatų asmens gyvenimą gali būti renkama, – t. y. tai galima daryti tik motyvuotu teismo sprendimu ir tik pagal įstatymą. Taigi Konstitucijoje, saugant asmenų privataus gyvenimo neliečiamybę, numatomi institucinis (būtinasis teismo išsikišimas) ir reglamentacinis (informacijos rinkimas galimas tik įstatyminiu pagrindu) saugikliai. Tai lemia aukštesnį privatumo apsaugos lygį, kadangi taip užkertamas kelias rinkti informaciją apie asmenis suinteresuotų institucijų sprendimais arba informacijos rinkimo tvarka nenustatoma įgyvendinamuosiuose (poįstatyminiuose) teisės aktuose (nes jie gali būti lengviau ir dažniau keičiami).

Pažymėtina, jog teisė į privataus gyvenimo gerbimą nėra autonomiška, ji glaudžiai siejasi ir su kitomis „giminingomis“ teisėmis, tokiomis, kaip teisė į atvaizdą, teisė ginti savo garbę ir orumą, teisė į asmens duomenų apsaugą. Kai kurios iš jų įtvirtintos ir konstituciškai, pavyzdžiui Konstitucijos 22 straipsnio 4 dalyje deklaruojama, jog įstatymas ir teismas saugo, kad niekas nepatirtų savavališko ar neteisėto kišimosi į jo asmeninį ir šeimyninį gyvenimą, kėsintis į jo garbę ir orumą. Konstitucijos 24 straipsnyje numatoma ir tiesiogiai su privatumu susijusi būsto neliečiamybės apsauga: įtvirtinta, kad žmogaus būstas yra neliečiamas, o be gyventojų sutikimo eiti į būstą galima tik teismo sprendimu arba įstatymo nustatyta tvarka tada, kai reikia garantuoti viešąją tvarką, sulaikyti nusikaltėlių, gelbėti žmogaus gyvybę, sveikatą ar turta.

Asmenų privatumas taip pat ginamas ir remiantis Lietuvos Respublikos ratifikuotos Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos¹⁴ (toliau – Konvencija) 8 straipsniu, kurio 1 dalyje numatyta, kad kiekvienas turi teisę į tai, kad būtų gerbiamas jo asmeninis ir jo šeimos gyvenimas, buto neliečiamybė ir susirašinėjimo slaptumas. Šio straipsnio 2 dalyje įtvirtinti atvejai, kada kišimasis į privatų gyvenimą yra galimas, t. y. kai tai numatyta įstatyme ir būtina demokratinėje visuomenėje valstybės saugumo, viešosios tvarkos ar šalies ekonominės gerovės interesams užtikrinti, siekiant užkirsti kelią teisės pažeidimams ar nusikaltimams, taip pat gyventojų sveikatai ar dorovei arba kitų žmonių teisėms ir laisvėms apsaugoti. Atkreiptinas dėmesys, jog ribojimo pagrindų sąrašas yra baigtinis – jokiais kitais pagrindais teisė į privatumą negali būti suvaržoma. Europos Žmogaus Teisių Teismas (toliau – EŽTT), konkrečiu atveju nagrinėdamas bylą dėl Konvencijos 8 straipsnio pažeidimo,

¹³ Lietuvos Respublikos Konstitucija. Lietuvos Respublikos piliečių priimta 1992 m. spalio 25 d. referendume. Žin., 1992, Nr. 33-1014. Įsigaliojo 1992 m. lapkričio 2 d. (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).

¹⁴1950 m. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista Protokolais Nr. 11 ir Nr. 14. Žin., 2011, Nr. 156-7390.

tikrina, ar privatumo pažeidimas gali būti pateisinamas tiek remiantis formaliais (t. y. ar tai daroma griežtai laikantis įstatymuose numatytų reikalavimų), tiek ir vertinamaisiais (ar tai būtina demokratinėje visuomenėje bei pateisinama teisėtu tikslu) kriterijais. Net jei veiksmai atitinka šiuos kriterijus, privatumo ribojimas turi būti proporcingas, t. y. naudojamos priemonės turi būti adekvačios siekiamam teisėtam tikslui¹⁵.

Konstitucijos 22 straipsnis ir Konvencijos 8 straipsnis yra pamatiniai asmenų privataus gyvenimo apsaugos srityje – remiantis šiomis nuostatomis, įstatyminiame reguliavime bei teismų praktikoje yra konstruojama juridinė privataus gyvenimo samprata. Tiesa, nereikėtų pamiršti ir kitų tarptautinių dokumentų, tokių kaip, pavyzdžiui, Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija¹⁶, tačiau savo praktine reikšme jie neprilygsta pirmiau minėtiems teisės aktams. Reikšminga tai, kad nei Konstitucijos, nei Konvencijos nuostatose nepateikiama privataus gyvenimo apibrėžtis, todėl konkrečiu atveju teismai turi plačią diskreciją spręsti, ar tam tikri faktai laikytini privačiu gyvenimu, kuriam taikytina apsauga, ar ne. Tikslios sąvokos savo jurisprudencijoje nepateikia ir EŽTT. Kodėl tai nebuvo padaryta, paaiškinta *Niemietz* bylos sprendime. Teismas pabrėžė, jog pateikti privataus gyvenimo sąvoką nėra nei galimybės, nei būtinybės, ir nurodė, kad ši sąvoka būtų per daug susiaurinta apibrėžiant ją kaip „vidinę sritį“ (angl. *inner circle*), kurioje kiekvienas individas gali gyventi taip, kaip nori, visiškai atsiribodamas nuo išorinio pasaulio. Todėl pagarba privačiam gyvenimui tam tikru mastu apima ir individo teisę užmegzti bei plėtoti santykius su kitais individais¹⁷.

Analizuojant teisinę bazę, konstatuotina, jog teisę į privataus gyvenimo neliečiamumą išsamiai reguliuoja daugybė teisės aktų. Svarbiausios nuostatos yra apibrėžtos Civilinio kodekso¹⁸ (toliau – CK) 2.23 straipsnyje „Teisė į privatų gyvenimą ir jo slaptumą“ bei CK 2.22 straipsnyje „Teisė į atvaizdą“. CK 2.24 straipsnyje reguliuojamas asmens garbės ir orumo gynimas, numatant, kad tikrovės neatitinkantys duomenys, žeminantys asmenų garbę ir orumą, turi būti paneigti, o nukentėję asmenys turi teisę į turtinės ir neturtinės žalos atlyginimą. Pažymėtina, jog nuo to, ar paskleisti duomenys atitinka tikrovę, ar ne, priklauso, koks CK straipsnis bus taikomas. Jeigu žeminantys asmens garbę ir orumą duomenys tikrovę atitinka, tai laikoma (jeigu nėra įstatymuose numatytų išimčių, pavyzdžiui, teisėto visuomenės intereso žinoti) teisės į privataus gyvenimo slaptumą pažeidimu, nes asmuo turi teisę slėpti savo privataus gyvenimo faktus, jeigu tai nesusiję su įstatymų draudžiamais veiksmais. Tai yra pažymėjęs ir LAT: „<...>Privataus gyvenimo apsauga taip pat reiškia tai, kad asmuo turi teisę pats spręsti, kokią informaciją apie savo privatų gyvenimą ir kiek jos atskleisti viešai<...>“¹⁹. Tuo tarpu kai duomenys tikrovės neatitinka ir yra žeminantys, tai traktuojama kaip asmens garbės ir orumo pažeidimas.

Teisę į privataus gyvenimo neliečiamumą ginančios nuostatos numatytos ir Baudžiamojo kodekso²⁰ XXIV skyriuje „Nusikaltimai asmens privataus gyvenimo neliečiamumui“, kuriame numatoma baudžiamoji atsakomybė už neteisėtą asmens būsto neliečiamumo pažeidimą (165 straipsnis), asmens susižinojimo neliečiamumo pažeidimą (166 straipsnis), neteisėtą informacijos apie privatų asmens gyvenimą rinkimą (167 straipsnis) ir neteisėtą informacijos apie asmens privatų gyvenimą atskleidimą ir panaudojimą (168 straipsnis). Asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymu²¹ ginama žmogaus privataus gyvenimo neliečiamumo teisė tvarkant asmens duomenis. Atskiri privataus gyvenimo apsaugos klausimai reguliuojami ir specifines sritis reguliuojančiuose teisės aktuose,

¹⁵ „<...>sąvoka būtinybė reiškia tai, kad kišimasis turi atitikti primygtinį visuomeninį poreikį (angl. *pressing social need*) ir būti proporcingas siekiamam teisėtam tikslui<...>“.

Žr. *Olsson v. Sweden* (no. 1), 24 March 1988, § 67, Series A no. 130.

¹⁶Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija. Europos Sąjungos oficialus leidinys, 2010 m. kovo 30 d. Nr. 53, 2010/C 83/02.

¹⁷ *Niemietz v. Germany*, 16 December 1992, § 29, Series A no. 251-B

¹⁸ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. Patvirtintas 2000 m. liepos 18 d. įstatymu Nr. VIII-1864. Žin., 2000, Nr. 74-2262. Įsigaliojo 2001 m. liepos 1 d. (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).

¹⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. rugpjūčio 14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-393/2008 (S).

²⁰ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. Patvirtintas 2000 m. rugsėjo 26 d. įstatymu Nr. VIII-1968. Žin., 2000, Nr. 89-2741. Įsigaliojo 2003 m. gegužės 1 d. (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).

²¹ Lietuvos Respublikos asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymas. Žin., 1996, Nr. 63-1479. Nauja įstatymo redakcija nuo 2009 m. sausio 1 d. Žin., 2008, Nr. 22-804 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).

pavyzdžiui, medicinos srityje privataus gyvenimo neliečiamumą įstatymiškai saugo Pacientų teisių ir žalos sveikatai atlyginimo įstatymo²² 8 bei 9 straipsniai, o privataus gyvenimo apsauga rengiant ir platinant viešąją informaciją reguliuojama Visuomenės informavimo įstatymo²³ 14 straipsnyje.

Galima teigti, kad teisė į privataus gyvenimo gerbimą įstatymiškai yra reguliuojama pakankamai išsamiai – įvykdytas konstitucinis reikalavimas privatumo apsaugos klausimus reguliuoti įstatymu. Pažymėtina, kad privatumo teisinis reguliavimas studijoje tiriamu laikotarpiu (2008–2012 m.) kito nežymiai. Vertinant šios srities teisinį reguliavimą, paminėtini kai kurie trūkumai: Žmogaus teisių stebėjimo instituto ekspertų 2011–2012 metų tyrimų apie vaizdo stebėjimą²⁴ ir asmens kodo naudojimą²⁵ rezultatai rodo, kad reikia geriau užtikrinti asmenų teisę į privatumą specifinėse srityse. Atlikus tyrimą, konstatuota, kad nuostatomis, reguliuojančioms vaizdo stebėjimą, trūksta aiškumo ir konkretumo, todėl Asmens duomenų teisinės apsaugos įstatyme siūloma įtvirtinti griežtesnį vaizdo stebėjimo kontrolės mechanizmą, užtikrinant vaizdo stebėjimo kamerų taikymą tik kaip *ultima ratio*.²⁶ Buvo nurodyta ir tai, kad teisės aktuose vis dar pasitaiko nepagrįstų reikalavimų asmenims pateikti asmens kodą, taip pat asmens kodo naudojimas ne visada yra reguliuojamas tik įstatymų lygiu²⁷.

Svarbu ne tik privatumo apsaugos juridinis įtvirtinimas, tačiau ir pačios visuomenės sąmoningumo lygis. 2010 metais Žmogaus teisių stebėjimo instituto užsakymu Visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų centro „Vilmorus“ atlikto tyrimo duomenimis, kaip didžiausi pažeidimai privatumui, susiję su jautriausiomis sritimis, buvo įvardinti tokie veiksmai: pareigūnų viešoje vietoje sulaukyto ir kalbinamo neblaivaus vaiko rodymas TV laidoje; vaizdo kamerų įrengimas darbo vietoje be darbuotojo žinios; elektroninių laiškų skaitymas bei interneto puslapių, kuriuose lankėsi darbuotojas, tikrinimas; vaiko homoseksualios orientacijos paskelbimas radijo pokalbių laidoje. Vaizdo kamerų įrengimas gatvėje, kai išpėjimo ženklas pakabinamas prie įvažiavimo į miestą, ar Seimo nario, įtariamo teisės pažeidimais, telefono pokalbių pavišėjimas per televizijos žinių laidą respondentų buvo traktuojami kaip mažiausiai pažeidžiantys žmogaus teises. Įdomu tai, kad, minėto tyrimo duomenimis, teisė į privataus gyvenimo neliečiamumą, respondentų manymu, yra labiau pažeidžiama nei žodžio laisvė ar teisė dalyvauti politiniame gyvenime ir šiuo atžvilgiu daugiau nusileido tik teisei į teisingą teisimą ir teisei į asmens saugumą. Tokie tyrimo rezultatai rodo, kad visuomenė vis labiau vertina privatumą ir suvokia tai kaip rimtą teisę, kurios apsaugai turi būti skiriamas deramas dėmesys.

Toliau šiame tyrime bus aptariamos sritys, kuriose asmenys patiria didžiausią žalą jų privatumui, labiausiai paplitę pažeidimai privatumo srityje (privatumo pažeidimai vykdant operatyvinę veiklą, žiniasklaidos daromi privatumo pažeidimai bei su jais susijusios problemos). Tad lieka neaptarti, pavyzdžiui, privatumo pažeidimai tvarkant asmens duomenis, privatumo užtikrinimo socialiniuose tinklalapiuose problemos, pacientų teisės į privatumą pažeidimai ir kt.

²² Lietuvos Respublikos pacientų teisių ir žalos atlyginimo įstatymas. Žin., 1996, Nr. 102-2317. Nauja įstatymo redakcija nuo 2010 m. kovo 1 d. Žin. 2009, Nr. 145-6425 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).

²³ Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymas. Žin., 1996, Nr. 71-1706. Nauja įstatymo redakcija nuo 2006 m. rugsėjo 1 d. Žin. 2006, Nr. 82-3254 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).

²⁴ Teisė į privataus gyvenimo neliečiamumą: vaizdo stebėjimo kamerų naudojimas Lietuvoje. Situacijos įvertinimas. Žmogaus teisių stebėjimo institutas, 2012 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.hrmi.lt/uploaded/PDF%20dokai/Vaizdo%20stebėjimo%20kameru%20tyrimas_20120130_3.pdf> (prisijungta 2012 m. gruodžio 31 d.).

²⁵ Teisė į privataus gyvenimo neliečiamumą: asmens kodo naudojimas Lietuvoje. Situacijos įvertinimas. Žmogaus teisių stebėjimo institutas, 2012 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.hrmi.lt/uploaded/PDF%20dokai/Privatus%20gyvenimas_Asmens%20kodas_20110920.pdf> (prisijungta 2012 m. gruodžio 31 d.).

²⁶ Teisė į privataus gyvenimo neliečiamumą: vaizdo stebėjimo kamerų naudojimas Lietuvoje. Situacijos įvertinimas. Žmogaus teisių stebėjimo institutas, 2012, p. 10–11 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.hrmi.lt/uploaded/PDF%20dokai/Vaizdo%20stebėjimo%20kameru%20tyrimas_20120130_3.pdf> (prisijungta 2012 m. gruodžio 31 d.).

²⁷ Teisė į privataus gyvenimo neliečiamumą: asmens kodo naudojimas Lietuvoje. Situacijos įvertinimas. Žmogaus teisių stebėjimo institutas, 2012, p. 10–11 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.hrmi.lt/uploaded/PDF%20dokai/Privatus%20gyvenimas_Asmens%20kodas_20110920.pdf> (prisijungta 2012 m. gruodžio 31 d.).

Itin konfidencialios informacijos (pavyzdžiui, apie asmens seksualinį gyvenimą, įvaikinimo paslaptį, sveikatą ir kt.) atskleidimas gali sukelti gerokai sunkesnių pasekmių ir didesnę žalą nei, tarkim, asmens fotografavimas viešoje vietoje ar neteisėtas jo asmens kodo naudojimas rinkodaros tikslais. Todėl, sprendžiant privatumo apsaugos klausimus, būtina atsižvelgti į asmenims padarytos žalos pobūdį bei mastą. Šiame kontekste kaip iliustratyvus pavyzdys paminėtinas „Google Street View“²⁸ projekto įgyvendinimas Lietuvoje, kuris sukėlė pakankamai didelį rezonansą visuomenėje. Šiam projektui, kaip galinčiam pažeisti asmenų teisę į privatumą (duomenų apsaugos požiūriu), prieštaravo Valstybinė duomenų apsaugos inspekcija. Ji savo poziciją grindė įstatymuose numatytais apribojimais. Pažymėtina, jog privatumo pažeidimai, kurie galimi įgyvendinant projektą (t. y. filmuojant viešose vietose), autoriaus nuomone, traktuotini kaip mažareikšmiai (juolab kad bendrovė išipareigojo nuasmeninti į kadra pakliuvusią privačią informaciją, specialia technologija suliejant žmonių veidus bei automobilių numerius) bendrame privatumo apsaugos kontekste. Nepaisant to, Asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymo²⁹ 1 straipsnio 3 dalies 3 punkte numatyta, kad asmens duomenis tvarkyti naudojant Lietuvos Respublikoje esančias asmens duomenų tvarkymo priemones gali duomenų valdytojas, įsteigtas ir veikiantis valstybėje, kuri nėra Europos Sąjungos valstybė narė ar kita Europos ekonominės erdvės valstybė, tik turėdamas atstovą – įsteigtą filialą arba atstovybę Lietuvos Respublikoje, kuriam taikomos šio įstatymo nuostatos, skirtos duomenų valdytojui. Kadangi „Google“, kuri įsteigta JAV, filialo ar atstovybės Lietuvoje neturi, tai ir buvo formali kliūtis šiam projektui įgyvendinti. Po teisinių konsultacijų, tarpininkaujant Teisingumo ministerijai, buvo nutarta, kad bendrovė „Google“ Lietuvoje veiks per Airijoje įsteigtą „Google“ padalinį, kuris ir bus atsakingas už tinkamą Lietuvos Respublikoje surinktų duomenų tvarkymą ir viešinimą.³⁰ Pažymėtina, jog šis sprendimas yra labiau politinis kompromisas nei juridinis problemos sprendimas, kadangi akivaizdu, kad bendrovės padalinys Airijoje nėra tolygus filialui ar atstovybei Lietuvoje. Savo ruožtu svarstyтина, ar šiuo metu Asmens duomenų teisinės apsaugos įstatyme nustatyti reikalavimai duomenų tvarkytojams nėra pernelyg griežti ir formalūs.

1.2 Teisės į privatumą užtikrinimo probleminiai aspektai

1.2.1 Nepakankamas privataus gyvenimo apsaugos garantijų užtikrinimas vykdant operatyvinę veiklą

Privatumo pažeidimai vykdant operatyvinę veiklą yra viena iš pagrindinių praktikoje pasitaikančių problemų. Pažymėtina, kad teisėtas pagrindas riboti asmens teisės į privatumą įgyvendinimą vykdant operatyvinę veiklą atsiranda, kai asmuo elgiasi neteisėtai, yra įtariamasis nusikaltimų padarymu, nes tokiu atveju jis pats atsisako teisės į privatų gyvenimą ta apimtimi, kurią nulemia jo daromas nusikaltimas, o žmogaus privataus gyvenimo apsaugos ribos baigiasi tada, kai jis savo veiksmais nusikalstamai ar kitaip neteisėtai pažeidžia teisės saugomus interesus, daro žalą atskiriems asmenims, visuomenei ir valstybei.³¹

Operatyvinė veikla – viena iš tų specifinių teisinių valstybės kovos su nusikalstamumu priemonių (formų), kurios pobūdis, tikslai ir jų siekimo būdai lemia būtinybę apriboti teisę į privatumą aukščiau nurodyta apimtimi. Operatyvinė veikla tarptautiniuose dokumentuose vadinama viena iš būtinų priemonių kovojant su nusikalstamumu: 1999 m. sausio 27 d. Europos Tarybos baudžiamosios teisės konvencijos ESS Nr. 173 „Dėl korupcijos“, pasirašytos Strasbūre, 23 straipsnis įtvirtina, kad kiekviena valstybė konvencijos dalyvė, kovodama su korupcija, turi imtis visų būtinų priemonių,

²⁸Žr. Google maps Lietuvoje [interaktyvu]. Prieiga per internetą: <<http://maps.google.com/help/maps/streetview/>> (prisijungta 2012 m. gruodžio 31 d.).

²⁹ Lietuvos Respublikos asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymas. Žin., 1996, Nr. 63-1479. Nauja įstatymo redakcija nuo 2009 m. sausio 1 d. Žin., 2008, Nr. 22-804 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).

³⁰ Raminimai „Google Street View“ kritikams: asmens duomenų saugumą gina įstatymas. 2012 m. birželio 7 d., www.lrytas.lt [interaktyvu]. Prieiga per internetą: <<http://www.lrytas.lt/-13390590901338260268-raminimai-google-street-view-kritikams-asmens-duomen%C5%B3-saugum%C4%85-gina-%C4%AFstatymas.htm>> (prisijungta 2012 m. gruodžio 31 d.).

³¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas. Žin., 2000, Nr. 39-1105.

įskaitant ir specialias tyrimo priemones. Konvencijos aiškinamajame rašte nurodyta, jog specialiosios priemonės yra slaptųjų arba infiltruotų agentų naudojimas, klausymosi technikos instaliavimas, priėjimas prie asmeninių kompiuterinių bylų bei kitos priemonės.³² Taigi matyti, kad nurodytos priemonės savaime siaurina teisės į privatumą įgyvendinimo ribas.

Iki studijoje nagrinėto laikotarpio ir per jį šie teisės mokslininkai yra nagrinėję operatyvinės veiklos probleminius aspektus (nors ir nebūtinai susijusius su teise į privatumą): D. Petrošius,³³ A. Panomariovas,³⁴ T. Rudzkiš,³⁵ G. Goda,³⁶ L. Štarienė,³⁷ P. Tarasevičius,³⁸ K. Šimkus,³⁹ K. Jovaišas⁴⁰. Kai kuriais aspektais studijoje remiamasi minėtų autorių darbais, nepraradusiais aktualumo ir šiuo metu.

Vienas iš svarbiausių teisinio reguliavimo pokyčių 2008–2012 m. operatyvinės veiklos aspektu yra svarstomas Kriminalinės žvalgybos įstatymo projektas (turėsiantis pakeisti Operatyvinės veiklos įstatymą; toliau – KŽĮ), tačiau jis, kaip ir dabar galiojantis Operatyvinės veiklos įstatymas (toliau – OVĮ),⁴¹ vargu ar suderinamas su teisinio aiškumo principu.

Lietuvai operatyvinės veiklos santykio su teise į privatumą aspektu ypač aktuali EŽTT nagrinėta *Gulijev prieš Lietuvą* byla. Byloje pareiškėjui (Azerbaidžano piliečiui), kaip keliančiam grėsmę nacionaliniam saugumui, buvo pritaikytas draudimas atvykti į Lietuvą iki 2009 m. EŽTT, vertindamas šio apribojimo įtaką pareiškėjo privačiam ir šeimos gyvenimui, atsižvelgė į tai, kad Lietuvoje liko Lietuvos pilietybę turinčios pareiškėjo žmona ir dvi nepilnametės dukterys, pareiškėjo šeima Lietuvoje turėjo nuosavybės ir verslą. O apribojimo taikymas buvo grindžiamas tik išlaptintoje VSD pažymoje, su kuria pareiškėjui nebuvo leista susipažinti, pateikta informacija apie pareiškėjo dalyvavimą antivalstybinių grupių veikloje. Šių aplinkybių kontekste apribojimas buvo pripažintas neproporcingu siekiamam tikslui – apsaugoti nacionalinį saugumą ir atitinkamai konstatuotas Konvencijos 8 straipsnio pažeidimas.⁴² Nagrinėjama byla atskleidžia operatyvinės veiklos problemškumą dviem požiūriais: nepakankamai aiškiu teisiniu reguliavimu ir operatyvinės veiklos dokumentų slaptumu.

Remiantis iš minėtos bylos išplaukiančiomis išvalgomis, toliau tekste analizuojami dviejų konstitucinių privataus gyvenimo apsaugos garantijų (potencialūs) pažeidimai: 1) teisinio tikrumo, teisinio aiškumo principų ir ribojimo tik įstatymu garantijos nepaisymas; 2) teisės aktų slaptumas, kuris gali lemti pernelyg plačią operatyvinės veiklos subjektų diskreciją (ir kartu pats to būti lemiamas).

Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs, kad vienas iš esminių Konstitucijoje įtvirtinto teisinės valstybės principo elementų yra teisinis tikrumas ir teisinis aiškumas. Teisinio tikrumo ir teisinio aiškumo imperatyvas suponuoja tam tikrus privalomus reikalavimus teisiniam reguliavimui: jis privalo būti aiškus ir darnus, teisės normos turi būti formuluojamos tiksliai, jose negali būti dviprasmybių.⁴³ Analogišką poziciją išsako ir EŽTT: byloje *Vetter prieš Prancūziją* konstatuota, kad Prancūzijos teisė pakankamai aiškiai nenustatė, kokia apimtimi institucijos naudojasi diskrecija slaptai klausytis pokalbių ir

³² Explanatory Report on the Criminal Law Convention on Corruption [interaktyvu]. Prieiga per internetą: <<http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Reports/Html/173.htm>> (prisijungta 2012 m. gruodžio 31 d.).

³³ *Petrošius D.* Operatyvinės veiklos įstatymo raida žmogaus teisių apsaugos kontekste. *Jurisprudencija*. 2004, Nr. 63 (55).

³⁴ *Panomariovas A.* Žvalgybinė veikla ir žvalgybinės informacijos panaudojimas tiriant nusikalstamas veikas: *de lege lata – de lege ferenda*. Socialinių mokslų studijos. 2009, Nr. 4(4);

³⁵ *Panomariovas A., Rudzkiš T.* Baudžiamojo proceso ir operatyvinės veiklos sąveika. *Jurisprudencija*. 2000, Nr. 17(9).

³⁶ *Goda G.* Operatyvinės veiklos teisinio reguliavimo problemos ir perspektyvos. *Teisė*. 2006, T. 58.

³⁷ *Štarienė L.* Teisė į teisingą teismą pagal 1950 m. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnio 1 dalį. Daktaro disertacija. Vilnius, MRU, 2009.

³⁸ *Tarasevičius P.* Esminės operatyvinės veiklos ir ikiteisminio tyrimo reglamentavimo poįstatyminiais teisės aktais problemos. *Jurisprudencija*, 2005, Nr. 75(67). *P. Tarasevičius.* Kai kurių Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatyme įtvirtintų sąvokų interpretavimo problemos. *Jurisprudencija*. 2007, Nr. 2 (92). *P. Tarasevičius.* Slapto bendradarbiavimo operatyvinėje veikloje teisinės prielaidos. Daktaro disertacija, Vilnius: MRU, 2006 m.

³⁹ *Šimkus K., Tarasevičius P.* Operatyvinės veiklos teorinis identitetas. *Jurisprudencija*. 2002, Nr. 27 (19).

⁴⁰ *Jovaišas K.* Teisė į privataus gyvenimo neliečiamumą. Žmogaus teisės Lietuvoje. Leidinys parengtas pagal JTVP programos „Parama įgyvendinant Nacionalinį žmogaus teisių rėmimo ir apsaugos veiksmų Lietuvos Respublikoje planą“. Vilnius: Naujos sistemos, 2005.

⁴¹ Mokslo studijos rankraštis parengtas iki 2013 sausio 1 d., kai įsigaliojo Operatyvinės veiklos įstatymą pakeitęs Kriminalinės žvalgybos įstatymas.

⁴² *Gulijev v. Lithuania*, No. 10425/03, § 46, 16 December 2008. Taip pat: *Leonaitė E.* Proporciningumo principas ir jo taikymas EŽTT bylose prieš Lietuvą pagal EŽTK 8 straipsnį. *Teisė*, 2010. T. 77, p. 119.

⁴³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas. *Žin.*, 2006, Nr. 7-254.

kokia yra atitinkamo klausymosi procedūra. Todėl buvo pripažinta, kad pažeistas Konvencijos 8 straipsnis (teisės į privatų gyvenimą).⁴⁴

Vienas iš problemiškesnių klausimų teisinio aiškumo požiūriu yra nenusistovėjęs santykis tarp baudžiamojo proceso ir operatyvinės veiklos: OVĮ 9 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad operatyvinis tyrimas atliekamas, kai nusikalstamos veikos požymių nenustatyta, bet turima informacijos apie rengiamą, daromą ar padarytą labai sunkų ar sunkų nusikaltimą arba apie apysunkius nusikaltimus, numatytus išvardytuose Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso straipsniuose. Vis dėlto neaišku, ką reiškia teiginys „turima informacijos“, kokia ta informacija ir koks jos kiekis leidžia pradėti operatyvinę veiklą. Aptaki formuluotė: „nusikalstamos veikos požymiai nėra nustatyti, bet turima informacijos“ yra vertinamojo pobūdžio, nes nusikalstamos veikos objektyviuosius požymius įrodinėja teisėsaugos institucijos, o galutinį sprendimą priima teismas, taigi takoskyra tarp teisėsaugos institucijų „turimos informacijos“ ir „požymių nustatymo“ yra viena iš teisinių fikcijų. Praktikoje tai atsiranda, be kita ko, dėl informacijos ir jos šaltinių slaptumo, dėl didesnio pasitikėjimo operatyvinės veiklos pareigūnais nei policija ar prokuratūra ir pan.⁴⁵ Tačiau vien iš OVĮ teksto analizės atitinkamos takoskyros suprasti neįmanoma (be to, slaptumu grindžiamas pasitikėjimas savaime gali prisidėti prie žmogaus teisių pažeidimų, nes toks pasitikėjimas labiau primena neviešo „stogo“ paieškas). Nebus įmanoma to suvokti ir pakeitus OVĮ – šią dalį KŽĮ projekto 8 straipsnio 8 dalies 1 punkte siūloma formuluoti taip⁴⁶: „turima informacijos apie rengiamą, daromą ar padarytą labai sunkų ar sunkų nusikaltimą (...)“, tačiau toks pakeitimas konkretumo tikrai nesuteikia. Be to, itin reikšmingas šio straipsnio paaiškinimas yra išdėstytas ne įstatymo lygio teisės akte, o Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro įsakymu patvirtintose rekomendacijose⁴⁷: „jei operatyvinio tyrimo objektas yra nusikaltimą, nenumatytą OVĮ 9 straipsnio 1 punkte, rengiantis, darantis ar padaręs asmuo, tokio asmens atžvilgiu gali būti taikomi nesankcionuojami operatyviniai veiksmai bei nusikalstamos veikos imitacijos modelis nepriklausomai nuo nusikaltimo sunkumo“.

Atitinkamas reguliavimas byloja apie potencialų prieštaravimą teisinio aiškumo principui, nes yra du įstatymai, pagal kuriuos gali vykti ikiteisminis tyrimas, be to, operatyvinės veiklos pagrindai nustatomi ne vien įstatymo lygio teisės akte. Manytina, kad OVĮ 9 straipsnio neapibrėžtumas bei šią normą aiškinančiose generalinio prokuroro rekomendacijose pasirinktas plečiamasis aiškinimo būdas, leidžiantis procesinę prievartą taikyti gerokai plačiau, nei *expressis verbis* įtvirtinta įstatymo tekste, kelia abejonių dėl atitinkamų operatyvinių veiksmų teisėtumo. Griežtai kalbant, atitinkamas reguliavimas prieštarauja Konstitucijai tuo aspektu, kad žmogaus teisių ir laisvių ribojimai gali būti nustatyti tik įstatymo lygio teisės akte.⁴⁸

LAT išaiškino, kad operatyvinės veiklos subjektai, teisėtai vykdydami operatyvinę veiklą, gavę informacijos apie rengiamą, daromą ar padarytą nusikalstamą veiką, privalo imtis įstatymuose nustatytų priemonių tinkamai ir laiku atskleisti nusikalstamas veikas ir išaiškinti tokias veikas padariusį asmenį. Tais atvejais, kai nusikalstamos veikos požymiai nenustatyti, bet turima informacijos apie rengiamą, daromą ar padarytą labai sunkų ar sunkų nusikaltimą arba apie apysunkius nusikaltimus, numatytus baudžiamojo įstatymo straipsniuose, atliekamas operatyvinis tyrimas (OVĮ 1, 5, 9 straipsniai). Kai operatyvinės veiklos subjektai surenka pakankamai duomenų, apibūdinančių nusikalstamos veikos

⁴⁴ *Vetter v. France*, No. 59842/00, 31 May 2005. Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika bylose, susijusiose su asmens duomenų apsauga [interaktyvi]. Prieiga per internetą: <http://www.coe.int/c/document_library/get_file?uuid=ec21d8f2-46a9-4c6e-8184-dffd9d3e3e6b&groupId=10227> (prisijungta 2012 m. gruodžio 31 d.).

⁴⁵ Interviu su buvusiu operatyviniu darbuotoju, 2012 m. gegužės 28 d.

⁴⁶ Seimo nario K. Ramelio 2012 gegužės 9 d. siūlymas, kuriam Seimo Nacionalinio saugumo ir gynybos komitetas nusprendė pritarti [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=425573> (prisijungta 2012 m. gruodžio 31 d.).

⁴⁷ Rekomendacijos dėl operatyvinės veiklos įstatymo ir baudžiamojo proceso kodekso normų taikymo, patvirtintos Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2007 m. spalio 12 d. įsakymu Nr. I-134, su Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2008-05-28 įsakymu Nr. I-79 ir 2012-01-03 įsakymu Nr. I-9 padarytais pakeitimais [interaktyvios]. Prieiga per internetą: <<http://www.prokuraturos.lt/Teisin%C4%97informacija/Rekomendacijos/tabid/166/Default.aspx>> (prisijungta 2012 m. gruodžio 31 d.).

⁴⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. sausio 26 d. nutarimas. Žin., 2004, Nr. 15-465.

objektyviuosius požymius, Baudžiamojo proceso kodekso nustatyta tvarka pradedamas ikiteisminis tyrimas.⁴⁹ Šiame LAT išaiškinime matyti, kad vertinamojo pobūdžio formuluotė „pakankamai duomenų“ iš esmės lemia tai, kada baigiama operatyvinė veikla ir pradedamas ikiteisminis tyrimas. Atkreipiant dėmesį į šios formuluotės „lankstumą“, taip pat pažymėtina, kad operatyvinė veikla negali būti tęsiama pradėjus ikiteisminį tyrimą. Šiuo aspektu pritartina Seimo kanceliarijos Teisės departamento 38-ai pastabai dėl Kriminalinės žvalgybos įstatymo projekto: siūlytina projekto 8 straipsnio 3 dalyje numatyti, kad tais atvejais, kai paaiškėja nusikalstamos veikos požymiai ir pradedamas ikiteisminis tyrimas, atliekamas kriminalinės žvalgybos tyrimas yra nutraukiamas. Toks teisinis reguliavimas labiau atitiktų teisinio aiškumo principą ir užkirstų kelią situacijoms, kai tuo pačiu metu tam pačiam asmeniui tuo pačiu pagrindu būtų vykdomi du gretutiniai tyrimai: kriminalinės žvalgybos ir ikiteisminis.⁵⁰

Kyla klausimų ir dėl santykio (proporcingumo, adekvatumo) tarp OVĮ taikymo pagrindų ir taikomų prievartos priemonių. Informacija apie „kažkokią“ nusikalstamą veiką jau laikoma pagrindu taikyti itin griežtas stebėjimo priemones, pavyzdžiui, slaptą sekimą. Taigi manytina, kad OVĮ išvardytos prievartos priemonės prieštarauja žmogaus teisių ribojimo pagrindui – teisėtumo kriterijui, kurio vienas iš elementų reiškia, kad teisės norma, nustatanti prievartos priemonės taikymo sąlygas ir tvarką, turi būti aiški, jos turinys turi būti numatomas (prognozuotinas).⁵¹ Manytina, kad OVĮ nuostatos neprieštarautų teisėtumo principui tik tuo atveju, jei būtų detalizuojama, kokia konkreti prievartos priemonė už kokią rengiamą nusikalstamą veiką ar kitą priemonės taikymo pagrindą ir kokio konkretaus subjekto gali būti taikoma. Šiuo aspektu svarbi EŽTT byla *Guzzardi v. Italy*, kurioje buvo analizuotos programoje kovai su organizuotu nusikalstamumu nustatytos „saugumo priemonės“. Teismas nusprendė, kad Konvencijos 5 straipsnio 1 dalies c punktas nėra skirtas bendrosios prevencijos politikai atskirų asmenų ar jų grupių, tokių kaip *mafiosi* (italų nusikalstamos grupuotės nariai) atžvilgiu, keliančių grėsmę dėl jų nuolatinio polinkio nusikalsti; valstybei leidžiama ne daugiau kaip užkardyti konkretų ir aiškų nusikaltimą.⁵²

Atitinkamai operatyvinių priemonių taikymo metu surinkti įrodymai gali būti vienintelis ar papildomas pagrindas asmenį pripažinti kaltu. Surinkti įrodymai tampa slaptų priemonių taikymo pasekmė, o kuo rimtesnės varžančios priemonės pasekmės (rezultatas), tuo svarbesnis tikslas turi būti tam, kad priemonė būtų pagrįsta ir aiškiai pateisinama laisvoje ir demokratinėje visuomenėje.⁵³ Šiuo požiūriu paminėtinas EŽTT sprendimas *Bykov prieš Rusiją*. Byloje buvo atlikta slapta policijos operacija, siekiant gauti įrodymus dėl pareiškėjo ketinimo nužudyti kitą asmenį. Dauguma Didžiosios kolegijos teisėjų nusprendė, kad šioje byloje įrodymai buvo gauti pažeidžiant Konvencijos 8 straipsnį, tačiau nepaisant to, Teismas *nepripažino*, kad tokiu būdu gautais įrodymais pagrįstas bylos nagrinėjimo procesas buvo neteisingas. L. Štarienės požiūriu, Teismo pozicija galėtų būti kritikuojama, kadangi ji suponuoja taisyklę, kad tai, kas draudžiama pagal vieną Konvencijos straipsnį, t. y. Konvencijos 8 straipsnį, leidžiama pagal kitą – Konvencijos 6 straipsnį Mokslininkės manymu, tokia Teismo pozicija leidžia daryti išvadą, kad egzistuoja tam tikra Konvencijos teisių hierarchijos sistema.⁵⁴

Taip pat pažymėtina, kad priemonių skyrimo terminai yra ilgi. OVĮ 11 straipsnio 5 dalyje nustatyta, kad slaptas patekimas į gyvenamąsias ir negyvenamąsias patalpas, transporto priemones, jų apžiūra, laikinas dokumentų, medžiagų, žaliavų, produkcijos pavyzdžių bei kitų objektų paėmimas

⁴⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2012 m. kovo 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-131/2012.

⁵⁰ Seimo kanceliarijos Teisės departamento 2012 m. kovo 20 d. pastabos Kriminalinės žvalgybos įstatymo projektui [interaktyvios]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=425573> (prisijungta 2012 m. gruodžio 31 d.).

⁵¹ *Losís E.* Įrodinėjimo dalykas taikant prievartos priemones. Baudžiamasis procesas: nuo teorijos iki įrodinėjimo. Vilnius: MRU, 2011, p. 284.

⁵² *Guzzardi v. Italy*, Series A No. 39, § 102, 6 November 1980.

⁵³ *Christoffersen J.* Fair Balance: Proportionality, Subsidiarity and Primarity in the European Convention on Human Rights. Boston: Martinus Nijhoff publishers, 2009, p. 70. Cituota iš: *Losís E.* Įrodinėjimo dalykas taikant prievartos priemones. Baudžiamasis procesas: nuo teorijos iki įrodinėjimo. Vilnius: MRU, 2011, p. 279.

⁵⁴ *Bykov v. Russia* [GC], No. 4378/02, 10 March 2009. Taip pat: *Štarienė L.* Teisė į teisingą teismą pagal 1950 m. žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnio 1 dalį. Daktaro disertacija. Vilnius: MRU, 2009, p. 164-165.

sankcionuojami ne ilgesniam kaip 3 mėnesių laikotarpiui, kuris gali būti pratęstas. Šio straipsnio 5 dalyje numatytas veiksmų pratęsimas sankcionuojamas ta pačia tvarka, kaip ir šių veiksmų skyrimas. Pratęsimų skaičius neribojamas, tačiau kiekvienu atveju pratęsti galima ne ilgesniam nei šio straipsnio 5 dalyje (3 mėnesių) nustatytam laikotarpiui. Galiojančiame OVĮ nėra įtvirtinama pareiga pranešti apie asmens atžvilgiu taikytas slaptas sekimo priemones. Taigi asmuo gali net nesužinoti, kad operatyviniai veiksmai buvo taikyti (o tokia informacija gali būti teikiama įvairiems subjektams, pavyzdžiui, Respublikos Prezidentei, Seimo komisijoms). Be to, operatyvinių veiksmų pagrindu gali būti surenkama informacija apie asmens privatų gyvenimą. Tokiu atveju turėtų būti itin užtikrinama duomenų apsauga, kad tokiu būdu surinkta informacija neteisėtai nenutekėtų žiniasklaidos priemonėms,⁵⁵ juolab kad atitinkamos EŽTT praktikos prieš Lietuvą jau būta. Byloje *Drakšas prieš Lietuvą* vieno telefoninio pokalbio su J. Borisovu nutekėjimas žiniasklaidai buvo pripažintas Konvencijos 8 straipsnio pažeidimu. Nors ir pažymėjęs, kad visuomenė turi teisę būti informuota apie valstybės tarnautojus, Teismas vis dėlto pripažino, kad pareiškėjo telefoninio pokalbio su J. Borisovu slaptų įrašų perdavimas žiniasklaidai (paviešinimas) pažeidė Konvencijos 8 straipsnyje numatytas teises, nes nebuvo įvykdyta įstatymuose numatyta pareiga užtikrinti tokios informacijos konfidencialumą ir nebuvo atliktas tyrimas dėl informacijos nutekėjimo. Teismas taip pat nustatė, kad dėl išskirtinių bylos aplinkybių nebuvo institucijos, kuri būtų galėjusi atlikti tyrimą dėl operatyvinės veiklos priemonių (slapto telefoninių pokalbių pasiklausymo) tinkamo taikymo. Taigi Teismas konstatavo, jog paneigta pareiškėjo teisė apskusti operatyvinės veiklos priemonių taikymą, atsižvelgiant ir į tai, kad informacija buvo nutekinta, pažeidė jo Konvencijos 13 straipsnyje garantuojamą teisę į veiksmingą teisinę gynybos priemonę.⁵⁶

Potencialių prieštaravimų teisėtumo principui kelia ir vidaus teisės aktų, įgyvendinančių OVĮ, slaptumas – tai gali skatinti pernelyg plačią operatyvinės veiklos subjektų diskreciją ir galimą piktnaudžiavimą tarnyba. Šiame kontekste paminėtina OVĮ 14 straipsnio 1 dalis (arba KŽĮ (projekto) 16 straipsnio 1 dalis), kurioje itin lakoniškai nurodyta, kad operatyvinė veikla remiasi savanoriška, vieša ir slapta asmenų pagalba. Detaliau atitinkamą pagalbą reguliuoja operatyvinę veiklą vykdančių institucijų vidaus teisės aktai, kurių konstitucingumas negali būti patikrintinas dėl jų slaptumo.⁵⁷

OVĮ eufemistiškai įvardijami „slapta ar viešai padedantys asmenys“ užsienio šalių teismų praktikoje vadinami tiksliau ir tiesmukiškiau – informatoriais. JAV Aukščiausiasis Teismas informatorius apibūdino taip: pagal apibrėžimą kriminaliniai informatoriai yra „sukurpti iš nepatikimų audinių“, jie privalo būti vadovaujami ir prižiūrimi administracijos ir teismų tam, kad neapkalintų nekaltųjų, nesufalsifikuotų įrodymų ir melagingai neprisiektų teisme“.⁵⁸ JAV mokslinėje literatūroje nurodyta, kad dėl nepakankamos informatorių kontrolės vyko brangūs ir ilgai trunkantys ikiteisminiai tyrimai, žlugo prokurorų ir kitų teisėsaugos institucijų pareigūnų karjeros ir netgi buvo nekaltų piliečių ir policijos pareigūnų mirties ar sunkių sveikatos sutrikdymų atvejų.⁵⁹ Manytina, kad informatorių veiklos reikšmė, jų įtaka renkant įrodymus suponuoja kur kas rimtesnio reguliavimo poreikį nei fragmentiška OVĮ 14 straipsnio 1 dalies nuostata. Tokios svarbios veiklos slaptumas potencialiai prieštarauja Konstitucijai. Konstitucinis Teismas pabrėžė, kad teisinės valstybės principo esminis elementas taip pat yra tas, kad galioja tik paskelbti teisės aktai. Teisė negali būti nevieša. Konstituciniai reikalavimai, kad galėtų tik paskelbti teisės aktai ir kad jie galėtų ateityje, – svarbi teisinio tikrumo prielaida.⁶⁰

⁵⁵ Štarienė L. Teisė į teisingą teismą pagal 1950 m. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnio 1 dalį. Daktaro disertacija. Vilnius: MRU, 2009, p. 196-197.

⁵⁶ Po aštuonerių metų pagaliau priimtas sprendimas *Drakšas prieš Lietuvą* [interaktyvu]. Prieiga per internetą: <<http://www.tm.lt/eztt/naujiena/149>> (prisijungta 2012 m. gruodžio 18 d.). *Drakšas v. Lithuania*, No. 36662/04, § 60-62, 68, 31 July 2012.

⁵⁷ Interviu su buvusiu operatyviniu darbuotoju, 2012 m. gegužės 28 d.

⁵⁸ *United States v. Bernal-Obeso*, 989 F.2d 331,333 (9th Cir., 1993). Cituota iš: *Fitzgerald Dennis G. Informants and Undercover Investigations. A Practical Guide to Law, Policy, and Procedure*. USA: CRC Press, 2007, p. 221.

⁵⁹ Ten pat, p. 221. Atkreiptinas dėmesys, kad K. Jovaišas panašias išvalgas išsakė ir apie Lietuvos operatyvinės veiklos situaciją, siūlydamas įsteigti operatyvinę veiklą kontroliuojančią instituciją – vidaus saugumo tarnybą. Žmogaus teisės Lietuvoje. Leidinys parengtas pagal JTVP programos „Parama įgyvendinant Nacionalinį žmogaus teisių rėmimo ir apsaugos veiksmų Lietuvos Respublikoje planą“. Vilnius: Naujos sistemos, 2005, p. 50.

⁶⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. lapkričio 29 d. nutarimas. Žin., 2001, Nr. 102.

Teismų praktika pripažįsta, kad OVI nuostatos nėra visiškai aiškios ar išbaigtos: Lietuvos Vyriausiojo Administracinio Teismo (toliau – LVAT) teisėjų kolegija administracinėje byloje pažymėjo, kad aiškinant OVI taisykles turi būti besąlygiškai laikomasi viešosios teisės principo, nustatančio, kad asmens teisės ribojančios teisės normos negali būti aiškinamos ir taikomos plečiamai. Esant teisinio reguliavimo neaiškumui ar neišbaigtumui, OVI normos turi būti aiškinamos ir taikomos žmogaus, o ne valstybės naudai.⁶¹ Vis dėlto įgyvendinti šį LVAT išaiškinimą keblu dėl to, kad esant teisinio reguliavimo neišbaigtumui, automatiškai padidėja įstatymus taikančių pareigūnų diskrecija interpretuoti įstatymus taip, kaip jiems konkrečiu atveju atrodo teisinga.

Apibendrinant tai, kas išdėstyta, manytina, kad atitinkamas reguliavimas neatitinka teisėtumo principo, kuris yra būtinas žmogaus teisių varžymo pagrindas, ir dėl to potencialiai prieštarauja Konvencijos 8 straipsniui (teisei į privatumą). Taip pat pažymėtina, kad detalesnis, labiau diferencijuotas reguliavimas padėtų užtikrinti ir proporcingumo principą (kuris yra kitas žmogaus teisių ribojimo kriterijus): kiekvienu konkrečiu atveju būtų aiškiau, kaip taikyti mažiau asmens teisės ir laisvės ribojančias priemones, leidžiančias pasiekti tų pačių teisėtų tikslų.

Šiame kontekste atkreiptinas dėmesys į konstitucinę jurisprudenciją, kurioje nagrinėtas privatumo ir operatyvinės veiklos santykis. Konstitucinis Teismas, aiškindamas tam tikras OVI nuostatas dėl nusikalstamos veikos imitacijos modelio taikymo, yra konstatavęs, kad „asmuo, darydamas nusikalstamas ar kitas priešingas teisei veikas, neturi ir negali tikėtis privatumo. Žmogaus privataus gyvenimo apsaugos ribos baigiasi tada, kai jis savo veiksmais nusikalstamai ar kitaip neteisėtai pažeidžia teisės saugomus interesus, daro žalą atskiriems asmenims, visuomenei ir valstybei“; „nusikalstamai veikai netaikomas žmogaus privataus gyvenimo apsaugos principas“; asmenų, kurie taiko minėtą modelį, teisinė padėtis iš esmės skiriasi nuo asmenų, kuriems taikomas modelis, teisinės padėties; antrieji „daro nusikaltimus, suvokia savo veikų pavojingumą ir priešingumą teisei, žino arba turi ir gali žinoti, kad visuomenė ir valstybė netoleruoja ir draudžia tokias veikas, o už jų padarymą yra nustatytos bausmės. Tie asmenys žino, kad jų atžvilgiu gali būti panaudotos įvairios operatyvinės veiklos priemonės, taigi ir modelis“.⁶² Manytina, kad atitinkamas Konstitucinio Teismo išaiškinimas, nepaisant „geležinės logikos“, (de)maskuoja teisinę fikciją ir pragmatinį požiūrį: tam tikri subjektai, kurie sankcionuoja ir taiko modelį, nusprendžia, kiek ir kaip bus varžoma teisė į privatumą, nes būtent jie nustato varžymo apimties ribas, kurias tarsi nulemia asmenų, „kuriems taikomas modelis“, daromas (tačiau dar neįrodytas!) nusikaltimas. Siekiant objektyvumo, pažymėtina, kad teisinės fikcijos savaime nėra neigiamas reiškinys. Praktiniai sumetimai esant neaiškioms teisės aktų nuostatoms ir teisinė diskrecija taip pat tam tikrais atvejais gali būti pozityviai vertinama. Antai teigiama, kad prašymų (bylų) sujungimas konstitucinėje justicijoje kai kada grindžiamas fikcija, nes vien pažodinis Konstitucinio Teismo įstatymo 41 straipsnio nuostatos aiškinimas gerokai susiaurintų galimybes jungti prašymus ir taip ne tik spartinti bylų nagrinėjimą, bet ir sujungti prašymus (bylas), kurių nagrinėjimas kartu leistų giliau išnagrinėti atitinkamą problemą.⁶³ Pažymėtina, kad fikcija fikcijai nelygu: tai, kas tinka ir gali būti laisviau interpretuojama, pavyzdžiui, administracinės ar konstitucinės justicijos procese, netinka operatyvinei veiklai ar baudžiamajam procesui. Šiuo aspektu svarbi Vokietijos Federalinio Konstitucinio Teismo išsakyta išvalga, kad procesas negali būti vykdomas, matant vien tik proceso tikslus ir nekreipiant dėmesio į konstitucines nuostatas, draudžiančias aukoti teisinės valstybės vertybes.⁶⁴

⁶¹ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2004 m. lapkričio 9 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. A³-750-2004. Administracinių teismų praktika. 2004, Nr. 6 (liepa-gruodis).

⁶² Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas. Žin., 2000, Nr. 39-1105.

⁶³ *Küris E.* Konstitucinės justicijos proceso teisės klausimu. Teisė. 2011, T. 78, p.19.

⁶⁴ *Salinger F.* Absolutes im Strafprozess? Über das Folterverbot, seine Verletzung und die Folgen Verletzung. Zeitschrift für gesamte Strafrechtswissenschaft, 2004 Heft 1 (116). Cituota iš: *Goda G.* Absoliučiai draudžiami veiksmai baudžiamajame procese. Teisė, 2011. T. 80, p. 23.

1.2.2 Privatumo pažeidimai žiniasklaidoje

Privatumo apsaugos klausimai itin aktualūs kalbant apie žiniasklaidos veiklą –kaip itin probleminę sritį tai yra pažymėję ir ekspertai⁶⁵. Tai, kaip bus matoma vėliau, lemia daug priežasčių – žiniasklaidos priemonės nelinkusios laikytis profesinės etikos reikalavimų; savireguliacijos ir kontrolės institucijos neturi tinkamų svertų paveikti sistemingai profesinę etiką pažeidinėjančių žiniasklaidos priemonių; ilgas teisminis procesas ir santykinai nedidelis priteisiamos neturtinės žalos dydis atgraso nukentėjusius asmenis nuo bylinėjimosi ir kt. Šiame kontekste paminėtina, jog EŽTT savo praktikoje yra ne sykį pažymėjęs, kad pagal Konvencijos 10 straipsnį⁶⁶ laisvės garantija spaudai suteikiama su sąlyga, kad ji veikia siekdama pateikti informaciją, kuri yra verta pasitikėjimo, ir gerbdama žurnalistų profesinės etikos reikalavimus. EŽTT taip pat yra pabrėžęs žurnalistų pareigą būti rūpestingiems ir kruopštiesiems, siekiant pateikiamos informacijos tikslumo. Šios srities problemškumą lemia ir sudėtingas privatumo bei informacijos laisvės teorinis tarpusavio santykis bei konkurencija. Viešinant informaciją apie asmenų privatą gyvenimą būtina surasti tinkamą pusiausvyrą tarp šių konstitucinių vertybių, nesuteikiant nepagrįsto prioriteto nė vienai iš jų. Pažymėtina, jog tinkamo balanso atradimas yra sudėtingas procesas, kuris priklauso nuo daugelio aplinkybių, todėl dažnai iki pat teismo sprendimo lieka neaišku, ar asmenų privatumas buvo pažeistas, ar ne.

Vienas iš esminių kriterijų, kuriuo remiantis informacijos laisvei gali būti suteikiama pirmenybė privatumo atžvilgiu, – teisėtas visuomenės interesas žinoti. Šis interesas priklauso nuo įvairių aplinkybių, tačiau esminė – koks yra statusas asmens, apie kurio privatą gyvenimą viešinama informacija. Šiame kontekste paminėtinas EŽTT sprendimas *Von Hannover v. Germany* byloje⁶⁷, kurioje teismas atkreipė dėmesį į skirtumus tarp viešojo intereso ir visuomenės smalsumo bei teisės informuoti apie visuomeninės svarbos dalykus ir informacijos, kuria siekiama gauti finansinės naudos. Buvo konstatuota, kad išvymybių privataus gyvenimo detalės domina didelę visuomenės dalį, tačiau vien dėl to tai netampa viešuoju interesu ir visuomenė neįgyja teisės tokią informaciją žinoti. Jeigu ir galima tokią interesą išvelgti, privataus gyvenimo apsauga tokiu atveju yra svarbesnė. Taigi, visuomenės interesas žinoti turi persvarą prieš teisę į privatumą tik tada, kai skelbiama informacija apie valstybines pareigas užimančių asmenų ir ši informacija yra visuomeninės svarbos. Antras kriterijus yra vertybinio pobūdžio, todėl kiekvienu atveju ši visuomeninė svarba turėtų būti vertinama *ad hoc*. Tokia pozicija atsispindi ir Lietuvos teismų praktikoje, kaip nurodo LAT, „<...>skelbiant privataus pobūdžio informaciją, turi būti realus socialinis interesas žinoti tam tikro asmens privataus gyvenimo faktus. Teisėto ir pagrįsto visuomenės intereso žinoti tam tikrą informaciją apie kitą asmenį negalima sutapatinti su visuomenės interesu patenkinti savo smalsumą. Dėl to kiekvienu konkrečiu atveju būtina atriboti visuomenės norą žinoti sensacijas ir teisėtą bei pagrįstą visuomenės interesą. Informacijos apie asmens privatą gyvenimą paskelbimas tam, kad publikacija įgytų sensacingą atspalvį, negali būti kvalifikuojamas kaip teisėto ir pagrįsto visuomenės intereso patenkinimas<...>“⁶⁸.

Taigi teisėtas visuomenės interesas žinoti atskiriamas nuo smalsumo tenkinimo. Teismų praktikoje tai aiškiai atskiriama atribojant viešuosius asmenis nuo privačių, konstatuojant, kad antrieji naudojami didesne privataus gyvenimo apsauga nei pirmieji. Kaip matoma iš ankstesnių cituotų EŽTT ir

⁶⁵ Pavyzdžiui, autoriaus interviu su asmens teisės į privatumą gynimo srityje dirbančia teisininke, 2012 m. birželio 5 d.

⁶⁶ Remiantis juo, „kiekvienas turi teisę į saviraiškos laisvę. Ši teisė apima laisvę turėti savo nuomonę, gauti bei skleisti informaciją ir idėjas valdžios institucijų netrukdomam ir nepaisant valstybės sienų. Šis straipsnis netrukdo valstybėms licencijuoti radijo, televizijos ar kino įmonių“; „naudojimas šiomis laisvėmis, kadangi tai yra susiję ir su pareigomis bei atsakomybe, gali būti priklausomas nuo tam tikrų formalumų, sąlygų, apribojimų ar sankcijų, kurias nustato įstatymas ir kurie demokratinėje visuomenėje yra būtini valstybės saugumo, teritorinio vientisumo ar visuomenės apsaugos interesais, siekiant užkirsti kelią viešosios tvarkos pažeidimams ar nusikaltimams, apsaugoti žmonių sveikatą ar moralę, taip pat kitų asmenų garbę ar teises, užkirsti kelią įslaptintos informacijos atskleidimui arba užtikrinti teisminės valdžios autoritetą ir nešališkumą“. Žin., 2011, Nr. 156-7390.

⁶⁷ *Von Hannover v. Germany*, No. 59320/00, ECHR 2004-VI.

⁶⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. sausio 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-2/2008.

LAT teismų sprendimų, įžymybės negali būti prilygintos viešiesiems asmenims. Kalbant apie įžymybės svarbios yra tokios aplinkybės, kaip paties asmens elgesys. LAT yra nurodęs, kad „<...> sutikimu skleisti informaciją apie asmens privatą gyvenimą negali būti laikoma ta aplinkybė, kad ieškovas nevengė bendrauti su žiniasklaidos atstovais ir pateikdavo informaciją, priskirtiną intymiai privataus gyvenimo sferai <...>, pats asmuo kompetentingas nuspręsti, ar informacijos apie jo privatą gyvenimą paskelbimas nepadarys jam žalos, nes asmens sutikimas paskleisti informaciją apie jo privatą gyvenimą apima ir neigiamų padarinių atsiradimo rizikos prisiėmimą. Tokiu atveju galima teisinė situacija, kai įstatymo saugomos teisės į privatą gyvenimą ir jo slaptumą pažeidimas nekonstatuojamas ir asmeniui, paskleidusiam tokią informaciją, teisinė atsakomybė netaikoma<...>“⁶⁹.

Atsižvelgiant į tai, įžymybių privataus gyvenimo apsauga priklauso nuo įvairių aplinkybių visumos, tačiau nesant aiškiai išdėstyto asmens sutikimo (kuris gali būti išreikštas ir konkludentiniais veiksmais), vis dėlto privataus gyvenimo apsaugai turėtų būti teikiamas prioritetas prieš informacijos laisvę. Visiškai priešinga situacija, kai kalbama apie asmenis, kurie užima svarbias pareigas valstybėje. Toks skirtingas traktavimas pateisinamas atsižvelgiant į tai, kad įžymybių privataus gyvenimo detalės iš esmės tenkina tik visuomenės smalsumą, o politikams ar valdininkams taikoma siauresnė privataus gyvenimo apsauga, nes kartais visuomenės teisė žinoti gali būti svarbesnė nei teisė į privatumą. Atsižvelgiant į tai, kad jie yra renkami visuomenės ir/ar išlaikomi mokesčių mokėtojų pinigais, skirtingas privatumo apsaugos lygis (lyginant su įžymybėmis) yra pateisinamas. Antai, kaip pažymėjo LAT, „<...> viešasis asmuo savo padėtį visuomenėje išsikovoja iš dalies būtent dėl visuomenės dėmesio jam, taip pat į tai, kad viešojo asmens elgesys daro įtakos kitų visuomenės narių gyvenimui, jis negali pretenduoti į tokį pat privataus gyvenimo gynimą kaip ir privatus asmuo<...>“⁷⁰. Tiesa, tai nereiškia, kad visuomenė turi teisę žinoti viską, – viešieji asmenys taip pat turi teisę į privataus gyvenimo apsaugą, nors ir siauresnę nei privačių asmenų. Tą vėlgi yra pažymėjęs ir LAT: „Informacijos apie viešąjį asmenį negalima rinkti ir skelbti bet koku būdu ar skelbti bet kokią informaciją. Informaciją apie viešojo asmens gyvenimą būtina rinkti teisėtais būdais, o surinktos ar turimos informacijos apie tokio asmens privatą gyvenimą paskelbimas turi turėti teisėtą tikslą, t. y. skelbiant tą informaciją, turi būti siekiama informuoti visuomenę, patenkinti teisėtą ir pagrįstą interesą žinoti tam tikrus viešojo asmens privataus gyvenimo faktus, o ne vien patenkinti visuomenės smalsumą <...>“⁷¹. Žinoma, sunku įvertinti, ar konkrečiu atveju yra tas teisėtas ir pagrįstas interesas tuos privataus gyvenimo faktus žinoti, tačiau, kaip ir buvo minėta, viešasis asmuo teisę į privatumą išsaugo. Galima teigti, jog teismų praktikoje yra pakankamai aiškiai suformuluota, kas yra laikytina teisėtu visuomenės interesu žinoti, ir viešieji asmenys atriboti nuo privačių. Nepaisant to, praktikoje privatumo pažeidimų (ir gana rimtų) pasitaiko ne taip jau ir retai.

Tinkamą teisės į privatumą apsaugą sudėtinga užtikrinti ir dėl to, kad žiniasklaidos priemonės ne visada laikosi ir profesinės etikos reikalavimų. Žurnalistų etikos inspektorius 2011 metų ataskaitoje pateiktais duomenimis, privatumo pažeidimų nustatoma palyginti nedaug (2011 m. – 23 tokie atvejai, garbės ir orumo pažeidimų – 34), tačiau pastebima, jog tokių atvejų po truputį daugėja (privatumo pažeidimų dinamika: 2008 m. – 11, 2009 m. – 13, 2010 m. – 9, 2011 m. – 23)⁷². Tai lemia ir augantis skundų Žurnalistų etikos inspektoriumi skaičius⁷³. Tiesa, nedidelis inspektorius nustatytų pažeidimų skaičius dar nereiškia, kad iš tikrųjų jų nėra daug, kadangi tikėtina, jog gana dažnai asmenys, kurių teisė į privatumą pažeidžiama, į Žurnalistų etikos inspektorių nesikreipia arba skundą paduoda tiesiogiai teismui.

⁶⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. rugpjūčio 14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-393/2008 (S).

⁷⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. sausio 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-2/2008.

⁷¹ Ten pat.

⁷² Žurnalistų etikos inspektorius 2011 metų veiklos ataskaita. Vilnius, 2012, p. 14 [interaktyvi]. Prieiga per internetą: <<http://www3.lrs.lt/docs2/YYZSVD AF.PDF>> (prisijungta 2012 m. gruodžio 31 d.).

⁷³ 2011 m. buvo pateikta 240 skundų, o 2010 m. – 183, o 2009 m. – 215. Daugiau skundų buvo pateikta tik 2007 m. – 277. Pažymėtina ir tai, kad daugėja skundų dėl internete pavišintos informacijos, 2011 m. tokių skundų buvo 88, palyginimui: 2010 m. – 67, 2009 m. – 61, 2008 m. – 65, 2007 m. – 36, 2006 m. – vos 6.

Ten pat, p. 13.

Atkreiptinas dėmesys į gana ribotus Žurnalistų etikos inspektoriaus įgaliojimus – pagal Visuomenės informavimo įstatymo⁷⁴ 50 straipsnio 3 dalį, atlikdamas jam priskirtas funkcijas, inspektorius gali išpėti viešosios informacijos rengėjus ir skleidėjus dėl atitinkamų teisės aktų pažeidimų ir reikalauti juos pašalinti, reikalauti paneigti tikrovės neatitinkančią informaciją, kreiptis į kompetentingas valstybės institucijas ir Žurnalistų ir leidėjų etikos komisiją dėl pastebėtų teisės aktų pažeidimų, taip pat Administracinių teisės pažeidimų kodekso⁷⁵ (toliau – ATPK) nustatytais atvejais surašyti administracinių teisės pažeidimų protokolus, nagrinėti administracinių teisės pažeidimų bylas ir skirti administracines nuobaudas. Žurnalistų etikos inspektorius dėl neteisėto asmens duomenų tvarkymo turi teisę surašyti protokolą pagal ATPK 214¹⁴ straipsnį, kuriame numatyta atsakomybė už asmens duomenų tvarkymą pažeidžiant Asmens duomenų apsaugos įstatymą. Numatyta sankcija už tokį pažeidimą – bauda nuo 500 iki 1 tūkst. litų (už pakartotinį pažeidimą – nuo 1 tūkst. iki 2 tūkst. litų).

Darytina prielaida, kad tokios sankcijos nėra pakankamai atgrasančios ir stambioms žiniasklaidos priemonėms daryti pažeidimus paprasčiausiai „apsimoka“. Be to, ne visada šios baudos yra skiriamos – kartais apsiribojama tik išpėjimu. Antai, 2012 m. birželio 15 d. sprendime dėl televizijos laidoje „Akistata“ paskelbtos informacijos⁷⁶, *inter alia*, buvo konstatuotas Visuomenės informavimo įstatymo 14 straipsnio („Privataus gyvenimo apsauga“) pažeidimas: buvo neteisėtai demonstruojamos nuotraukos be asmens sutikimo (asmens filmavimas namų valdoje, atsižvelgiant į aplinkybes, privataus gyvenimo pažeidimu pripažintas nebuvo) ir priimtas sprendimas tik išpėti viešosios informacijos skleidėją UAB „Tele-3“ dėl Visuomenės informavimo įstatymo 3 straipsnio 2 dalies, 14 straipsnio, 16 straipsnio 1 dalies, 22 straipsnio 8 dalies 2 punkto, 44 straipsnio 4 dalies pažeidimų ir reikalauti juos pašalinti iš interneto tinklalapyje www.tv3play.lt skelbiamos televizijos laidos „Akistata“ (TV3, 2011-09-21). Iki 2012 m. birželio 27 d. Žurnalistų etikos inspektorius iš viso paskelbė 6 sprendimus (dauguma jų ne dėl kišimosi į asmenų privatų gyvenimą, o dėl kitų pažeidimų) ir daugumoje jų buvo apsiribota išpėjimu bei reikalavimu pašalinti pažeidimus. Baudas už administracinius teisės pažeidimus Žurnalistų etikos inspektorius 2008–2011 m. (iki 2012 m. birželio 27 d. informacijos apie paskirtas baudas 2012 m. nebuvo) skyrė išimtinai už ATPK 214¹⁹ straipsnyje numatytas veikas („Neigiamą poveikį nepilnamečių vystymuisi darančios viešosios informacijos, kurios skelbimas ir platinimas ribojamas arba draudžiamas, skelbimo ir platinimo reikalavimų pažeidimas“). Tiesa, dalis šių pažeidimų yra susiję ir su privataus gyvenimo apsauga, pavyzdžiui, 2011 m. gruodžio 14 d. nutarimu⁷⁷ laikraščio „Lietuvos rytas“ vyriausiojo redaktoriaus pavaduotojui buvo skirta 4,5 tūkst. litų bauda už tai, jog laikraščio publikacijoje buvo paskelbti nusižudžiusio nepilnamečio asmens duomenys, iš kurių galima nustatyti jo asmens tapatybę, taip pat pateikta detali, pernelyg išsami informacija apie savižudybę, nurodant jos būdą, vietą ir susijusius asmenis. Nutarime pabrėžta ir tai, kad publikacijose paskleistų tiesioginių ir netiesioginių duomenų visiškai pakanka nustatyti jose aprašomų nepilnamečių asmens tapatybę, todėl administracinė atsakomybėn traukiamo asmens paaiškinimai, esą nepilnamečių asmens duomenys nebuvo paviešinti, yra nepagrįsti. Režimuojant teigtina, jog nepaisant to, kad skundų dėl privatumo nėra daug, Žurnalistų etikos inspektorius neturi pakankamai įgaliojimų užtikrinti, kad visuomenės informavimo priemonės gerbtų asmenų teisę į privatumą.

⁷⁴ Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymas. Žin., 1996, Nr. 71-1706. Nauja įstatymo redakcija nuo 2006 m. rugsėjo 1 d. Žin. 2006, Nr. 82-3254 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).

⁷⁵ Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas. Žin., 1985, Nr. 1-1 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).

⁷⁶ Žurnalistų etikos inspektoriaus sprendimas dėl televizijos laidoje „Akistata“ (TV3, 2011-09-21) ir interneto tinklalapyje www.tv3play.lt paskelbtos informacijos. 2012 m. birželio 15 d. Nr. SPR-59, Vilnius [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=427736&p_query=&p_tr2=2> (prisijungta 2012 m. gruodžio 31 d.).

⁷⁷ Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnyba. Paskirta bauda laikraščio „Lietuvos rytas“ vyriausiojo redaktoriaus pavaduotojui. 2011 m. gruodžio 14 d. [interaktyvus]. Prieiga per internetą:

<http://www3.lrs.lt/pls/inter/zetika?r_id=4517&k_id=1&d_id=119118> (prisijungta 2012 m. gruodžio 31 d.).

Žiniasklaidos savireguliacijos institucija – Žurnalistų ir leidėjų etikos komisija – sprendžia klausimus dėl Lietuvos žurnalistų ir leidėjų etikos kodekso⁷⁸ (toliau – Etikos kodeksas) pažeidimų. Remiantis šios komisijos darbo reglamento⁷⁹ V dalies 10 punktu, jeigu per vienus metus ta pati visuomenės informavimo priemonė yra pripažįstama pažeidusi Etikos kodeksą ne mažiau kaip 3 kartus, Komisija, remdamasi Etikos kodekso 71 straipsniu jai suteikta teise, svarsto klausimą dėl rengėjo ir skleidėjo priskyrimo profesinės etikos nesilaikančių viešosios informacijos rengėjų kategorijai. 2010 m. prie profesinės etikos nesilaikančių viešosios informacijos rengėjų buvo priskirti dienraščiai „Lietuvos žinios“ ir „Šiaulių naujienos“, o 2011 m. neetiška buvo pripažinta televizija TV3⁸⁰. Toks įvertinimas yra daugiau moralinio pobūdžio priemonė, tačiau negalima teigti, jog ji yra neveiksminga, kadangi pripažinus žiniasklaidos priemonę neetiška, daroma įtaka jos reputacijai bei prestižui, taip pat dėl to gali būti nebetaikomos tam tikros mokestinės lengvatos. Minimos priemonės veiksmingumą rodo ir tai, jog viešosios informacijos rengėjai tokį Žurnalistų ir leidėjų etikos komisijos sprendimą yra linkę apskusti. Tiesa, galima konstatuoti ir tai, kad pati komisija yra pakankamai nepriklausoma, kadangi neetiška pripažino vieną įtakingiausių žiniasklaidos priemonių Lietuvoje – televiziją TV3. Pažymėtina, jog įstatymų numatytais atvejais televizijų licencijas gali sustabdyti Lietuvos radijo ir televizijos komisija. Verta paminėti, jog 2011 m. sausio 28 d. Generalinė prokuratūra kreipėsi į Lietuvos radijo ir televizijos komisiją, prašydama sustabdyti TV3 licencijos galiojimą dėl nuolatinių Nepilnamečių apsaugos nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio įstatymo pažeidimų laidoje „Akistata“⁸¹. Vis dėlto sprendimas nebuvo priimtas, kadangi generalinis prokuroras atšaukė šį sprendimą ir nurodė klausimą dėl dviejų mažamečių teisių ir teisėtų interesų gynimo bei užtikrinimo, kad TV3 televizija ir laida „Akistata“ neviešintų su jais susijusių teisminės baudžiamosios bylos duomenų, spręsti iš naujo⁸².

Kaip matyti iš pateiktų pavyzdžių, galimybės apginti privatų gyvenimą neteisiminiu būdu yra gana ribotos, kadangi sankcijos nėra pakankamai griežtos ir atgrasančios. Savireguliacijos ir kontrolės institucijų veikla kontroliuojant žiniasklaidos priemones daugiau siejama ne su privatumo apsauga, o su nepilnamečių apsauga nuo neigiamo viešosios informacijos poveikio. Kita vertus, nustačius itin griežtas sankcijas už etikos pažeidimus, galėtų būti neadekvačiai suvaržyta informacijos laisvė, o Žurnalistų etikos inspektorius bei Žurnalistų ir leidėjų etikos komisija atliktų savotišką cenzorių vaidmenį. Todėl, svarstant šių institucijų įgaliojimų didinimo ir sankcijų griežtinimo klausimą, derėtų įvertinti, kiek tai suderinama su jų statusu ir proporcinga padarytiems pažeidimams.

1.2.3 Privatumo užtikrinimo elektroninėje erdvėje problemos

Dar viena sritis, kurioje kyla didelių problemų užtikrinant asmenų teisę į privatumą, – elektroninė erdvė. Žurnalistų etikos inspektorius tarnybos ataskaitoje nurodoma, kad „<...> kasmet didėjant skundų ir pažeidimų skaičiui dėl internete paskelbtos informacijos, šioje specifinėje, žaibiškai kintančioje visuomenės informavimo terpėje formuojasi palankios sąlygos tam tikriems žmogaus teisių

⁷⁸ Lietuvos žurnalistų ir leidėjų etikos kodeksas. Priimtas Visuotiniame žurnalistų ir leidėjų susirinkime 2005 m. balandžio 15 d. Vilniuje [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.lzlek.lt/index.php?lang=1&sid=381&tid=329>> (prisijungta 2012 m. gruodžio 31 d.).

⁷⁹ Žurnalistų ir leidėjų etikos komisijos darbo reglamentas. Nauja redakcija, patvirtinta Žurnalistų ir leidėjų etikos komisijos 2012 m. kovo 5 d. sprendimu Nr. 5 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.lzlek.lt/index.php?lang=1&sid=369>> (prisijungta 2012 m. gruodžio 31 d.).

⁸⁰ Žurnalistų ir leidėjų etikos komisijos sprendimai dėl priskyrimo profesinės etikos nesilaikančių viešosios informacijos rengėjų kategorijai [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.lzlek.lt/index.php?lang=1&sid=371&tid=400>> (prisijungta 2012 m. gruodžio 31 d.).

⁸¹ Generalinė prokuratūra siekia, kad TV3 būtų sustabdyta licencija dėl pažeidimų laidoje „Akistata“. 2011 m. vasario 21 d., www.15min.lt [interaktyvu]. Prieiga per internetą: <<http://www.15min.lt/naujiena/zmones/tv/generaline-prokuratūra-siekia-kad-tv3-butu-sustabdyta-licencija-del-pazeidimu-laidoje-akistata-39-138690#ixzz1ytxuQwoc>> (prisijungta 2012 m. gruodžio 31 d.).

⁸² Generalinis prokuroras Darius Valys atšaukia prokurorės prašymą laikinai stabdyti TV3 licenciją. 2011 m. vasario 21 d., www.15min.lt [interaktyvu]. Prieiga per internetą: <<http://www.15min.lt/naujiena/zmones/tv/generalinis-prokuroras-darius-valys-atsaukia-prokuroros-prasyma-laikinau-stabdyti-tv3-licencija-39-138727#ixzz1ytxi5KJe>> (prisijungta 2012 m. gruodžio 31 d.).

pažeidimams <...>⁸³. Vienas iš svarbesnių asmenų privataus gyvenimo apsaugos aspektų – atsakomybė už internetinius komentarus naujienų tinklalapiuose. Pagal Visuomenės informavimo įstatymo 51 straipsnio 2 dalį už informacinės visuomenės informavimo priemonės turinį šio ir kitų įstatymų nustatyta tvarka atsako jos valdytojas⁸⁴. Savo ruožtu Informacinės visuomenės paslaugų įstatymo 14 straipsnyje įtvirtinta, kad paslaugos teikėjas, paslaugos gavėjo prašymu saugantis jo pateiktą informaciją, už ją neatsako, jeigu: „1) neturi faktinių duomenų apie neteisėtą paslaugos gavėjo veiklą arba apie tai, kad paslaugos gavėjo pateikta informacija įgyta, sukurta, pakeista ar naudojama neteisėtu būdu ir, kai reikalaujama atlyginti žalą, nežino apie faktus ir aplinkybes, rodančius neteisėtą paslaugos gavėjo veiklą arba tai, kad paslaugos gavėjas teikia neteisėtu būdu įgytą, sukurta, pakeistą ar naudojamą informaciją; 2) sužinojęs arba gavęs žinių apie neteisėtą paslaugos gavėjo veiklą arba apie tai, kad paslaugos gavėjo pateikta informacija įgyta, sukurta, pakeista ar naudojama neteisėtu būdu, skubiai imasi veiksmų, kad panaikintų galimybę tokią informaciją pasiekti.“⁸⁵ Taigi, jeigu interneto komentaruose pateikiama informacija apie asmenų privatų gyvenimą, tokius komentarus tinklalapio valdytojas turėtų šalinti. Kita vertus, kyla klausimas, ar tinklalapio valdytojas yra atsakingas (nors ir iš dalies) už komentarus, nors ir pašalintus, turinį. Kaip nurodoma Žurnalistų etikos inspektoriaus 2011 metų ataskaitoje, „egzistuojant tokioms aplinkybėms administracinio poveikio priemonių taikymas interneto tinklalapio valdytojui, jei jis pašalina netinkamo turinio komentarą po to, kai jam apie tai buvo pranešta, būtų problemiškas, kadangi stokotų teisinio aiškumo“. Ataskaitoje cituojama LVAT nutartis, kuria remiantis tais atvejais, kai teisės norminiai aktai nenustato aiškios tvarkos, leidžiančios teisinių santykių subjektams aiškiai suvokti savo teises ir pareigas, atsakomybė už tokios tvarkos pažeidimą dėl teisinio reglamentavimo spragų ar kitų priežasčių negali būti taikoma.⁸⁶ Tiesa, galimos ir kitos, neteisinio pobūdžio, priemonės šiai problemai spręsti (pvz., komentuoti galima tik registruotiems nariams arba komentarai prieš juos skelbiant peržiūrimi atsakingų asmenų), tačiau kyla klausimas, ar tokie žodžio laisvės suvaržymai laikytini proporcingais.

1.2.4 Neturtinės žalos už privatumo pažeidimus atlyginimo dydžio problema

Kita svarbi problema, kaip pažymi interviu davę ekspertai, – tai, kad teisės į privatumą gynimą riboja susiklosčiusi teismų praktika atlyginant neturtinę žalą, kai maksimali suma beveik niekada neviršija 10 tūkst. litų, nebent išskirtiniais atvejais, todėl asmenys ne visada ryžtasi ginti savo teisę į privatumą per ilgus teisminius procesus. Tai gerai iliustruoja LAT 2008 m. nutartis pagal atsakovo „Ekstra žinios“ ir ieškovo Ž. Ž. kasacinius skundus. LAT ieškovui priteistą 25 tūkst. litų sumą sumažino iki 10 tūkst. litų, motyvuodamas, be kita ko, ir tuo, kad „<...> nustatydami neturtinės žalos dydį teismai turi vadovautis ne tik teisės normose ir teismų praktikoje suformuotais neturtinės žalos dydžio kriterijais, tačiau turi atsižvelgti ir į teismų analogiškose bylose priteistus žalos dydžius<...>“. Taigi teigtina, jog yra susiformavęs tam tikras precedentas ir didesnes sumas už privatumo pažeidimus priteisti vengiama. Atsižvelgiant į tai, kad teisminiai procesai dėl privatumo pažeidimų įprastai trunka ilgai, apie 2–3 metus, priteisiamų sumų dažnai nepakanka patirtoms išlaidoms atlyginti.

Neturtinės žalos dydis nustatomas pagal bylai svarbių aplinkybių visumą, todėl teismo sprendime turi būti išvardyti ir apsvarstyti argumentai, dėl kurių žalos dydis gali būti nustatomas didesnis, ir motyvai, dėl kurių žalos atlyginimo dydis gali būti mažesnis. Tai priklauso nuo pažeistų vertybių, atsiradusių pasekmių ir kitų kriterijų. Pagal CK 6.250 straipsnio 2 dalį teismas, nustatydamas

⁸³ Žurnalistų etikos inspektoriaus 2011 metų veiklos ataskaita. Vilnius, 2012, p. 12 [interaktyvi]. Prieiga per internetą: <<http://www3.lrs.lt/docs2/YYZSVDAF.PDF>> (prisijungta 2012 m. gruodžio 31 d.).

⁸⁴ Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymas. Žin., 1996, Nr. 71-1706. Nauja įstatymo redakcija nuo 2006 m. rugsėjo 1 d. Žin. 2006, Nr. 82-3254 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).

⁸⁵ Lietuvos Respublikos informacinės visuomenės paslaugų įstatymas. Žin., 2006, Nr. 65-2380 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).

⁸⁶ Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2006 m. rugsėjo 22 d. nutartis administracinėje byloje Nr. N⁶-1313/2006. Administracinių teismų praktikos projektas. 2006, Nr. 10 (liepa-gruodis); 2012 m. balandžio 5 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A⁴²-1319/2012.

neturtinės žalos dydį, turi atsižvelgti į jos pasekmes, žalą padariusio asmens kaltę, jo turtinę padėtį, padarytos turtinės žalos dydį bei kitas turinčias reikšmės bylos aplinkybes, taip pat į protingumo, sąžiningumo ir teisingumo kriterijus, tačiau pateiktas neturtinės žalos dydžio kriterijų sąrašas nėra išsamus ir baigtinis, nes, atsižvelgęs į bylos aplinkybes, teismas gali pripažinti ir kitus neturtinės žalos atlyginimo dydžio nustatymo kriterijus. Pavyzdžiui, 2004 m. nutartyje *J. G. v. UAB „Lietuvos rytas“* LAT nurodė, kad „<...> Ginant teisę į privatų gyvenimą teismų praktikoje pabrėžiama, kad turi būti įvertinama ir kita konkuruojanti lygiavertė konstitucinė vertybė – teisė skleisti informaciją, todėl neturtinės žalos atlyginimas kiekvienu konkrečiu atveju taikomas ieškant protingos ir sąžiningos šių dviejų teisės ginamų vertybių pusiausvyros <...>“. Kaip matyti iš šios nutarties, nustatant neturtinės žalos dydį konkrečiu atveju turėjo būti įvertinta ir dviejų konstitucinių vertybių (teisės į privatumą bei saviraiškos laisvės) pusiausvyra.

Konstatuotina, kad įstatymuose ir teismų praktikoje įvardinti neturtinės žalos atlyginimo kriterijai yra iš esmės vertinamieji, todėl teismams sudėtinga nuspręsti, kokio dydžio žala privatumui konkrečiu atveju padaroma. Todėl praktikoje vadovujamasi precedentais, priteisiant panašaus dydžio kompensacijas už privatumo pažeidimus. Teigtina, jog nusistovėjo tam tikros „lubos“ priteisiamų kompensacijų už neturtinę žalą dydžiui (ekspertų⁸⁷ teigimu – 10 tūkst. Lt.), tai skatina asmenis vengti bylinėjimosi, kadangi išlaidos teismo procesui bei advokatams gali būti gerokai didesnės nei gaunama kompensacija. Kadangi trūksta atgrasančio sankcijų poveikio, darytina logiška prielaida, kad stambios visuomenės informavimo priemonės gali tuo naudotis ir toliau pažeidinėti asmenų teisę į privatumą. Manytina, kad priteisdami neturtinės žalos dydį, teismai, be kita ko, galėtų daugiau dėmesio kreipti į žalą padariusio asmens turtinę padėtį. Nors tai ir įtvirtinta, kaip vienas iš kriterijų nustatant neturtinės žalos dydį, teigtina, jog praktikoje tai faktiškai neveikia.

⁸⁷ Pavyzdžiui, autoriaus interviu su asmens teisės į privatumą gynimo srityje dirbančia teisininke, 2012 m. birželio 5 d.

II. MINTIES, TIKĖJIMO IR SAŽINĖS LAISVĖ

Matas Mulevičius

2.1 Minties, tikėjimo ir sąžinės laisvės užtikrinimo padėtis Lietuvoje 2008–2012 m.

Minties, tikėjimo ir sąžinės laisvę Lietuvoje įtvirtina ir gina įvairūs tarptautiniai ir nacionaliniai teisės aktai. Iš tarptautinių paminėtini: Konvencija (9 straipsnis), Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas⁸⁸ (18 straipsnis) bei Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija (10 straipsnis); iš nacionalinių – Lietuvos Respublikos Konstitucija (26 straipsnis) ir Religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymas (toliau - RBBĮ)⁸⁹ (2, 3 straipsniai). Minimi straipsniai iš esmės vienodai ir lakoniškai atkartoja šios laisvės turinį: „Kiekvienas asmuo turi teisę į minties, sąžinės ir religijos laisvę“, kuri apima laisvę keisti savo religiją ar tikėjimą, taip pat laisvę išpažinti (arba neišpažinti) ir skelbti savo religiją ar tikėjimą tiek vienam, tiek kartu su kitais, viešai ar privačiai, atliekant apeigas, mokant tikėjimo, jį praktikuojant ar jo laikantis bei draudimą naudoti prievartą, kuri varžytų asmenų laisvę naudotis šiomis teisėmis ir jas įgyvendinti. Kartu nurodoma, kad ši laisvė, kaip ir dauguma žmogaus teisių, nėra absoliuti ir gali būti ribojama „tiek, kiek yra nustatęs įstatymas ir kiek tai būtina demokratiniame visuomenėje jos apsaugos interesais, viešajai tvarkai, žmonių sveikatai ar moralei arba kitų asmenų teisėms ir laisvėms apsaugoti“. Tačiau Konstitucinis Teismas, tirdamas Konvencijos atitiktį Konstitucijai, pažymėjo: „Minties, tikėjimo ir sąžinės laisvė teisinio reguliavimo dalyku tampa tik tuo mastu, kuriuo žmogus veikdamas išreiškia savo mintis ar tikėjimą. Kol jis tik išpažįsta religiją arba tikėjimą, tai yra jo neliečiamo privataus gyvenimo sritis. Šios būsenos negalima niekaip apriboti“⁹⁰. Tad žmogaus laisvė tikėti ar netikėti, kaip vidinio gyvenimo dalis (kol tai išoriškai nepasireiškia priešingai teisei veiksmais), visada liks absoliuti.

Kalbant apie šios teisės padėtį Lietuvoje, verta apsibrėžti, kad minimos srities problematika⁹¹ bus nagrinėjama tikinčiųjų teisinės padėties požiūriu. Požiūris išplaukia iš paties pasaulėžiūrų suskirstymo (į pasaulietišką ir religinę): įstatymų leidėjo veikla tikinčiųjų atžvilgiu tiesiogiai ar netiesiogiai daro įtaką netikintiesiems.

Nagrinėjamu laikotarpiu esminių teisinių pokyčių minties, tikėjimo ir sąžinės laisvės srityje neįvyko, nors tam tikro teisės aktų nuostatų kitimo buvo. Nežymiai keistas Religinių bendruomenių ir

⁸⁸ Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas. Žin., 2002, Nr. 77-3288.

⁸⁹ Lietuvos Respublikos religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymas. Žin., 1995, Nr. 89-1985. Įsigaliojo 1995 m. spalio 4 d. (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).

⁹⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. sausio 24 d. išvada. Žin., 1995, Nr. 9-199.

⁹¹ Minties, tikėjimo ir sąžinės laisvės klausimus studijoje nagrinėjamoju laikotarpiu analizuoja šie teisės mokslininkai: T. Blinstrubis (*Blinstrubis T.* Pasaulietinės valstybės principas. Socialinių mokslų studijos. 2010, 2 (6); *Blinstrubis T.* Bažnyčios (religinių bendruomenių) konstitucinė samprata ir savireguliacijos ribos. Šveicarijos pavyzdys (I). Socialinių mokslų studijos. 2011, Nr. 3 (1); *Blinstrubis T.* Bažnyčios (religinių bendruomenių) konstitucinė samprata ir savireguliacijos ribos. Šveicarijos pavyzdys (II). Socialinių mokslų studijos. 2009, 2 (2); *Blinstrubis T.* Valstybės pasaulietškumas. Socialinių mokslų studijos. 2010, 2(6)); B. Pranevičienė ir A. Margevičiūtė (*Pranevičienė B., Margevičiūtė A.* Teisė į religinį švietimą Lietuvoje. Jurisprudencija. 2012, Nr. 19 (2)); M. Lankauskas (*Lankauskas M.* Valstybės ir Bažnyčios atskyrimo principas: lyginamieji aspektai ir teisinė padėtis Lietuvoje. Teisės problemos, 2009. Nr. 1 (63)); R. Ruškytė (*Ruškytė R.* Ar religija išgyvena renesansą? Konstituciniai sąžinės laisvės ir religijos laisvės pagrindai bei religijos laisvės įgyvendinimas Lietuvoje. Konstitucinė jurisprudencija. Nr. 4 (20), 2010); G. Mesonis (*Mesonis G.* Kai kurie konstituciniai valstybės ir bažnyčios santykių aspektai. Konstitucinė jurisprudencija, Nr. 2(10), 2008).

bendriųjų įstatymas⁹², parengtas Religinių bendruomenių ir bendriųjų nuosavybės teisės į religinės paskirties nekilnojamąjį turtą registravimo sureguliuavimo įstatymo projektas⁹³, Septintosios dienos adventistų bažnyčiai suteiktas valstybės pripažintos religijos statusas⁹⁴, kontroversiškai siūlyta keisti Švietimo įstatymo 31 straipsnį ir numatyti privalomą tikybos mokymą⁹⁵. Be to, pažymėtina, kad 2010 m. EŽTT priėmė sprendimą byloje *Gineitienė prieš Lietuvą*⁹⁶ ir konstatavo, kad Lietuva nepažeidė Konvencijos 9 straipsnio, patvirtindamas, kad šalies teismai, nustatę pareiškėjos dukterų gyvenamąją vietą kartu su tėvu, nediskriminavo ieškovės dėl jos priklausymo religinei bendruomenei – Ošo meditacijos centrui „Ojas“.

Kodėl tikėjimo laisvės sritis sulaukia tokio santykinai nedidelio įstatymų leidėjo dėmesio? Būtų galima daryti prielaidą, kad valstybė yra pakankamai užtikrinusi piliečių teisę turėti įsitikinimus ir juos laisvai reikšti. Tokią padėtį iš dalies galėtų iliustruoti visuomenės nuomonės ir rinkos tyrimų bendrovės „Spinter tyrimai“ 2012 m. vasario pabaigoje atliktos apklausos rezultatai,⁹⁷ pagal kuriuos, Lietuvos piliečių manymu, konstitucinis principas, jog minties, tikėjimo ir sąžinės laisvė yra nevaržoma, patenka į labiausiai vertinamų žmogaus teises apibūdinančių principų trejetuką, pirmąsias pozicijas užleisdamas tik privačios nuosavybės ir privataus gyvenimo neliečiamumo principams. Kita vertus, derėtų atsižvelgti į tai, kad sudėtinga fiksuoti tikėjimo laisvės pažeidimus, nes jie dažniausiai lieka latentiniai. Ekspertės⁹⁸ teigimu, tikintieji iškilusias problemas pirmiausia sprendžia su dvasininku, bendruomenės viduje, bendraudami su anapusybe ir pan., o tai nėra subjektai, kurie valstybės vardu instituciškai reaguotų, fiksuotų pažeidimus ir imtųsi atitinkamų priemonių.

Susiklosčiusią tikinčiųjų asmenų teisių padėtį iliustruoja 2007 m. Naujųjų religijų tyrimų ir informacijos centro atliktas tyrimas „Diskriminacija dėl religijos ar įsitikinimų“, kuriame nustatyta, jog „diskriminaciją dėl religijos ir įsitikinimų patyrė tiek mūsų šalyje dominuojančios katalikų bažnyčios, tiek ir religinių mažumų atstovai“⁹⁹. Atlikus tyrimą, taip pat padaryta išvada, kad net iki 80 proc. valstybės gyventojų yra neigiamos nuomonės įvairių religinių bei pasaulėžiūrinių grupių atžvilgiu. Lygių galimybių kontrolieriaus tarnyba metinėse 2007, 2008, 2009, 2010 m. atskaitose¹⁰⁰ nurodo, kad gavo po keletą (atitinkamai 4, 6, 4, 2) skundų dėl galimų diskriminacijos atvejų religijos bei įsitikinimų pagrindu.

Taigi žmogaus teisių pažeidimai nagrinėjamos laisvės srityje egzistuoja, tačiau, kaip buvo minėta, sudėtinga juos nustatyti. Kadangi religija dažniausiai susijusi su tam tikros, nebūtinai dominuojančios, pasaulėžiūros turėjimu, šios laisvės pažeidimus gali padėti atskleisti keleto žmogaus teisių susidūrimas, pavyzdžiui, tikėjimo laisvės ir teisės į sveikatos apsaugą. Lietuvos sveikatos apsaugos sistemoje dėl to, kad nereguliuojamos tam tikros medicininės procedūros, tikintiesiems kyla problemų įgyvendinant jų teises. Antai nėra teisės aktų, reguliuojančių ritualinius apipjaustymus, todėl procedūrą

⁹² Lietuvos Respublikos religinių bendruomenių ir bendriųjų įstatymo 11 straipsnio pakeitimo ir papildymo įstatymas. Žin., 2010, Nr. 1-12. Įsigaliojo 2010 m. sausio 5 d.

⁹³ Lietuvos Respublikos religinių bendruomenių ir bendriųjų nuosavybės teisės į religinės paskirties nekilnojamąjį turtą registravimo sureguliuavimo įstatymo projektas XIP-2349 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=379885&p_query=&p_tr2=2> (prisijungta 2012 m. rugpjūčio 29 d.)

⁹⁴ Lietuvos Respublikos Seimo 2008 m. liepos 15 d. nutarimas „Dėl valstybės pripažinimo suteikimo Septintosios dienos adventistų bažnyčiai“. Žin., 2008, Nr. 82-3242. Įsigaliojo 2008 m. liepos 20 d.

⁹⁵ Pasiūlymas dėl Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo pakeitimo įstatymo projekto NR. XIP-1814(3) [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=394251&p_query=&p_tr2=2> (prisijungta 2012 m. gruodžio 6 d.)

⁹⁶ *Gineitienė v. Lithuania*, no. 20739/05, § 43, 45, 27 July 2010.

⁹⁷ Apklausa: gyventojai Konstitucijoje labiausiai vertina teisę į minties laisvę, privatumą ir nuosavybę [interaktyvi]. Prieiga per internetą: <<http://www.spinter.lt/site/lt/vidinis/menuTOP/9/home/publish/MzU1Ozk7OzA=>> (prisijungta 2012 m. kovo 12 d.).

⁹⁸ Autoriaus interviu su religijos mokslų specialiste, 2012 m. gegužės 14 d.

⁹⁹ Diskriminacijos dėl religijos ir įsitikinimų Lietuvoje tyrimo ataskaita. Naujųjų religijų tyrimų ir informacijos centras. Autorių kolektyvas [interaktyvi]. Prieiga per internetą: <<http://religija.lt/download/file/fid/59>> (prisijungta 2012 m. rugpjūčio 6 d.).

¹⁰⁰ Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos veiklos 2010 m. ataskaita [interaktyvi]. Prieiga per internetą: <<http://www.lygybe.lt/assets/LGKT%20ataskaita%202010.doc>> (prisijungta 2012 m. spalio 16 d.).

tenka „slėpti“ kokios nors eilinės urologinės procedūros pavadinimu¹⁰¹. Taip pat teisiškai nėra išspręstas klausimas, kaip elgtis tokioje situacijoje, kai žmogaus įsitikinimai neleidžia, kad su juo būtų atliekamos tam tikros medicininės procedūros. Pavyzdžiui, pagal Jehovos liudytojų tikėjimą kraujas Dievui yra šventas, todėl yra draudžiama su juo atlikti kokius nors veiksmus (angl. *ingesting blood*); šis draudimas taip pat apima kraujo ar bet kokio jo komponento perpylimą kitam asmeniui¹⁰². Religijotyros ekspertės nuomone, „Lietuvoje medikai <..> stengiasi atsižvelgti į šį Jehovos liudytojų tikėjimo aspektą, yra atliekamos operacijos be kraujo perpylimo, o Jehovos liudytojų bendrija padeda ligoninėms įsigyti aparatūrą, leidžiančią surinkti paciento kraują ir vėl jį panaudoti“¹⁰³. Tačiau lieka atviras klausimas apie religijos laisvės ir vaiko teisių apsaugos derinimą, kadangi ne pats vaikas, o jo tėvai sprendžia, kokia vaikui reikalinga medicininė pagalba turi būti suteikiama. EŽTT, nagrinėdamas bylą, susijusią su Jehovos liudytojų gyvenimo praktika, konstatavo, kad „suaugęs pacientas turi teisę pasirinkti gydymo būdą, taip pat ir kraujo perpylimą“¹⁰⁴, tačiau ši laisvė yra prasminga (angl. *meaningful*) tik tada, jeigu asmuo tai padaro pats, remdamasis savo pasaulėžiūra ir vertybėmis. Tėvų sprendimas atsisakyti dar nesusiformavusios pasaulėžiūros asmenims iki 18 metų reikiamo gydymo laikytinas išorine įtaka, todėl negali būti vertinamas kaip adekvatus vaiko sutikimas susilaikyti nuo reikiamos procedūros. Be to, Jungtinių Tautų vaiko teisių apsaugos konvencijos¹⁰⁵ 24 straipsnyje įtvirtinta, kad visiems asmenims iki 18 metų valstybė turi užtikrinti teisę į tobuliausias sveikatos susigrąžinimo priemones. Tai, kad ši problema iš tikrųjų egzistuoja, rodo šis pavyzdys: kaimyninėje Estijoje daugiau nei prieš dešimtmetį šiai konfesijai priklausantiems tėvams nesutikus jų dukrai atlikti kraujo perpylimo operaciją, mergaitė mirė¹⁰⁶. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso¹⁰⁷ 144 straipsnis numato iki 2 metų laisvės atėmimo bausmę asmeniui už veiką, kada žmogus yra paliekamas be pagalbos, kai gresia pavojus jo gyvybei. Todėl vertinant hipotetiškai, įsitikinimų puoselėjimas tokiu atveju sukeltų ne tik grėsmę žmogaus gyvybei, bet ir baudžiamąją atsakomybę.

Žvelgiant plačiau, įstatymai, susiję su religijos laisvės įgyvendinimu, bei socialinė-kultūrinė aplinka sukuria terpę, kurioje tam tikros dalies asmenų minties, tikėjimo ir sąžinės laisvė yra suvaržoma. Atsižvelgiant į ekspertų pastebėjimus bei kitą analizuotą medžiagą, buvo išskirtos dvi ryškiausios nagrinėjamos laisvės srities problemos, aptariamose kituose poskyriuose.

2.2 Su minties, tikėjimo ir sąžinės laisvės užtikrinimu susiję probleminiai aspektai

2.2.1 Tradicinėms religinėms bendruomenėms priklausančių ir joms nepriklausančių tikinčiųjų teisių skirtumai

Lietuvos Respublikoje oficialiai skiriamos trys religinių organizacijų grupės. Konstitucijos 43 straipsnio 1 dalis *expressis verbis* numato „tradicines“ ir „valstybės pripažintas“ religines bendruomenes ir bendrijas. Konstitucinis Teismas 2007 m. gruodžio 6 d. nutarime išaiškino, kad šis straipsnis taip pat įtvirtina kitas

¹⁰¹ *Ališauskienė M.* Diskriminacijos dėl religijos ar įsitikinimų sveikatos priežiūros įstaigose apžvalga [interaktyvi]. Prieiga per internetą:

<http://religija.lt/sites/default/files/m.alisauskienediskriminacija_del_religijos_sveikatos_prieziuros_istaigose.pdf> (prisijungta 2012 m. rugpjūčio 28 d.).

¹⁰² *Jehovah's Witnesses of Moscow v. Russia*, No. 302/02, § 133, 10 June 2010.

¹⁰³ *Nargėlaitė M.* Ar iš tiesų kitokios religijos kelia grėsmę? 2012 m. rugsėjo 9 d. [interaktyvi]. Prieiga per internetą: <<http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/ar-is-tiesus-kitokios-religijos-kelia-gresme.d?id=59462991>> (prisijungta 2012 m. spalio 16 d.).

¹⁰⁴ *Jehovah's Witnesses of Moscow v. Russia*, No. 302/02, § 136, 10 June 2010.

¹⁰⁵ Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija. Žin., 1995, Nr. 60-1501.

¹⁰⁶ Estijoje išteisinti tėvai, neleidę naujagimiui perpilti kraujo. 2001 m. kovo 15 d., BNS [interaktyvi]. Prieiga per internetą: <<http://www.delfi.lt/news/daily/crime/estijoje-isteisinti-tevai-neleide-naujagimiui-perpilti-kraujo.d?id=235754>> (prisijungta 2012 m. spalio 17 d.).

¹⁰⁷ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. Patvirtintas 2000 m. rugsėjo 26 d. įstatymu Nr. VIII-1968. Žin., 2000, Nr. 89-2741. Įsigaliojo 2003 m. gegužės 1 d. (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).

Lietuvoje veikiančias bažnyčias bei religines organizacijas, kurios neturi nei tradicinių Lietuvoje, nei valstybės pripažintų religijų statuso¹⁰⁸. Šis skirstymas suponuoja skirtingą šių organizacijų teisių apimtį.

Pirmoji grupė – tradicinės religinės bendruomenės ir bendrijos. Pagal RBBĮ 5 straipsnį „tradicinės“ statusą turi 9 religinės konfesijos: lotynų apeigų katalikų, graikų apeigų katalikų, evangelikų liuteronų, evangelikų reformatų, ortodoksų (stačiatikių), sentikių, judėjų, musulmonų sunitų ir karaimų. Minėtame 2007 m. gruodžio 6 d. nutarime Konstitucinis Teismas išaiškino, jog Konstitucija numato galimybę, o tam tikrais atvejais – būtinybę „nustatyti diferencijuotą teisinį atitinkamų santykių reguliavimą tradicinių Lietuvoje bažnyčių bei religinių organizacijų ir kitų, taip pat ir valstybės pripažintų, bažnyčių bei religinių organizacijų, kaip kolektyvinių teisės subjektų, atžvilgiu“¹⁰⁹. Šis skirtingas teisinis reguliavimas, pasak Konstitucinio Teismo, neturėtų būti aiškinamas kaip savaime paneigiantis žmogaus konstitucines teises.

Antroji religinių organizacijų grupė – valstybės pripažintos religinės organizacijos. Šio statuso turėjimas reiškia, kad „valstybė palaiko (pripažintų) religinių bendrijų dvasinį, kultūrinį ir socialinį palikimą“¹¹⁰. Tačiau tai savaime nėra priežastis valstybės pripažintai religinei organizacijai suteikti analogiškas teises, kurias turi tradicinės konfesijos. Priešingai – ši statusą galima atšaukti, „jeigu atitinkama valstybės pripažinta bažnyčia, religinė organizacija netenka atramos visuomenėje ar jos mokymas arba apeigos ima prieštarauti įstatymui arba dorai“¹¹¹; nors tradicinių religinių organizacijų atveju šio statuso atšaukti neįmanoma. Per visą atkurtos Lietuvos nepriklausomybės laikotarpį valstybės pripažintos religinės bendruomenės statusas buvo suteiktas dviem religinėms organizacijoms: Lietuvos evangelikų baptistų bendruomenių sąjungai¹¹² (2001 m.) ir Septintosios dienos adventistų bažnyčiai¹¹³ (2008 m.).

Galiausiai trečioji grupė – kitos valstybės nepripažintos religinės organizacijos, kurios pagal CK nuostatas yra įgijusios juridinio asmens statusą (2.37 straipsnio 1 dalis). Tokių Lietuvoje veikiančių religinių organizacijų priskaičiuojama daugiau nei 20¹¹⁴. Lietuvos Respublikos įstatymuose atskirai neaptariamas šiai grupei priklausančių konfesijų teisinis statusas, tačiau suprantama, kad iš visų trijų kategorijų pastarosios turi mažiausiai teisių.

Palyginus šiuos įvairius Lietuvoje veikiančių religinių organizacijų teisinius statusus, galima pastebėti, kad valstybėje labiausiai privilegijuotos (o galbūt vienintelės privilegijuotos) yra tradicinės religinės konfesijos, nes tokia jų padėtis implicitiškai kyla iš Konstitucijos. Tačiau derėtų nepamiršti, kad Konstitucija yra vientisas aktas, kurio negalima aiškinti atskirai nuo kitų jame esančių principų, tarp kurių – visų asmenų lygybė prieš įstatymą, t. y. taikyti privilegijas kam nors draudžiama¹¹⁵. Žvelgiant plačiau, EŽTT yra pripažinęs, kad valstybės požiūris į religiją yra tos valstybės politikos klausimas, o „privilegijų teikimas tam tikroms religinėms bendrijoms ar bendruomenėms daugumoje Europos valstybių nėra nesuderinamas su Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 9 straipsnio nuostatomis“¹¹⁶. Matyti, kad tiek nacionalinė, tiek tarptautinė teisinė praktika neprieštaruja esamai tvarkai, tačiau kyla klausimas, ar nustatant skirtingą religinių konfesijų padėtį nepažeidžiamos tradicinėms religinėms bendruomenėms nepriklausančių žmonių teisės. Vienas iš apklaustų ekspertų¹¹⁷

¹⁰⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. gruodžio 6 d. nutarimas. Žin., 2007, Nr. 129-5246.

¹⁰⁹ Ten pat.

¹¹⁰ Lietuvos Respublikos religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymas. Žin., 1995, Nr. 89-1985. Įsigaliojo 1995 m. spalio 4 d. (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).

¹¹¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. gruodžio 6 d. nutarimas. Žin., 2007, Nr. 129-5246.

¹¹² Lietuvos Respublikos Seimo 2001 m. liepos 12 d. nutarimas „Dėl valstybės pripažinimo suteikimo Lietuvos evangelikų baptistų bendruomenių sąjungai“. Žin., 2001, Nr. 62-2249. Įsigaliojo 2001 m. liepos 12 d.

¹¹³ Lietuvos Respublikos Seimo 2008 m. liepos 15 d. nutarimas „Dėl valstybės pripažinimo suteikimo Septintosios dienos adventistų bažnyčiai“. Žin., 2008, Nr. 82-3242. Įsigaliojo 2008 m. liepos 20 d.

¹¹⁴ Religinių bendruomenių ir dvasinių grupių Lietuvoje žinynas [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.tm.lt/relestatic/rele_zinynas/> (prisijungta 2012 m. birželio 28 d.).

¹¹⁵ Lietuvos Respublikos religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymas. Žin., 1995, Nr. 89-1985. Įsigaliojo 1995 m. spalio 4 d. (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).

¹¹⁶ *Gapšienė Ž.* Religija ir valstybė Lietuvoje, 2007 [interaktyvu]. Prieiga per internetą:

<http://www.tm.lt/relestatic/rele_zinynas/knyga_valstybe.html> (prisijungta 2013 sausio 4 d.).

¹¹⁷ Autoriaus interviu su valstybės tarnyboje dirbančiu religinių organizacijų specialistu, 2012 m. balandžio 27 d.

nurodė pavyzdį, kokios galimos religinių bendruomenių diferencijavimo pasekmės. Krašto apsaugos ministerija rengė teisės akto projektą, kuriame nurodė, kad alternatyviają krašto apsaugos tarnybą gali atlikti tik tradicinių religinių organizacijų nariai. Problema ta, kad tarp tradicinių religinių konfesijų nėra vienos pacifistinės – joms priskiriamos būtent kitos religinės bendrijos ir bendruomenės. Nors išsiaiškinta, kad nebuvo siekta diskriminuoti tam tikras tikinčiųjų grupes, tik po ilgų diskusijų teisės akto rengėjai sutiko alternatyviają krašto apsaugos tarnybą numatyti visų konfesijų atstovams.

Diferencijuotas religinių konfesijų teisinis statusas ir tradicinėms religinėms bendruomenėms nepriklausančių asmenų teisių lygybė gali būti suderinama remiantis minėtu Konstitucinio Teismo nutarimu: „tokių teisių (kurias turi tik tradicinės konfesijos) nustatymas turi būti konstituciškai pagrindžiamas“¹¹⁸. Vadinasi, kiekvienu atveju galima kvestionuoti, ar vien tai, kad religija laikoma tradicine, yra pagrįstai didesnė vertybė nei, tarkim, žmonių lygybė ir kada tam tikra diferenciacija būtina, norint užtikrinti tradiciškumą. Pateiktini du pavyzdžiai, kurie, autoriaus manymu, rodo, kad dėl konfesijų diferencijavimo pažeidžiamos skirtingų religinių organizacijų grupių tikinčiųjų teisės turėti lygias galimybes įgyvendinti savo religijos laisvę bei kurstomas jų supriešinimas.

Pirmas pavyzdys – reikalavimų sielovados darbuotojui nustatymas. Pagal socialinių paslaugų įstatymo¹¹⁹ 2 straipsnio 4 dalį „sielovados darbuotojas – pagal darbo sutartį socialinių paslaugų įstaigoje dirbantis asmuo, turintis tradicinės religinės bendruomenės ar bendrijos leidimą arba siuntimą religinės bendruomenės ar bendrijos pavedimu teikti religinius patarnavimus ir sielovados pagalbą“, o šio įstatymo 19 straipsnio 4 dalies nuostata išsėstyta taip: „Socialinių paslaugų įstaigoje gali dirbti sielovados darbuotojas. Sielovados darbuotojas netenka teisės dirbti sielovados darbą, kai tradicinė religinė bendruomenė ar bendrija atšaukia leidimą arba siuntimą“. Vadinasi, sielovados darbuotojas yra teisiniu darbo santykių dalyvis, jam mokamas atlyginimas iš biudžeto, valstybė jam garantuoja socialinį draudimą. Tačiau iš normos turinio išplaukia, kad tokias pareigas užimti gali tik tradicinių religinių konfesijų nariai. Todėl socialinių paslaugų įstaigų klientai (pacientai), nepriklausantys tradicinėms religinėms bendruomenėms, net neturi galimybės turėti analogišką jų konfesijos darbuotoją, kuris užsiimtų jų sielovada.

Antras pavyzdys – Valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymuose¹²⁰ nurodyta suteikti Vyriausybei arba jos įgaliotai institucijai teisę paskirstyti tradicinių Lietuvos bažnyčių ir religinių organizacijų vadovybėms lėšas, numatytas Finansų ministerijos asignavimuose tradicinių Lietuvos religinių bendruomenių, bendrijų ir centrų maldos namams atstatyti ir kitoms reikmėms, atsižvelgiant į tradicinių Lietuvos bažnyčių ir religinių organizacijų kanonus ir statusus. Tačiau iš esmės jokiame kitame įstatyme nėra numatytas pagrindas, kuriuo remiantis valstybė yra įsipareigojusi tokias lėšas skirti tradicinėms bendruomenėms. Kaip matyti iš pastarųjų metų statistikos¹²¹, kartais šios sumos siekia kelis milijonus litų: 2008 m. – 5,6 mln. (iš jų: 1 mln. – Vilniaus arkivyskupijos kurijai Vilniaus arkikatedros bazilikos fasadų ir požemio patalpų tvarkybos darbams atlikti; 1 mln. – Kauno arkivyskupijos kurijai Šiluvos bazilikos tvarkybos, taip pat teritorijos tarp bazilikos ir Apsireiškimo koplyčios tvarkymo, statybos darbams atlikti; 300 tūkst. – Lietuvos jėzuitų provincijai pastatų, esančių Kaune, avarinei būklei likviduoti); 2009 m. – 4,29 mln. (iš jų: 270 tūkst. – Lietuvos jėzuitams minėtų pastatų Kaune tvarkybos darbams; 720 tūkst. – Telšių vyskupijos kurijai Žemaičių krikšto ir Žemaičių vyskupystės įsteigimo 600 metų jubiliejaus minėjimo 2009–2017 m. programos priemonėms); 2010 m. – 1,9 mln. (iš jų 100 tūkst. – Lietuvos jėzuitų provincijai tolesniems pastatų Kaune tvarkybos darbams); 2011 m. – 1,9 mln. (iš jų 100 tūkst. – Lietuvos jėzuitams tų pačių pastatų tvarkybos darbams); 2012 m. – 1,787 mln. (iš jų vėl 100 tūkst. – Lietuvos jėzuitų provincijai tiems patiems pastatams Kaune tvarkyti). Palyginti su 1998–2007 m. duomenimis, šie skaičiai yra

¹¹⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. gruodžio 6 d. nutarimas. Žin., 2007, Nr. 129-5246.

¹¹⁹ Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymas. Žin., 2006, Nr. 17-589. Įsigaliojo 2006 m. sausio 19 d. (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).

¹²⁰ Pavyzdžiui: Lietuvos Respublikos 2012 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymas, 13 straipsnio 1 dalies 1 punktą. Žin., 2011, Nr. 163-7741. Įsigaliojo 2011 m. gruodžio 31 d.

¹²¹ 1998–2012 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymai.

sumažėję 2–4 kartus (pavyzdžiui, didžiausia suma skirta 2006 m.; ji sudarė 8,229 mln.). Apklaustas ekspertas teigė, kad nepaisant to, jog atsiskaitymo už gautas lėšas forma yra laisva ir konkrečiai nežinoma, kaip jos panaudojamos (visuomenė taip pat neinformuojama¹²²), į tai nekreipiama dėmesio. Kadangi biudžeto lėšos yra surenkamos iš visų valstybės gyventojų – iš tradicinių ir šiai kategorijai nepriskiriamų religinių konfesijų narių bei netikinčių asmenų, tikėtina, kad neskaidrus lėšų skyrimas pažeidžia pastarųjų dviejų asmenų grupių teises. Netradicinių religinių organizacijų nariams sudaromos nevienodai palankios sąlygos praktikuoti savo tikėjimą, o netikinčiųjų atžvilgiu valstybė neužtikrina valstybės ir bažnyčios atskirumo principo.

Apibendrinant galima teigti, kad Lietuvos valstybėje įtvirtinta asmenų lygybė ir visiems vienodai garantuojama teisė išpažinti savo tikėjimą, tačiau kartu sukuriama religinių bendruomenių hierarchija. Jos aukščiausioje grandyje esančios tradicinės religinės bendruomenės gali pretenduoti į privilegijas, kurios tam tikrais atvejais (finansavimo pavyzdys) neturi realaus pagrindo, o visos kitos (net ir valstybės pripažinimą gavusios) iš esmės stovi keliais laipteliais žemiau. Tokiu būdu tikintiesiems yra sukuriama nevienodos sąlygos išpažinti savo norimą tikėjimą, jie gali jaustis diskriminuojami valstybės remiamų konfesijų atžvilgiu. Nors galiojanti tvarka atitinka tiek konstitucinę, tiek EŽTT praktiką, norėdamas mažinti įvairių konfesijų tikinčiųjų atskirtį, įstatymų leidėjas turi iš naujo persvarstyti savo politiką šiuo klausimu.

2.2.2 Minties, tikėjimo ir sąžinės laisvės suvaržymai valstybės ir bažnyčios atskirumo principo kontekste

Konstitucinis Teismas, sistemiškai aiškindamas Konstitucijoje įtvirtintas šias bei kitas nuostatas: „Lietuvoje nėra valstybinės religijos“, „bažnyčios bei religinės organizacijos laisvai tvarkosi pagal savo kanonus ir statusus“, „valstybinės ir savivaldybių mokymo ir auklėjimo įstaigos yra pasaulietinės“, padarė išvadą, kad „Konstitucijoje yra įtvirtintas valstybės ir bažnyčios atskirumo principas“¹²³. Tai reiškia, kad valstybė ir jos institucijos pasaulėžiūros ir religijos požiūriu yra neutralios: pasaulietinių ir konfesinių institucijų veikla, paskirtis, funkcijos yra atribotos viena nuo kitos. Ši atskirtis yra būtina, norint užtikrinti visų asmenų minties, sąžinės ir religijos laisvę – pasirinkti, kuo tikėti arba netikėti apskritai. Tad šioms institucijoms pradėjus kištis į ne savo sritis, gali būti suvaržomos tiek tikinčiųjų, tiek netikinčiųjų teisės.

Kalbant apie tokius atvejus, atkreiptinas dėmesys į Romos katalikų bažnyčią. Istoriskai ir kultūriškai susiklostė, kad net 77,3 proc. Lietuvos Respublikos gyventojų save priskiria būtent šiai religinei organizacijai¹²⁴. Galima pagrįstai teigti, jog jos padėtis valstybėje yra ypatingesnė nei kitų religinių organizacijų taip pat dėl šių priežasčių: (1) tik šios konfesijos teisinis statusas atskirai yra įtvirtintas net trimis tarptautinėmis sutartimis tarp Lietuvos Respublikos ir Šventojo sosto – to, neturėdamos teisinio subjektiškumo, negali padaryti kitos religinės organizacijos¹²⁵; (2) kaip matyti iš anksčiau pateiktų duomenų, nemaža dalis biudžeto lėšų, skiriamų tradicinėms religinėms organizacijoms, atitenka konkrečių Katalikų bažnyčios parapijų reikmėms. Kyla klausimas, ar dėl visų išvardytų veiksnių (paplitimo, palaikymo, statuso, finansavimo) Bažnyčia, palyginti su kitomis nepolitinėmis organizacijomis, gali ir turi daryti didesnę, nei įprasta, įtaką valstybės institucijų veiklai.

¹²² Artūro Račo tinklaraščio įrašė „Lietuvos Katalikų Bažnyčios paslaptys“ cituojamas kun. Ričardo Doveikos atsakymas į užklausimą pateikti tokio pobūdžio atskaitą, kurioje teigiama: „Kiekvienais metais yra apžvelgiama katalikiškų centrų veikla, darbo planai, biudžetai. Informacija tikrai nėra visiškai svarbi. O veikla – akivaizdžiai ir geriausiai matoma kiekvieno katalikiško centro kasdienybėje ir tarnystėje tikintiesiems. Kiek man žinoma, niekada nebuvo jokios praktikos skleisti šią informaciją“ [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://racas.lt/lietuvos-kataliku-baznycios-paslaptys/>> (prisijungta 2012 m. spalio 18 d.).

¹²³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 13 d. nutarimas. Žin., 2000, Nr. 49-1424.

¹²⁴ Pagrindiniai 2011 m. visuotinio gyventojų ir būstų surašymo rezultatai. Lietuvos statistikos departamento pranešimas spaudai [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.stat.gov.lt/lt/news/view?id=11317>> (prisijungta 2012 m. spalio 15 d.).

¹²⁵ *Ališauskienė M.* Freedom of Religion in the Baltic States: a Sociological and Legal Analysis. Spaces and Borders. Current Research on Religion in Central and Eastern Europe. Eds. Andras Mate-Toth, Cosima Rughinis. 133-151. Berlin, New York: Walter De Gruyter, 2011, p. 141.

Viešosios nuomonės tyrimų bendrovės „Spinter tyrimai“ atliktos apklausos metu¹²⁶ paaiškėjo, kad didžioji dauguma Lietuvos Respublikos gyventojų, iš kurių 79 proc. save priskiria katalikams, teigia nepritariantys nuostatai, kad Bažnyčia turėtų dalyvauti kuriant įstatymus (73,9 proc. ir net 79,4 proc. gyventojų tvirtina nemanantys, kad kunigai turėtų formuoti tikinčiųjų požiūrį į politiką ir politikus). Šioje studijoje nagrinėjamo laikotarpio žiniasklaidos publikacijose galima rasti keletą ryškių pavyzdžių, iš kurių aiškiai matyti Bažnyčios pastangos dalyvauti kuriant įstatymus ir formuoti tikinčiųjų požiūrį į politiką ir politikus.

Svarstant alkoholio reklamos draudimo panaikinimą, iš Bažnyčios hierarchų pasigirdo raginimai „savivaldos rinkimuose nebalsuoti už tų partijų kandidatus, kurių atstovai Seime ignoravo Lietuvos vyskupų konferencijos prašymą nepriimti pataisų dėl alkoholio akcizo mažinimo ir prekybos laiko pailginimo“¹²⁷. Kitas akivaizdus Bažnyčios įsikišimas – tai aukšto Bažnyčios hierarcho SMS žinutės su raginimais balsuoti prieš dirbtinio apvaisinimo įstatymo priėmimą¹²⁸. Žinoma, Bažnyčia gali turėti savo poziciją ir ją laisvai reikšti, tačiau tiesioginis raginimas prieš pat balsavimą dėl įstatymo gali būti kvalifikuotinas kaip neteisėta lobistinė veikla, juolab kad minėtas įstatymo projektas nebuvo priimtas. Pagal Lobistinės veiklos įstatymo¹²⁹ 2 straipsnio 2 dalį lobistu gali būti fizinis ar juridinis asmuo, kuris yra įrašytas į lobistų sąrašą, o „lobistinė veikla yra fizinio ar juridinio asmens atlygintini ar neatlygintini veiksmai, kuriais siekiama daryti įtaką, kad lobistinės veiklos užsakovo interesais būtų keičiami, papildomi ar pripažįstami netekusiais galios teisės aktai, priimami ar nepriimami nauji teisės aktai“. Vyriausiosios tarnybinės etikos komisijos pateikiamame sąrašė¹³⁰ nėra įrašytų katalikų bažnyčios atstovų, todėl šią veiklą pripažinus neteisėta (pagal ATPK 172²⁵ straipsnį), ji ją atlikusiems asmenims užtrauktų baudą nuo penkių šimtų iki vieno tūkstančio litų, o už pakartotinus šių asmenų veiksmus – nuo vieno tūkstančio iki dviejų tūkstančių litų. Galiausiai, nepaisant to, kad Lobistinės veiklos įstatyme nėra numatytas draudimas religijų konfesijų nariams būti lobistais, reikėtų grįžti prie klausimo, ar teisėtai pripažinta religinių konfesijų lobistinė veikla nesikirstų su valstybės ir bažnyčios atskirumo principu.

Dėmesio vertas ir 2009 m. birželio 12 d. Vilniaus rajono savivaldybės priimtas sprendimas „Dėl Karaliaus Kristaus intronizacijos akto Vilniaus rajone“¹³¹, kuriame teigiama: „Vilniaus rajono savivaldybės taryba, atsižvelgdama į 2009 m. švenčiamą Lietuvos vardo paminėjimo tūkstantmečio jubiliejų, gavusi bažnytinės hierarchijos pritarimą, prisimindama mūsų protėvių tikėjimo tiesas, krikščioniškąsias vertybes bei mūsų rajono tradicijas, nusprendžia paskelbti Kristaus Karaliaus Intronizacijos Aktą Vilniaus rajone“. Žodis „intronizacija“ reiškia „iškilmingą įvesdinimą patriarcho į sostą ar naujai išrinkto popiežiaus pareigų perėmimą“¹³², o viduramžiais šis aktas vainikuodavo „katalikiškos valstybinės santvarkos kūrimo darbą“¹³³. Vadinasi, minimu dokumentu „aukščiausioji valdžia“ Vilniaus rajone suteikta Jėzui Kristui. Nors Vilniaus rajono savivaldybė teigia, kad „Dėl Kristaus Karaliaus intronizacijos akto paskelbimo Vilniaus rajone joks kunigas ar vyskupas netapo

¹²⁶ Dauguma lietuvių yra katalikai, tačiau prieštarauja Bažnyčios dalyvavimui politikoje [interaktyvu]. Prieiga per internetą: <<http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/article.php?id=19683521>> (prisijungta 2012 m. gruodžio 6 d.).

¹²⁷ Dvasininkų kryžiaus žygis pribloškė kai kuriuos Seimo narius. 2010 m. gruodžio 18 d., www.delfi.lt [interaktyvu]. Prieiga per internetą: <<http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/dvasininku-kryziaus-zygis-pribloske-kai-kuriuos-seimo-narius.d?id=39850067>> (prisijungta 2012 m. rugpjūčio 28 d.).

¹²⁸ Politikams – arkivyskupo SMS. 2011 m. birželio 23 d., ELTA [interaktyvi]. Prieiga per internetą: <<http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/politikams-arkivyskupo-sms.d?id=46899405>> (prisijungta: 2012 m. rugpjūčio 28 d.).

¹²⁹ Lietuvos Respublikos lobistinės veiklos įstatymas. Žin., 2000, Nr. 56-1644. Įsigaliojo 2000 m. birželio 27 d. Nauja įstatymo redakcija nuo 2003 m. gegužės 1 d. Žin., 2003, Nr. 35-1461.

¹³⁰ Registruoti lobistai. Vyriausioji tarnybinės etikos komisija [interaktyvi]. Prieiga per internetą: <http://www.vtek.lt/vtek/index.php?option=com_content&view=article&id=371&Itemid=41> (prisijungta 2012 m. rugsėjo 19 d.).

¹³¹ Vilniaus rajono savivaldybės tarybos 2009 m. birželio 12 d. sprendimas Nr. T3-191 „Dėl Kristaus Karaliaus intronizacijos akto Vilniaus rajone“ [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://web.vrsa.lt/vaktai/Default.aspx?Id=3&DocId=2326>> (prisijungta 2012 m. rugsėjo 19 d.).

¹³² Tarptautinių žodžių žodynas. Vilnius: Žodynas, 1999, p.529

¹³³ Kristus – Lenkijos karalius? 2007 m. sausio 28 d., Šv. Pijaus X kunigų brolija Lietuvoje [interaktyvu]. Prieiga per internetą:

<http://www.fssp.lt/index.php?option=com_content&task=view&id=510&Itemid=104> (prisijungta 2012 m. rugpjūčio 14 d.).

savivaldybės tarybos nariu, o savivaldybės vadovai neigavo įtakos skiriant parapijų klebonus¹³⁴, tačiau, kaip tiksliai pastebėjo E. Kūris, „kai viešosios valdžios institucija leidžia vieną, ypač dominuojančią, bažnyčią ar religinę bendriją proteguojančius teisės aktus, išnyksta pasaulietinei valstybei būdingas pagarbus atstumas tarp valstybės ir bažnyčios“¹³⁵. Minimas savivaldybės aktas peržengė šią Konstitucinio Teismo išreikštą jurisprudencinę nuostatą: „žmogus yra laisvas pats formuoti savo įsitikinimus, pasirinkti pasaulėžiūros vertybes, jis ginamas nuo bet kokios prievartos, jo pažiūrų negalima kontroliuoti. Valstybės institucijų pareiga – užtikrinti ir ginti šią asmens laisvę“¹³⁶. Nors aptariamasis aktas neturi jokios teisinės galios, tačiau jis simboliškai labai aiškiai parodo, kad savivaldybė negerbia kitų religijų tikinčiųjų bei netikinčiųjų, propaguodama konkrečią religiją. Patys Katalikų bažnyčios hierarchai atsisakė komentuoti šį dokumentą¹³⁷, tad jų nuomonė lieka nežinoma.

Svarbu paminėti, kad Šalčininkų rajono savivaldybė pasekė Vilniaus rajono savivaldybės pavyzdžiui ir taip pat priėmė analogišką aktą¹³⁸, neatžvelgdama į tai, kad viešojoje erdvėje jau vyko diskusija apie jo prieštaravimą Konstitucijai. Iki šiol neatsirado valstybės institucijos, kuri imtųsi spręsti šio akto teisėtumo klausimą.

Apibendrinant galima teigti, jog akivaizdu, kad Lietuvoje yra valstybės ir bažnyčios atskirumo principo neužtikrinimo apraiškų. Dominuojančios konfesijos hierarchai bando daryti įtaką valstybės valdymui, o kai kurios savivaldybės galbūt net ir pažeidžia Konstituciją, bandydamos kontroliuoti savo rajone gyvenančių asmenų pažiūras.

¹³⁴Kristaus Karaliaus Intronizacijos Aktas – veiksmas dėl bendro gėrio. Vilniaus rajono savivaldybės pranešimas spaudai [interaktyvi]. Prieiga per internetą: <<http://www.vrsa.lt/go.php/lit/VILNIAUS-RAJONO-SAVIVALDYBES-PRANEIMAS-SPAUDA/481>> (prisijungta 2012 m. rugpjūčio 14 d.).

¹³⁵ Kūris E., *Rekst & Co.* Konstitucijos negerbimo tradicija [interaktyvi]. Prieiga per internetą: <<http://archyvas.veidas.lt/lt/leidinys.full/4a4c955c647a6.1>> (prisijungta 2012 m. rugsėjo 19 d.).

¹³⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 13 d. nutarimas. *Žin.*, 2000, Nr. 49-1424.

¹³⁷ Valdžią Kristui perleidusio Vilniaus rajono merė nemano įžeidusi kito tikėjimo žmones (I). Publicistinė laida „Lietuva tiesiogiai“, 2009 m. birželio 19 d. [interaktyvi]. Prieiga per internetą: <<http://tv.lrytas.lt/?id=12453536981245017212>> (prisijungta 2012 m. rugsėjo 12 d.).

¹³⁸ Šalčininkų rajono savivaldybės tarybos 2009 m. gruodžio 29 d. sprendimas Nr. T-1065 „Dėl Kristaus Karaliaus Intronizacijos akto Šalčininkų rajone“ [interaktyvi]. Prieiga per internetą: <<http://www.infolex.lt/salcininkai/Default.aspx?Id=3&DocId=143>> (prisijungta 2012 m. rugsėjo 19 d.).

III. SAVIRAIŠKOS LAISVĖ

Matas Mulevičius

3.1 Saviraiškos laisvės užtikrinimo padėtis Lietuvoje 2008–2012 m.

Vienas iš pagrindinių teisės aktų, įtvirtinančių įsitikinimų išraiškos ir informacijos gavimo bei sklaidos laisvę Lietuvoje, yra Konvencija. Jos 10 straipsnyje nurodyta: „1. Kiekvienas turi teisę laisvai reikšti savo mintis ir įsitikinimus. Tai teisė laisvai laikytis savo nuomonės, gauti bei skleisti informaciją ir idėjas, valdžios pareigūnų netrukdomam ir nepaisant valstybės sienų <...>. 2. Naudojimasis šiomis laisvėmis, kadangi tai susiję su pareigomis bei atsakomybe, gali būti sąlygojamas tokių formalumų, sąlygų, apribojimų ar bausmių, kurias numato įstatymas ir kurios demokratinėje visuomenėje būtinos valstybės saugumo, teritorinio vientisumo ar viešosios tvarkos interesams, siekiant užkirsti kelią teisės pažeidimams ir nusikaltimams, žmonių sveikatai bei moralei, taip pat kitų asmenų orumui ar teisėms apsaugoti, užkirsti kelią konfidencialios informacijos atskleidimui ar teisminės valdžios autoritetui ir nešališkumui garantuoti.“ Antras svarbus šios srities teisės aktas – Tarptautinių pilietinių ir politinių teisių paktas. Jo 19 straipsnio 2 dalyje teigiama: „Kiekvienas žmogus turi teisę į saviraiškos laisvę; ši teisė apima laisvę nekliudomai ieškoti, gauti ir perteikti visokią informaciją bei idėjas, nepaisant valstybių sienų, žodžiu, raštu arba per spaudą, arba meninėmis išraiškos formomis, arba kitokiais būdais savo nuožiūra“. Pagal Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartijos 11 straipsnio 1 dalį „kiekvienas turi teisę į saviraiškos laisvę“, Lietuvos Respublikos Konstitucijos 25 straipsnio 1 dalyje teigiama: „Žmogus turi teisę turėti savo įsitikinimus ir juos laisvai reikšti“, o Visuomenės informavimo įstatymo 3 straipsnio 1 dalyje nurodyta, kad „Lietuvos Respublikoje laidojama Konstitucijoje, šiame ir kituose įstatymuose, Lietuvos Respublikos tarptautinėse sutartyse įtvirtinta informacijos laisvė“.

Šios laisvės apsaugos lygis indikuoja ne vien bendrą šalies žmogaus teisių padėtį, bet ir jos valdymo formą. Konstitucinis Teismas yra konstatavęs, kad „informacijos laisvė yra pamatinis pliuralistinės demokratijos elementas“¹³⁹. Valstybė, kurioje nepagrįstai varžoma žmonių teisė reikšti ir gauti informaciją, negali būti laikoma demokratiška, laiduojanti žmogaus orumą ir jos žmonių asmenybės raidą. Tačiau, kaip ir daugelio žmogaus teisių, įsitikinimų išraiškos ir informacijos laisvės įgyvendinimas gali būti ribojamas. Minėti tarptautiniai dokumentai ir Konstitucija numato, kad: laisvę reikšti įsitikinimus, gauti ir skleisti informaciją galima suvaržyti, jeigu tai numatyta įstatymu ir tik esant būtinybei apsaugoti žmonių sveikatą, garbę ir orumą, privatų gyvenimą, dorovę ar ginti konstitucinę santvarką; šia laisve negali būti pateisinamas nusikalstamos veikos darymas.

Vertinant studijoje nagrinėjamo laikotarpio žodžio laisvės padėtį Lietuvoje, pastebima keletas aiškių tendencijų¹⁴⁰. 2008 m. prasidėjęs ekonominis sunkmetis buvo skaudus viešosios informacijos rengėjams: sumažėjo reklamų užsakymų, buvo panaikinta 5 proc. PVM lengvata periodiniams

¹³⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. vasario 13 d. nutarimas. Žin., 1997, Nr. 15-314.

¹⁴⁰ Šioje studijoje nenagrinėjamos, tačiau praktikoje taip pat pasitaikančios problemos, susijusios su įsitikinimų išraiškos ir informacijos laisve, yra: nepilnamečių apsauga nuo žalingos informacijos, tiesioginės viešosios informacijos rengėjų, sklaidėjų atsakomybės nebuvimas.

leidiniams¹⁴¹, nustatytas privalomas socialinis draudimas asmenims, kurie gauna pajamų iš autoriinių sutarčių¹⁴², ir kt. Suprastėjusios žiniasklaidos verslo sąlygos ir pagreičiai didėjanti naujų technologijų (interneto, išmaniųjų telefonų ir pan.) sklaida lėmė, kad išaugo neprofesionalių žiniasklaidos turinių rengiančių asmenų skaičius. Dėl šios priežasties žodžio laisvės ribos praplėtė – viešoji erdvė tapo prieinama kiekvienam individui, leidžianti ir netgi skatinanti reikštis. Profesionaliojoje žurnalistikoje galiojanti apverstos piramidės principa, pagal kurią tekstas konstruojamas pirma pateikiant esminius faktus, būtinus duomenis, o tik po to antraeilis ir trečiaeilis¹⁴³, keičia „išvirškščioji piramidė“, kai iš jos paimama tik kažkuri jos dalis ir pateikiama kaip esmė¹⁴⁴. Neretai toks žinių pateikimo stilius ne tik klaidina, bet sukelia neigiamų pasekmių informacijoje įvardijamiems subjektams. Pavyzdžiui, į žiniasklaidos akiratį patekusi socialiniame tinkle „Twitter“ paskelbta Seimo nario Jurgio Razmos žinutė, kurioje jis Ministrą Pirmininką ragino atleisti tuometinį Vyriausybės vicekanclerį¹⁴⁵, iš esmės tapo pagrindine priežastimi, dėl kurios pastarasis turėjo atsistatydinti¹⁴⁶.

Su informacijos kokybe susijusi kita pastebima tendencija – valstybinio sektoriaus palankumas užsakomajai žurnalistikai. Atliktų lyginamųjų tyrimų duomenimis, „Lietuvos politikai labiau nei jų kolegės iš kitų Vidurio ir Rytų Europos šalių yra linkę pasiduoti žiniasklaidos diktatui – žiniasklaidos indėlis į mūsų Vyriausybės darbotvarkę didžiausias“¹⁴⁷. Rinkos tyrimų bendrovės *Taylor Nelson Sofres* (toliau – TNS) 2008–2010 m. žiniasklaidos tyrimų apžvalgose pažymima, kad didžiausius reklamos plotus užėmė valstybinių institucijų, savivaldybių informacija¹⁴⁸. Kaip pastebi Žmogaus teisių stebėjimo institutas, dėl nepakankamo užsakomosios žurnalistikos teisinio sureguliuavimo „visuomenei vis sunkiau atskirti objektyvią informaciją apie vienos ar kitos žinybos institucinę veiklą nuo konkretaus politiko reklamos“¹⁴⁹. Valstybės neveikimas ir esamos padėties toleravimas kelia nerimą, kad ir toliau išsamiai nereguluojama užsakomosios žurnalistikos sritis iškreips žmogaus teisę turėti galimybę gauti kuo objektyvesnę ir patikimesnę informaciją.

Kitas tendencingas studijoje nagrinėjamo laikotarpio iššūkis žodžio laisvės užtikrinimui yra susijęs su galimu Valstybės saugumo departamento (toliau – VSD) kišimusi į žurnalistų darbą. Viešoje erdvėje jau kuris laikas kalbama apie galimą neteisėtą tarnybos atliekamą žurnalistų sekimą¹⁵⁰. Teigiama, kad žurnalistų telefonų kontrolė ir kitokios sekimo formos prasidėjo po pulkininko Vytauto Pociūno mirties Baltarusijoje 2006 m. rugpjūčio mėn., kai kuriems žurnalistams pradėjus tirti karininko nužudymo versiją, ir intensyviai tęsiama iki šiol. 2010 m. tuometinis Seimo Operatyvinės veiklos

¹⁴¹ Lengvatos panaikintos: Lietuvos Respublikos pridėtinės vertės mokesčio įstatymo 2, 19, 51, 56, 58, 91, 125¹ straipsnių pakeitimo ir 125¹ straipsnio pripažinimo netekusiu galios įstatymas, 2 straipsnis Žin., 2008 Nr. 149-6034. Įsigaliojo 2009 m. sausio 1 d.

¹⁴² Privalomas sveikatos draudimas asmenims, dirbantiems pagal autorinę sutartį, nustatytas Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymo 2, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 29, 31 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymo 3 straipsnyje. Žin., 2008, Nr. 149-6019. Įsigaliojo 2009 m. sausio 1 d.

¹⁴³ *Ablašinskaitė J.* Teksto komponavimo principai [interaktyvi]. Prieiga per internetą: <<http://www.zurnalistika-kitaip.lt/ivairenybes/teksto-komponavimo-principai>> (prisijungta 2012 m. spalio 25 d.).

¹⁴⁴ Interviu su viešosios informacijos kokybę analizuojančiu žurnalistu, Žurnalistų sąjungos nariu, 2012 m. balandžio 25 d.

¹⁴⁵ J. Razma ragina A. Kubilių atleisti po Naująją Zelandiją keliavusį premjero kanclerio pavaduotoją. 2011 m. rugpjūčio 15 d., www.delfi.lt [interaktyvu]. Prieiga per internetą: <<http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/jrazma-ragina-akubiliu-atleisti-po-naujaja-zelandija-keliavusi-premjero-kanclerio-pavaduotoja.d?id=48586787>> (prisijungta 2012 m. spalio 25 d.).

¹⁴⁶ Į Naująją Zelandiją vykęs G. Kazakevičius traukiasi iš tarnybos. 2011 m. rugsėjo 21 d. [interaktyvu]. Prieiga per internetą: <<http://www.balsas.lt/naujiena/556597/i-naujaja-zelandija-vykes-g-kazakevicius-traukiasi-is-tarnybos>> (prisijungta 2012 m. spalio 25 d.).

¹⁴⁷ *Mungiu-Pippidi A.* How Media and Politics Shape Each Other in The New Europe. In *Finding the Right Place on the Map*. Jakubowicz, K.; Sükösd, M. P. (eds.). Bristol, Chicago: Intellect, 2008, p. 97.

¹⁴⁸ TNS 2008, 2009, 2010 metinės žiniasklaidos tyrimų apžvalgos [interaktyvios]. Prieiga per internetą: <<http://www.tns.lt/lt/top/paslaugos/ziniasklaidos-auditoriju-tyrimai/metine-ziniasklaidos-tyrimu-apzvalga>> (prisijungta 2013 m. sausio 3 d.).

¹⁴⁹ Žmogaus teisių įgyvendinimas Lietuvoje, 2007–2008 m. apžvalga. Žmogaus teisių stebėjimo institutas, p. 18–19 [interaktyvi]. Prieiga per internetą: <http://www.hrmi.lt/uploaded/PDF%20dokai/Apzvalga_2007-2008_20090609.pdf> (prisijungta 2012 m. balandžio 11 d.).

¹⁵⁰ *Dapkus T.* Kurie žurnalistai – VSD akiratyje? 2012 m. liepos 25 d., www.alfa.lt [interaktyvi]. Prieiga per internetą: <http://www.alfa.lt/straipsnis/15048305/Kurie.zurnalistai.VSD.akiratyje.=2012-07-25_07-02> (prisijungta 2013 m. sausio 4 d.).

parlamentinės kontrolės komisijos pirmininkas¹⁵¹ nepatvirtino šio fakto tikrumo, bet ir nepaneigė jo, argumentuodamas, kad šios informacijos turinys yra valstybės paslaptis. Kitas pavyzdys – VSD 2008 m. pareikšti įtarimai žurnalistui Kęstučiui Griniui¹⁵², kuriuose buvo teigiama, kad dėl jo rašomų kritinių straipsnių apie tuometinius valstybės vadovus yra daroma žala valstybei, o tai Lietuvai priešiškas valstybes gali paskatinti ji užverbuoti antivalstybinei veiklai. Jeigu tokia informacija pasitvirtintų, šie veiksmai kvalifikuotini kaip šurkštus žodžio laisvės pažeidimas, galintis išklibinti valstybės demokratijos pamatus.

JAV valstybės departamentas 2011 m. žmogaus teisių padėties Lietuvoje ataskaitoje¹⁵³ atkreipia dėmesį į nesibaigiantį neapykantos kurstymą prieš kitataučius, kitokios seksualinės orientacijos ar rasės asmenis¹⁵⁴. Iš pateikiamų 2008–2011 m. duomenų matyti, kad šiuo pagrindu pradėtų ikiteisminių tyrimų skaičius išaugo net 8 kartus: 2008 m. – 39; 2009 m. – 168; 2010 m. – 332. Kaip pastebi Žmogaus teisių stebėjimo institutas, šalyje „nesantaika dažniausiai kurstoma elektroninėje erdvėje – interneto komentaruose, socialiniuose tinkluose (pvz., kuriant neapykantą kurstančias grupes socialiniame tinkle „Facebook“), forumuose“¹⁵⁵. Nesantaikos kurstymas elektroninėje erdvėje sudaro 90 proc. visų užfiksuotų pažeidimų. Pavyzdžiui, kaltinamasis pilietis J. G. buvo nuteistas¹⁵⁶ 20 MGL dydžio bauda už tai, kad daugiau nei metus (nuo 2010-02-22 iki 2011-06-30) įvairiose interneto naujienų portalų komentarų skiltyse kurstė nesantaiką ir ragino susidoroti su vienos tautybės asmenimis. Kitas žinomas atvejis – 2008 m. kovo 11 d., minint Nepriklausomybės atkūrimo dieną, vykusios eitynės, per kurias jaunuoliai skustomis galvomis skandavo nesantaiką kurstančius šūkius¹⁵⁷. Buvo pradėta keletas ikiteisminių tyrimų, po jų kaltinamieji nubausti piniginėmis bandomis, pavyzdžiui: pilietė O. B. B. buvo nubausta¹⁵⁸ 10 MGL bauda už tai, kad skanduodama tautinę nesantaiką propaguojančius šūkius tyčiojosi, niekino, skatino neapykantą konkrečiai žmonių grupei dėl kitos tautybės, kalbos, kilmės; pilietis A. P. nubaustas¹⁵⁹ 8 MGL pinigine bauda už analogiškus veiksmus.

Kalbant apie piktnaudžiavimą žodžio laisve, taip pat paminėtinos kelios neigimo nusikaltimų (Baudžiamojo kodekso¹⁶⁰ 170² straipsnio) apraiškos viešojoje erdvėje. Pavyzdžiui, žurnale „Veidas“ publikuotas P. Stankero straipsnis „Niurnbergo karo nusikaltimų tribunolas – didžiausias juridinis farsas istorijoje“¹⁶¹, kuriame išdėstytos autoriaus mintys sulaukė visuomenės ir tarptautinės bendruomenės dėmesio dėl galimo Holokausto neigimo. Autorius šiame straipsnyje teigė: „Svarbu ir tai, kad Niurnbergo procese teisinį pagrindą igavo legenda apie 6 mln. neva nužudytų žydų, nors iš tiesų teismas neturėjo nė vieno A. Hitlerio pasirašyto dokumento apie žydų naikinimą (šio dokumento, jeigu jis

¹⁵¹ Sankcijos slapta klausytis pokalbių išduodamos neteisėtai. 2010 m. sausio 15 d., BNS [interaktyvu]. Prieiga per internetą: <<http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/sankcijos-slapta-klausytis-pokalbiu-isduodamos-neteisetai.d?id=27856419>> (prisijungta 2013 m. sausio 4 d.).

¹⁵² *Gimius K.* Keista pažintis: VSD ar minčių policija? 2008 m. lapkričio 26 d. [interaktyvu]. Prieiga per internetą: <<http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2008-11-26-kestutis-girnius-keista-pazintis-vsd-ar-minciu-policija/26858>> (prisijungta 2013 m. sausio 4 d.).

¹⁵³ JAV valstybės departamento 2011 m. pranešimas apie žmogaus teisių padėtį Lietuvoje [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.state.gov/documents/organization/186584.pdf>> (prisijungta 2013 m. sausio 4 d.).

¹⁵⁴ Šiuos duomenis taip pat patvirtina 2011 m. informacinio interneto portalo „Delfi“ publikacijų apžvalga – didelio komentarų skaičiaus (800–1 200) sulaukusios temos buvo nesantaikos kurstymas lytinės orientacijos, tautybės bei rasės pagrindu.

¹⁵⁵ Neapykantos kurstymas Lietuvoje. Dažniausiai užduodami klausimai. Žmogaus teisių stebėjimo institutas [interaktyvu]. Prieiga per internetą: <http://www.hrmi.lt/uploaded/PDF%20dokai/Neapykantos_kurstymas_DUK_20110629.pdf> (prisijungta: 2013 m. sausio 4 d.).

¹⁵⁶ Kauno miesto apylinkės teismo 2012 m. birželio 21 d. nuosprendis Nr. 1-1101-530/2012.

¹⁵⁷ *Pileckas L.* Po skustagalvių eitynių policija prarado amą. 2008 m. kovo 13 d., www.lrytas.lt [interaktyvu]. Prieiga per internetą: <<http://www.lrytas.lt/-12053354811205324795-po-skustagalvi%C5%B3-eityni%C5%B3-policija-prarado-am%C4%85-2-video.htm>> (prisijungta 2013 m. sausio 4 d.).

¹⁵⁸ Vilniaus miesto 2 apylinkės teismo 2008 m. birželio 10 d. baudžiamasis įsakymas Nr. 1-510-648/08.

¹⁵⁹ Vilniaus miesto 2 apylinkės teismo 2009 m. liepos 2 d. baudžiamasis įsakymas Nr. 1-608-497/09.

¹⁶⁰ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. Patvirtintas 2000 m. rugsėjo 26 d. įstatymu Nr. VIII-1968. Žin., 2000, Nr. 89-2741. Įsigaliojo 2003 m. gegužės 1 d. (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).

¹⁶¹ Niurnbergo karo nusikaltimų tribunolas – didžiausias juridinis farsas istorijoje, www.veidas.lt [interaktyvu]. Prieiga per internetą: <<http://www.veidas.lt/niurnbergo-karo-nusikaltimu-tribunolas-%E2%80%93-didziausias-juridinis-farsas-istorijoje>> (prisijungta 2013 m. sausio 4 d.).

egzistavo, iki šių dienų niekas nerado, nors pažadėta net milijono dolerių premija)“¹⁶². Dėl šio teiginio autorius buvo atleistas iš darbo Vidaus reikalų ministerijoje, tačiau dėl jo pradėtas ikiteisminis tyrimas buvo nutrauktas, nenustačius veikos, turinčios nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo požymių¹⁶². Antrasis atvejis – baudžiamoji byla, kurioje A. Paleckis kaltinamas 1991 m. sausio 13 d. įvykių Lietuvoje neigimu. A. Paleckis tuo apkaltintas už šiuos žodžius: „O kas buvo Sausio 13-tą prie, reiškias, prie bokšto? Ir kaip dabar aiškėja, saviškiai šaudė į savus.“ Pirmos instancijos teismas išsteisino¹⁶³ kaltinamąjį nustatęs, kad jo veikoje nėra nusikaltimo požymių, o išsakytais savo žodžiais jis nieko nepasakė, kas šurkščiai menkintų 1990–1991 m. SSRS įvykdytą agresiją prieš Lietuvos Respubliką ir joje dalyvavusių asmenų labai sunkius ir sunkius nusikaltimus Lietuvos Respublikai ir gyventojams. Apeliacinės instancijos teismas šį sprendimą panaikino ir priėmė apkaltinamąjį nuosprendį¹⁶⁴, motyvuodamas tuo, kad kaltinamasis neneigė ir suprato, jog nurodyti šaltiniai, kuriais jis neva rėmėsi, yra neobjektyvūs, o jo skleidžiama informacija, paneigta Lietuvos teismų įsiteisėjusiais sprendimais, neatitinka tikrovės ir, atsižvelgiant į kaltinamojo statusą (turi aukštąjį išsilavinimą, buvęs Lietuvos Respublikos Seimo narys, aktyviai dalyvaujantis politiniame šalies gyvenime), peržengė leistinas kritikos, politinės diskusijos ir saviraiškos ribas. Šis sprendimas buvo apskūstas kasacine instancija, tad kol kas sprendimas šioje byloje nepriimtas.

Minėti ir kituose poskyriuose plačiau aptariamai veiksniai keičia šalies spaudos laisvės reitingą tarptautinių ir nacionalinių žmogaus teises stebinčių organizacijų tyrimuose. 2008–2011 m. ataskaitose, pagal kurias didesnis koeficientas reiškia blogesnę spaudos laisvės padėtį, „Freedom House“¹⁶⁵ per ketverius studijoje nagrinėjamo laikotarpio metus šį koeficientą nuo 18 balų (2008 m.) padidino iki 22 balų (2011 m.). „Reporters without borders“¹⁶⁶ reitingai atrodo dar prasčiau: iš 2008 m. įgytos 17-os pozicijos šis koeficientas per ketverius metus nukrito beveik dvigubai – iki 31-os vietos (atitinkamai „Freedom House“ reitingai: 2008 m. – 18; 2009 m. – 18; 2010 m. – 21; 2011 m. – 22; „Reporters without borders“: 2008 m. – 17; 2009 m. – 10; 2010 m. – 13; 2011 m. – 31).

Iš Žmogaus teisių stebėjimo instituto iniciatyva „Vilmorus“ 2008 ir 2010 m. atliktų reprezentatyvių Lietuvos gyventojų apklausų rezultatų taip pat matyti, kad žmonių, manančių, jog teisė į žodžio laisvę Lietuvoje yra pažeidžiama, vertinimai padidėjo nuo 3,84 iki 4,43 balo¹⁶⁷ (naudota skalė nuo 1 iki 10; didesnis skaičius reiškia didesnę laisvės pažeidžiamumą).

Aiški skirtingų organizacijų reitingų prastėjimo tendencija rodo, kad, nepaisant to, jog Lietuva lieka valstybė, turinti laisvą spaudą, jai reikia kontroliuoti tam tikras žodžio laisvei pavojingas neteisėtų veiksmų apraiškas. Remiantis tyrimo metu surinktais duomenimis ir ekspertų išvalgomis, toliau bus aptariamai keli su saviraiškos laisvės užtikrinimu susiję, autoriaus manymu, neatidėliotinai sprendini probleminiai aspektai.

¹⁶² Ikiteisminis tyrimas dėl Petro Stankero nutrauktas neradus nusikaltimo požymių [interaktyvu]. Prieiga per internetą: <<http://www.15min.lt/naujiena/ziniosgyvai/istorija/ikiteisminis-tyrimas-del-petro-stankero-nutrauktas-neradus-nusikaltimo-pozymiu-582-140277>> (prisijungta 2013 m. sausio 4 d.).

¹⁶³ Vilniaus miesto 1-ojo apylinkės teismo 2012 m. sausio 18 d. nuosprendis Nr. 1-41-88/2012.

¹⁶⁴ Vilniaus apygardos teismo 2012 m. birželio 12 d. nuosprendis Nr. 1A-422-318/2012.

¹⁶⁵ „Freedom House“ Lietuvos spaudos laisvės indeksas pasirinktinai pagal metus [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.freedomhouse.org/report/freedom-press/2008/lithuania>> (prisijungta 2013 m. sausio 4 d.).

¹⁶⁶ „Reporters without borders“ pasaulio valstybių spaudos laisvės indeksas pasirinktinai pagal metus [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://en.rsf.org/press-freedom-index-2008,33.html>> (prisijungta 2013 m. sausio 4 d.).

¹⁶⁷ Kaip visuomenė vertina žmogaus teisių padėtį Lietuvoje. Reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa 2008 m. lapkričio 7–15 d., N = 1001. Tyrimą Žmogaus teisių stebėjimo instituto užsakymu atliko Visuomenės nuomonės ir tyrimų centras „Vilmorus“. Vilnius, 2008, p. 106 [interaktyvi]. Prieiga per internetą:

< http://www.hrmi.lt/uploaded/TYRIMAI/Vilmorus_apklausa_2008.pdf > (prisijungta 2013 m. sausio 4 d.); Kaip visuomenė vertina žmogaus teisių padėtį Lietuvoje. Reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa 2010 m. lapkričio 3–15 d., N = 1000. Tyrimą Žmogaus teisių stebėjimo instituto užsakymu atliko Visuomenės nuomonės ir tyrimų centras „Vilmorus“. Vilnius, 2010 m., p. 114 [interaktyvi]. Prieiga per internetą:

<http://www.hrmi.lt/uploaded/PDF%20dokai/Vilmorus_Apklausos_Rezultatai_20101210.pdf> (prisijungta 2013 m. sausio 4 d.).

3.2 Su saviraiškos laisvės užtikrinimu susiję probleminiai aspektai

3.2.1 Nepakankamas informacijos šaltinio apsaugos nuo atskleidimo užtikrinimas

Vilniaus miesto 2-asis apylinkės teismas 2011 m. lapkričio 2 d. nutartimi nusprendė, kad dienraščio „Lietuvos rytas“ žurnalistė L. Lavaste turi atskleisti savo informacijos šaltinį, kuriuo remdamasi 2011 m. balandžio 23 d. išspausdino straipsnį „Teisėjų nuodėmės – viešos ir nutylimos“¹⁶⁸. Straipsnyje savo tapatybės atskleisti nenorėjęs teisėjas atviravo apie teismų sistemoje esančias problemas: teisėjų ir advokatų susitarimus, kyšininkavimą, patiriamą spaudimą ir kitus atvejus, kai yra pažeidžiamas teisėjo nepriklausomumo principas. Žurnalistė atsisakė vykdyti nutartį, remdamasi iš žurnalisto etikos reikalavimų (Etikos kodekso 15 straipsnio nuostata: „Jeigu informacijos šaltinis prašo išlaikyti jo vardą paslapyje, žurnalistas ir viešosios informacijos rengėjas neturi teisės jo atskleisti. Tokiu atveju žurnalistas ir viešosios informacijos rengėjas prisiima teisinę ir moralinę atsakomybę už skelbiamą informaciją“) kylančia pagrįstais nuogaštavimais, kad „būtų pažeistos informacijos šaltinio teisės ir teisėti interesai, nes atskleidus minėto teisėjo tapatybę, kiltų realus pavojus jo profesinei veiklai ir asmens saugumui“¹⁶⁹. Ši byla iš esmės iškėlė du svarbius klausimus: 1) ar teismas, įpareigodamas žurnalistę atskleisti šaltinio paslaptį, nepažeidė Konvencijos 10 straipsnio, motyvuodamas tik siekiu garantuoti teisminės valdžios autoritetą ir nešališkumą; 2) kaip įvykdyti tokią teismo nutartį ir kokia atsakomybė turėtų būti taikoma žurnalistui už jos nevykdymą.

Teismas, nutaręs įpareigoti žurnalistę atskleisti jai informaciją suteikusių šaltinio paslaptį, motyvavo tuo, jog Konstitucijos 25 straipsnis atveria galimybę riboti žodžio laisvę, jeigu tai būtina ginant konstitucinę santvarką. Žurnalistė straipsnyje pateikė faktų apie galimas teisėjų nusikalstamas veikas ir nurodė, kad jai pateikta įrodymų, galinčių šias veikas patvirtinti, todėl „valstybės interesai žinoti žurnalistės straipsnyje panaudotos informacijos šaltinio tapatybę yra svarbesni nei žurnalistės interesas išlaikyti ją paslapyje“¹⁷⁰. Priešingu atveju, jeigu minėtas šaltinis nebūtų atskleistas, atsirastų prielaidos visuomenei nepasitikėti teismine valdžia ir šis nepasitikėjimas griautų teisinės valstybės pamatus. Reikia sutikti, kad praktikoje egzistuojantys neteisėti teisėjų nepriklausomumo ribojimai daro neigiamą poveikį konstitucinei santvarkai, tačiau teismas neatsižvelgė į Konstitucinio Teismo praktiką. Pastarasis aiškiai konstatavo, kad „įstatymų leidėjas, įstatymu nustatydamas teismo įgaliojimus spręsti informacijos šaltinio atskleidimo klausimą, turi pareigą nustatyti tokį teisinį reguliavimą, pagal kurį teismas spręsti, ar žurnalistas turi atskleisti informacijos šaltinį, galėtų tik tuo atveju, kai jau yra išnaudotos visos kitos informacijos šaltinio atskleidimo priemonės“¹⁷¹. Nei Visuomenės informavimo įstatyme, nei Baudžiamojo proceso kodekse minėta nuostata įgyvendinant Konstitucinio Teismo nutarimą nebuvo įtvirtinta. Nepaisant susidariusios galimos teisės spragos, matyti, kad Konstitucinis Teismas nustatė aiškų kriterijų, parodantį, kiek turi būti saugomas informacijos šaltinis. Apygardos teismas motyvuojamoje sprendimo dalyje nepatvirtino, jog išnaudojo visas kitas priemones, kad sužinotų informacijos šaltinį, todėl kyla pagrįsta abejonė, ar teismas nepažeidė žurnalistės teisių. Be to, teismas neatsižvelgė į galimybę, kad rūpimą informaciją galima sužinoti kitais būdais, nes, kaip buvo minėta, žurnalistei jos šaltinis pateikė įrodymų, galinčių patvirtinti jo teiginių tikrumą.

Kitas neaiškumas susijęs su teismo sprendimo vykdymu. Įstatymuose nenumatyta, kokių priemonių reikėtų imtis ir kokia atsakomybė turėtų būti pritaikyta už teismo sprendimo atskleisti informacijos šaltinio paslaptį nevykdymą. Svarstant hipotetiškai, jeigu teismas vis dėlto koku nors pagrindu pritaikytų sankciją už visą dieną, per kurias nutarimas nebuvo įvykdytas, manytina, kad teismui apskaičiuoti baudą būtų keblu, o paskirta tokia bauda galėtų finansiškai sužlugdyti žurnalistą –

¹⁶⁸ Lavaste L. Teisėjų nuodėmės – viešos ir nutylimos. 2011 m. kovo 23 d., www.lrytas.lt [interaktyvu]. Prieiga per internetą: <http://m.lrytas.lt/?data=20110423&id=akt23_a1110423&p=8&sk_id=&view=2> (prisijungta 2013 m. sausio 4 d.).

¹⁶⁹ Vilniaus apygardos teismo 2012 m. sausio 13 d. nutartis byloje Nr.1K-15-495-2012.

¹⁷⁰ Ten pat.

¹⁷¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. spalio 23 d. nutarimas. Žin., 2002, Nr. 104-4675.

juk žurnalistai dažniausiai nėra linkę atskleisti savo informatorių. Tad šis kazusas turėtų būti sprendžiamas nustatant fiksuotą ir proporcingą atsakomybę už įpareigojimo atskleisti šaltinio paslaptį nevykdymą būdą, kuris nepakenktų žurnalistui vykdant jo profesinę pareigą.

3.2.2 Baudžiamosios atsakomybės už nusikalstamas veikas asmens garbei bei orumui problematika

2011 m. spalio 24 d. Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacijos (ESBO) atstovė žiniasklaidos laisvei D. Mijatovič atkreipė dėmesį į baudžiamąjį procesą, pradėtą prieš Lietuvos žurnalistų sąjungos pirmininką D. Radzevičių, „Respublikos“ leidinių grupės direktoriui V. Tomkui apkaltinus šmeižtu. Komentuodama bylą, atstovė išreiškė susirūpinimą bei paskatino panaikinti „baudžiamąją atsakomybę už šmeižtą (bei įžeidimą), kad jos (Lietuvos) žiniasklaida būtų išvaduota nuo bauginančio pasenusių nuostatų poveikio“¹⁷². Užsienio reikalų ministras A. Ažubalis palaikė šią poziciją, teigdamas, jog „valstybės <...> turi imtis visų priemonių pagerinti žurnalistų darbo sąlygas, užtikrinant kuo laisvesnę prieigą prie informacijos, konfidencialių žiniasklaidos informacijos šaltinių apsaugą ir baudžiamosios atsakomybės už šmeižtą panaikinimą“¹⁷³. Baudžiamasis persekiojimas už nusikalstamas veikas, kylantis iš žurnalistų praktikos, varžo tiek pastarųjų misiją skleisti laisvą žodį, tiek visuomenės teisę būti informuoti. Pasak S. Bikelio, „konfliktai dėl įžeidimo ir šmeižimo, išskyrus nebent itin didelę žalą asmeniui sukėlusius atvejus, turėtų būti sprendžiami tarpusavio susitarimu ar civiline tvarka pateikiant ieškinį dėl neturtinės žalos atlyginimo. Papildomai inicijuoti baudžiamąjį procesą, įtraukti ir taip darbu apkrautas teisėsaugos institucijas, atsakovui taikyti papildomas griežtas baudžiamąsias sankcijas dažnai nebūtų racionalu ir protinga“¹⁷⁴. Dėl savo represyvumo baudžiamosios teisės priemonės šiuo atveju neretai gali tapti piktnaudžiavimo objektu, kai suinteresuoti asmenys, norintys susidoroti su žurnalistu, patraukia jį baudžiamajon atsakomybėn. Analizuojamu laikotarpiu išskirtina pora bylų, kurios vaizdžiai iliustruoja šios grėsmės pagrįstumą.

Pirmoji iš jų – tai jau minėtoji byla *Tomkus prieš Radzevičių*¹⁷⁵, pagal kurią pirmos instancijos teismas žurnalistą pripažino kaltu padarius veiką, numatytą Baudžiamojo kodekso (toliau – BK) 154 straipsnio 2 dalyje, ir skyrė žurnalistui 2 600 litų baudą ir priteisė 10 000 litų neturtinei žalai nukentėjusiajam atlyginti. Kaltinamasis savo asmeniniame interneto tinklaraštyje bei panašaus tipo tinklalapyje paskelbė identiško turinio tekstą, kuriame, remdamasis viešoje erdvėje prieinamomis Lietuvos ir užsienio publikacijomis, pakomentavo *Wikileaks* paviešintą informaciją apie minėtos leidinių grupės veiklą. Priimdamas nuosprendį, teismas iš esmės rėmėsi tik dviem argumentais: (1) kaltinamojo statusu (profesionalus žurnalistas, Lietuvos žurnalistų sąjungos pirmininkas turėjo suabejoti cituotos informacijos patikimumu); (2) kaltinamasis nesilaikė Lietuvos žurnalistų ir leidėjų etikos kodekso reikalavimų, kad žurnalistas, viešosios informacijos rengėjas turi skelbti tikslias ir teisingas žinias, laikytis nekaltumo prezumpcijos ir neturi skelbti nepagrįstų, nepatikrintų, faktais neparemtų kaltinimų. Apeliacinės instancijos teismas išteisino žurnalistą¹⁷⁶, nustatęs, kad pirmos instancijos teismas padarė ne tik materialinės teisės, bet ir šurkščių proceso teisės klaidų, nes apkaltinamąjį nuosprendį priėmė neišklausęs kaltinamojo parodymų, o aprašydamas įvykdytą nusikalstamą veiką, išdėstė ne teismo nustatytas nusikalstamos veikos aplinkybes, kaip to reikalauja Baudžiamojo proceso įstatymas, o

¹⁷² Lithuania should decriminalize defamation, says OSCE media freedom representative. Organization for Security and Co-operation in Europe. Press release [interaktyvu]. Prieiga per internetą: <<http://www.osce.org/fom/84309>> (prisijungta 2013 m. sausio 4 d.).

¹⁷³ A. Ažubalis ragina atsisakyti baudžiamosios atsakomybės už šmeižtą. 2012 m. gegužės 3 d., www.bernardinai.lt [interaktyvu]. Prieiga per internetą: <<http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2012-05-03-a-azubalis-ragina-atsisakyti-baudziamosios-atsakomybes-uz-smeizta/81654>> (prisijungta 2013 m. sausio 4 d.).

¹⁷⁴ ESBO atstovė atkreipė dėmesį į piktnaudžiavimą baudžiamuoju procesu. 2011 m. spalio 29 d., BNS [interaktyvi]. Prieiga per internetą: <<http://www.lzinios.lt/Kriminalines-parastes/ESBO-atstove-atkreipe-demesi-i-piktnaudziavima-baudziamuoju-procesu>> (prisijungta 2013 m. sausio 4 d.).

¹⁷⁵ Vilniaus miesto 2-ojo apylinkės teismo 2012 m. birželio 29 d. nuosprendis byloje Nr. PK-76-655/12.

¹⁷⁶ Vilniaus apygardos teismo 2012 m. spalio 26 d. nuosprendis byloje Nr. 1A-843-628/2012.

pateikto kaltinimo esmę. Pirmos instancijos teismas taip pat klydo nustatydamas veikos subjektyvią pusę ir neatskyrė fakto nuo nuomonės: nebuvo duomenų, leidžiančių teigti, kad veika padaryta tiesiogine tyčia, o remiantis specialisto išvadoje nurodytais duomenimis, kad tiek iš teksto turinio, tiek iš straipsnio išorinių požymių (buvo rašoma interneto tinklaraštyje, kurio kiekvieno puslapio viršuje matoma paantraštė „Subjektyvus požiūris apie tai, kas vyksta“) matyti, kad tekste pateikiami ne faktai, o autoriaus nuomonė, kuriai netaikytinas tiesos kriterijus. Viena vertus, apeliacinio teismo sprendimas vertintinas teigiamai, nes buvo apginta žurnalisto teisė reikšti savo nuomonę, antra vertus, apylinkės teismo sprendimas parodo, kaip suinteresuoti subjektai galėjo slopinti saviraiškos laisvę, panaudodami valstybės institucijų pagalbą.

Kitas pavyzdys – byla *Jezerškis prieš Visocką*¹⁷⁷, kurioje abiejų instancijų teismai pripažino žurnalistą esant kalta pagal Baudžiamojo kodekso 155 straipsnio 1 dalį, skyrė jam sumokėti 10 400 litų baudą bei atlyginti neturtinę 15 tūkst. litų žalą. G. Visockas kaltintas tuo, kad savo rašytose knygose bei straipsniuose įžeidė tuometinį kandidatą į prezidentus Č. Jezeršką, reikšdamas įtarimus, susijusius su pastarojo asmeniniu gyvenimu. Teismas, pagrįsdamas savo sprendimą, rėmėsi sukurtu vertinimo kriterijumi, kad, perskaičius autoriaus darbus, „statistiniam Lietuvos skaitytojui ir rinkėjui galėjo susidaryti įspūdis“, kad juose pateikiami faktai yra tikri, keliantys abejonę nukentėjusiojo reputacija, todėl žeminantys. Vertindamas kai kuriuos žurnalisto teiginius, teismas pats ėmėsi lingvisto vaidmens, neatsižvelgdamas nei į kalbos ekspertų išvadas, nei į tekstų raišką (t. y. kai kurie juose naudojami žodžiai, mintys formuluojamos kaip retorinis klausimas) ar liudytojų parodymus, interpretavo kai kuriuos tekstų žodžius kaip netiesioginius įtarimus dėl nukentėjusiojo gyvenimo faktų. Nors iš bylos aplinkybių matyti, kad žurnalistas straipsnius bei knygas rašė norėdamas užsidirbti iš intriguojančios istorijos, tai negali paneigti visuomenės intereso būti informuotai apie tuo momentu didesnio visuomenės susidomėjimo sulaukusį asmenį. Dėl minėtų priežasčių teismo sprendimas kritikuotinas ir vertintinas kaip netinkama baudžiamosios atsakomybės už nusikalstamas veikas žmogaus garbei ir orumui nustatymo praktika. Žurnalistas G. Visockas apskundė šį sprendimą EŽTT¹⁷⁸, todėl dar turėtų paaiškėti, ar valstybė šiuo atveju nepažeidė žmogaus įsitikinimų išraiškos ir informacijos laisvės.

LAT yra pareiškęs, kad „esant prieštaravimui tarp teisės skleisti informaciją ir teisės į gero vardo gynimą, būtina aiškintis, ar buvo išlaikyta šių konstitucinių vertybių pusiausvyra, atsižvelgiant į žinias paskleidusio asmens tikslus ir jo elgesį.“¹⁷⁹ Nepaisant to, ar traukiamieji baudžiamojon atsakomybėn buvo teisūs, ar neteisūs, jų veiklos pasekmės yra neproporcingai didelės – kriminalinė bausmė (siekianti iki 2 metų laisvės atėmimo) gali paveikti tolimesnę profesinę karjerą. Be to, baudžiamoji atsakomybė gali kitus autorius atgrasyti nuo visuomenės informavimo jai rūpimais klausimais. Pažymėtina ir tai, kad Lietuvoje atsakomybę už asmens garbės ir orumo pažeidimus šiuo metu numato net 3 teisės šakų – civilinės, administracinės bei baudžiamosios – nuostatos. Tad, siekiant gerinti žodžio laisvės padėtį šalyje, baudžiamosios atsakomybės ribos šiuo atveju turėtų būti siauriamos arba visiškai atsakoma nustatyti šią atsakomybę, prioritetą skiriant civilinei atsakomybei, nesukeliant šio tokio negatyvaus poveikio (laisvės atėmimo bausmės, teistumo, nepalankaus visuomenės vertinimo atlikus bausmę).

Svarstant šį klausimą, derėtų nepamiršti Konstitucijos 25 straipsnio 4 dalies, kuri nurodo, jog „laisvė reikšti įsitikinimus ir skleisti informaciją nesuderinama su nusikalstamais veiksmais – tautinės, rasinės, religinės ar socialinės neapykantos, prievartos bei diskriminacijos kurstymu, šmeižtu ir dezinformacija“. Kadangi Konstitucijoje *expressis verbis* yra nustatyta, kad valstybė šias veikas kvalifikuoja kaip nusikalstamas, už kurių atlikimą turėtų būti taikoma baudžiamoji atsakomybė, sprendžiant baudžiamosios atsakomybės už šmeižtą ir dezinformaciją nustatymo klausimą, galimi du variantai.

¹⁷⁷ Vilniaus miesto 1-ojo apylinkės teismo 2010 m. liepos 16 d. nuosprendis byloje Nr. PK-289-536/2010; Vilniaus apygardos teismo 2011 m. sausio 27 d. nutartis byloje Nr. 1A-1057/10.

¹⁷⁸ JAV valstybės departamento 2011 m. pranešimas apie žmogaus teisių padėtį Lietuvoje [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.state.gov/documents/organization/186584.pdf>> (prisijungta 2013 m. sausio 4 d.).

¹⁷⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2000 m. lapkričio 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-1286/2000.

Pirmas – keisti Konstitucijos 25 straipsnio 4 dalies nuostatą, iš jos išbraukiant frazę „šmeižtą ir dezinformaciją“, arba nurodyti, kad minimi pažeidimai yra kitos (t. y. civilinės) prigimties deliktai. Antra galimybė: Konstitucijos nekeisti, visiškai neatsisakyti baudžiamosios atsakomybės už nusikalstamas veikas asmens garbei ir orumui, bet numatyti kokybiškai didesnius nusikalstamos veikos sudėties požymius BK 154 bei 155 straipsniuose (pavyzdžiui, padarytos žalos mastas, piktybiška žurnalisto veikla siekiant pakenkti visuomenės interesas žinoti ir pan.), kurių nesant ginčas būtų sprendžiamas civiline teise. Kaip teigia L. Meškauskaitė, „daugelyje šalių šmeižtas yra laikomas ir nusikaltimu, ir civilinės teisės deliktu“¹⁸⁰, tačiau demokratinėse valstybėse vyrauja tendencija kriminalinės atsakomybės už tai paprastai netaikyti. Tad būtent demokratinės tradicijas puoselėjančių valstybių praktika galėtų būti pavyzdys Lietuvai.

¹⁸⁰ *Meškauskaitė L.* Žiniasklaidos teisė. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004, p. 269.

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

1. Teisė į privatumą išsamiai reguliuojama Lietuvos Respublikos teisinėje bazėje, o privatumo samprata yra išplėtotą teismų praktikoje. Atsižvelgiant į tai, teigtina, jog šios teisės gynimo teorinė bazė suformuota pakankamai neblogai, o problemos kyla dėl kitų, praktikos nulemtų priežasčių.

2. Viena iš pagrindinių problemų užtikrinant asmenų teisę į privatumą – žiniasklaidos piktnaudžiavimas informacijos laisve, kuri lemia tiek pačios žiniasklaidos kultūra, tiek ir sudėtingas skirtingų teisių bei laisvių tarpusavio santykis. Viešai skleidžiant informaciją apie asmens privatą gyvenimą, kyla konfliktas tarp teisės į privatumą ir informacijos laisvės, kuri sprendžiant būtina surasti tinkamą pusiausvyrą tarp šių skirtingų teisinių vertybių. Tai padaryti gana sudėtinga, kadangi sprendžiant klausimą dėl privatumo pažeidimo, reikia atsižvelgti į vertinamojo pobūdžio kriterijus (teisėtas visuomenės interesas žinoti, visuomeninė svarba, būtinumas demokratinėje visuomenėje), kurie gali būti interpretuojami įvairiai.

3. Teisės į privataus gyvenimo neliečiamumą gynimą Lietuvos teismų praktikoje sunkina tai, jog įprastinėje praktikoje priteisiamos neturtinės žalos už privatumo pažeidimus sumos yra santykinai nedidelės (net ir už pakartotinius pažeidimus ar pažeidimus, padarytus nepaisant asmens prašymo tam tikros informacijos nepublikuoti). Manytina, jog priteisdami neturtinę žalą teismai turėtų labiau atsižvelgti į kaltininko turtinę padėtį.

4. Žiniasklaidos savireguliacijos ir kontrolės institucijų igaliojimai yra gana riboti, todėl ribotos galimybės užtikrinti etišką žiniasklaidos turinį. Nepaisant to, atsižvelgiant į šių institucijų paskirtį, funkcijas bei poreikį demokratinėje visuomenėje turėti laisvą spaudą, didesnių galių skirti griežtas sankcijas suteikimas šioms institucijoms kelia abejonių. Šioms institucijoms siūlytina aktyviau naudotis šiuo metu joms įstatymų suteikiamomis galiomis, o priimamus sprendimus viešinti kuo plačiau.

5. Teisės į privatumą operatyvinės veiklos kontekste reguliavimas Lietuvos Respublikoje vargiai atitinka vieną iš žmogaus teisių varžymo pagrindų – teisėtumo kriterijų. Tam, kad šios srities galiojantis teisinis reguliavimas būtų suderinamas su teisėtumo kriterijumi, rekomenduotina tikslinti Operatyvinės veiklos įstatymą. Siūlytina nustatyti, kokias (diferencijuotas) teises turi konkretūs operatyvinės veiklos subjektai, kokias prievartos priemonės įmanoma taikyti už tam tikrus rengiamus nusikaltimus ar kitais studijoje nagrinėtais priemonių taikymo pagrindais. Aptariamame įstatyme turi būti detaliau apibūdintas operatyvinės veiklos ir ikiteisminio tyrimo santykis, taip pat išsamiau apibrėžta agentų (informatorių) veikla. Pripažįstant žmogaus teisių įgyvendinimo ribojimą taikant konkrečias operatyvinės veiklos priemones dėl pragmatinių priežasčių, vis dėlto manytina, kad šių priemonių taikymas negali paneigti žmogaus teisių esmės ir atitinkamai turi būti sudarytos minimalios sąlygos piktnaudžiauti Operatyvinės veiklos įstatymu ar pernelyg laisvai jį interpretuoti.

6. Vis daugiau privataus gyvenimo neliečiamumo problemų kyla elektroninėje erdvėje. Kaip

vienas iš aktualesnių aspektų paminėtinas atsakomybės už komentarus internetiniame tinklalapyje klausimas. Šiuo metu atsakomybėn traukiamas gali būti komentatorius, tačiau svetainės valdytojas, jeigu pašalina netinkamą komentarą po to, kai apie tai sužino (jam pranešama), atsakomybės išvengia. Manytina, jog toks teisinis režimas yra optimalus, kadangi nustačius svetainės valdytojui pareigą atsakyti už komentarus, toks apribojimas būtų neproporcingai varžantis spaudos laisvę. Visgi siūlytina žiniasklaidos priemonėms imtis joms prieinamų techninių priemonių problemai spręsti (viena iš tokių priemonių gali būti privaloma komentatorių registracija).

7. Minties, tikėjimo ir sąžinės laisvė nėra iki galo užtikrinta: (1) skiriasi tradicinių ir kitų (valstybės pripažintų ir nepripažintų) religinių konfesijų teisinė padėtis ir dėl to pastarosioms religinėms organizacijoms priklausantys tikintieji neturi vienodų teisių kartu su tikinčiais, kurie priklauso tradicinėms konfesijoms; (2) valstybė ir Katalikų bažnyčia tam tikrais atvejais kišasi į viena kitos sritis ir todėl nėra visiškai laikomasi valstybės ir bažnyčios atskirumo principo.

8. Atsižvelgiant į išdėstytas su minties, tikėjimo ir sąžinės laisvės užtikrinimu susijusias problemines sritis, siūlytina:

- 8.1. Teisiškai reguliuoti sritis, kuriose dėl religijos laisvės ir teisės į sveikatos apsaugą susikirtimo asmenys gali sulaukti negatyvios valstybės institucijų reakcijos: (1) religinių apipjaustymą; (2) vaiko valios nustatymo klausimą, kai dėl religinių įsitikinimų vaiko tėvai nesutinka, kad jam būtų atliktos tam tikros medicininės procedūros, pavyzdžiui, kraujo perpylimas.
- 8.2. Keisti Socialinių paslaugų įstatymo 2 ir 19 straipsnių dalis, kuriose numatyta, kad sielovados darbuotojo pareigas formaliai gali eiti visų religinių organizacijų deleguoti nariai. Nors šis siūlymas nereiškia, kad socialinių paslaugų įstaigose vienu metu turėtų dirbti daug skirtingų religinių organizacijų atstovų, tačiau formali galimybė įsidarbinti jiems turi būti suteikta.
- 8.3. Performuluoti iš valstybės biudžeto skiriamų lėšų religinėms bendruomenėms teikimo kryptį, numatant, kad lėšos yra panaudojamos konkrečių valstybės saugotinių objektų priežiūrai, nesvarbu, kokiai religinei konfesijai jie priklauso.
- 8.4. Išreikšti politinę valią dėl Vilniaus rajono bei Šalčininkų savivaldybių priimtų vadinamųjų Karaliaus Kristaus intronizacijos aktų prieštaravimo Konstitucijai ir įpareigoti savivaldybes minimus aktus paskelbti negaliojančiais.

9. Saviraiškos laisvę Lietuvoje nagrinėjamu laikotarpiu gerokai sunkino ekonominis sunkmetis, naujų technologijų sklaida, galimas valstybės institucijų kišimasis į viešosios informacijos rengėjų veiklą ir t. t. Tai lėmė šalies spaudos laisvės vertinimo reitingo nuosmukį.

10. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad nėra galutinai numatyti išimtiniai atvejai, kuriems esant gali būti atskleista žurnalisto informacijos šaltinio paslaptis. Įstatymuose nėra įgyvendintas Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo konstatuotas imperatyvas, leidžiantis teismui reikalauti, kad žurnalistas įvardytų savo šaltinį tik tada, kai visos kitos informacijos šaltinio atskleidimo priemonės yra išnaudotos. Turėtų būti nustatyta ir konkreti teisinė atsakomybė žurnalistui, jeigu jis nevykdo

teismo sprendimo atskleisti jam informaciją teikusį šaltinį.

11. Siūlytina keisti atsakomybės už asmens garbės ir orumo pažeidimus praktika, numatant, kad šioje srityje baudžiamoji atsakomybė būtų taikoma kuo rečiau ir prioritetas būtų teikiamas civilinei atsakomybei.

NAUDOTI ŠALTINIAI

Teisės aktai, jų parengiamoji medžiaga, tarptautiniai dokumentai

1. Europos Sąjungos pagrindinių teisių chartija. Europos Sąjungos oficialus leidinys, 2010 m. kovo 30 d. Nr. 53, 2010/C 83/02.
2. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencija. Valstybės žinios, 1995, Nr. 60-1501.
3. Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas. Valstybės žinios, 1985, Nr. 1-1. Įsigaliojo 1985 m. balandžio 1 d. (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).
4. Lietuvos Respublikos asmens duomenų teisinės apsaugos įstatymas. Žin., 1996, Nr. 63-1479. Nauja įstatymo redakcija nuo 2009 m. sausio 1 d. Valstybės žinios, 2008, Nr. 22-804 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).
5. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. Patvirtintas 2000 m. rugsėjo 26 d. įstatymu Nr. VIII-1968. Valstybės žinios, 2000, Nr. 89-2741. Įsigaliojo 2003 m. gegužės 1 d. (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).
6. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. Patvirtintas 2000 m. liepos 18 d. įstatymu Nr. VIII-1864. Valstybės žinios, 2000, Nr. 74-2262. Įsigaliojo 2001 m. liepos 1 d. (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).
7. Lietuvos Respublikos informacinės visuomenės paslaugų įstatymas. Valstybės žinios, 2006, Nr. 65-2380. Įsigaliojo 2006 m. gegužės 25 d. (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).
8. Lietuvos Respublikos lobistinės veiklos įstatymas. Valstybės žinios, 2000, Nr. 56-1644. Įsigaliojo 2000 m. birželio 27 d. Nauja įstatymo redakcija nuo 2003 m. gegužės 1 d. Žin., 2003, Nr. 35-1461.
9. Lietuvos Respublikos Konstitucija. Lietuvos Respublikos piliečių priimta 1992 m. spalio 25 d. referendume. Valstybės žinios, 1992, Nr. 33-1014. Įsigaliojo 1992 m. lapkričio 2 d. (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).
10. Lietuvos Respublikos operatyvinės veiklos įstatymas. Valstybės žinios, 2002, Nr. 65-2633. Įsigaliojo 2002 m. birželio 20 d. (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).
11. Lietuvos Respublikos pridėtinės vertės mokesčio įstatymo 2, 19, 51, 56, 58, 91, 125¹ straipsnių pakeitimo ir 125¹ straipsnio pripažinimo netekusiu galios įstatymas. Valstybės žinios, 2008, Nr. 149-6034. Įsigaliojo 2009 m. sausio 1 d.
12. Lietuvos Respublikos pacientų teisių ir žalos atlyginimo įstatymas. Žin., 1996, Nr. 102-2317. Nauja įstatymo redakcija nuo 2010 m. kovo 1 d. Valstybės žinios, 2009, Nr. 145-6425 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).
13. Lietuvos Respublikos religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymas. Valstybės žinios, 1995, Nr. 89-1985. Įsigaliojo 1995 m. spalio 4 d. (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).
14. Lietuvos Respublikos religinių bendruomenių ir bendrijų įstatymo 11 straipsnio pakeitimo ir papildymo įstatymas. Valstybės žinios, 2010, Nr. 1-12. Įsigaliojo 2010 m. sausio 5 d.
15. Lietuvos Respublikos religinių bendruomenių ir bendrijų nuosavybės teisės į religinės paskirties nekilnojamąjį turtą registravimo sureguliuavimo įstatymo projektas XIP-2349 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=379885&p_query=&p_tr2=2> (prisijungta 2012 m. rugpjūčio 29 d.).
16. Lietuvos Respublikos Seimo 2001 m. liepos 12 d. nutarimas „Dėl valstybės pripažinimo suteikimo Lietuvos evangelikų baptistų bendruomenių sąjungai“. Valstybės žinios, 2001, Nr. 62-2249. Įsigaliojo 2001 m. liepos 12 d.
17. Lietuvos Respublikos Seimo 2008 m. liepos 15 d. nutarimas „Dėl valstybės pripažinimo suteikimo Septintosios dienos adventistų bažnyčiai“. Valstybės žinios, 2008, Nr. 82-3242. Įsigaliojo 2008 m. liepos 20 d.
18. Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymas. Valstybės žinios, 1992, Nr. 22-635. Įsigaliojo 1992 m. liepos 9 d. (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).
19. Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymas. Valstybės žinios, 2006, Nr. 17-589. Įsigaliojo 2006 m. sausio 19 d. (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).
20. Lietuvos Respublikos 2012 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymas. Valstybės žinios, 2011, Nr. 163-7741. Įsigaliojo 2011 m. gruodžio 31 d.
21. Pasiūlymas dėl Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo pakeitimo įstatymo projekto NR. XIP-1814(3) [interaktyvus]. Prieiga per internetą:
22. <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=394251&p_query=&p_tr2=2> (prisijungta 2012 m. gruodžio 6 d.).
23. Lietuvos Respublikos valstybinio socialinio draudimo įstatymo 2, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 29, 31 straipsnių pakeitimo ir papildymo įstatymas. Valstybės žinios, 2008, Nr. 149-6019. Įsigaliojo 2009 m. sausio 1 d.
24. Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymas. Valstybės žinios, 1996, Nr. 71-1706. Įsigaliojo 1996 m. liepos 2 d. Nauja įstatymo redakcija nuo 2006 m. rugsėjo 1 d. Žin., 2006, Nr. 82-3254 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).
25. Lietuvos žurnalistų ir leidėjų etikos kodeksas. Priimtas Visuotiniame žurnalistų ir leidėjų susirinkime 2005 m. balandžio 15 d. Vilniuje [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.lzlek.lt/index.php?lang=1&sid=381&tid=329>> (prisijungta 2013 m. sausio 4 d.).
26. Rekomendacijos dėl operatyvinės veiklos įstatymo ir baudžiamojo proceso kodekso normų taikymo, patvirtintos Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2007 m. spalio 12 d. įsakymu Nr. I-134, su Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro 2008-05-28 įsakymu Nr. I-79 ir 2012-01-03 įsakymu Nr. I-9 padarytais pakeitimais [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.prokuraturos.lt/Teisin%C4%97informacija/Rekomendacijos/tabid/166/Default.aspx>> (prisijungta 2012 m. gruodžio 31 d.).

27. Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas. Valstybės žinios, 2002, Nr. 77-3288.
28. Vilniaus rajono savivaldybės tarybos 2009 m. birželio 12 d. sprendimas Nr. T3-191 „Dėl Kristaus Karaliaus Intronizacijos Akto Vilniaus rajone“ [interaktyvus]. Prieiga per internetą:
29. <<http://web.vrsa.lt/vaktai/Default.aspx?Id=3&DocId=2326>> (prisijungta 2012 m. rugsėjo 19 d.).
30. Šalčininkų rajono savivaldybės tarybos 2009 m. gruodžio 29 d. sprendimas Nr. T-1065 „Dėl Kristaus Karaliaus Intronizacijos akto Šalčininkų rajone“ [interaktyvus]. Prieiga per internetą:
31. <<http://www.infolex.lt/salcininkai/Default.aspx?Id=3&DocId=143>> (prisijungta 2012 m. rugsėjo 19 d.).
32. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista Protokolais Nr. 11 ir Nr. 14. Valstybės žinios, 2011, Nr. 156-7390.
33. Žurnalistų etikos inspektoriaus sprendimas dėl televizijos laidoje „Akistata“ (TV3, 2011-09-21) ir interneto tinklalapyje www.tv3play.lt paskelbtos informacijos. 2012 m. birželio 15 d. Nr. SPR-59, Vilnius [interaktyvus]. Prieiga per internetą:
34. <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=427736&p_query=&p_tr2=2>(prisijungta 2012 m. gruodžio 31 d.).
35. Žurnalistų ir leidėjų etikos komisijos darbo reglamentas. Nauja redakcija, patvirtinta Žurnalistų ir leidėjų etikos komisijos 2012 m. kovo 5 d. sprendimu Nr. 5 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.lzlek.lt/index.php?lang=1&sid=369>> (prisijungta 2012 m. gruodžio 31 d.).

Teismų praktika

36. Kauno miesto apylinkės teismo 2012 m. birželio 21 d. nuosprendis Nr. 1-1101-530/2012.
37. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2000 m. lapkričio 29 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-1286/2000.
38. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. vasario 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-87/2004.
39. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. sausio 2 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-2/2008.
40. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. rugpjūčio 14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-393/2008 (S).
41. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus 2012 m. kovo 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje Nr. 2K-131/2012.
42. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1995 m. sausio 24 d. išvada. Valstybės žinios, 1995, Nr. 9-199.
43. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. vasario 13 d. nutarimas. Valstybės žinios, 1997, Nr. 15-314.
44. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2000, Nr. 39-1105.
45. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. birželio 13 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2000, Nr. 49-1424.
46. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. lapkričio 29 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2001, Nr. 102.
47. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. spalio 23 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2002, Nr. 104-4675.
48. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. sausio 26 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2004, Nr. 15-465.
49. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. sausio 16 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2006, Nr. 7-254.
50. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. gruodžio 6 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2007, Nr. 129-5246.
51. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2004 m. lapkričio 9 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. A³-750-2004. Administracinių teismų praktika. 2004, Nr. 6 (liepa-gruodis).
52. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2006 m. rugsėjo 22 d. nutartis administracinėje byloje Nr. N⁶-1313/2006. Administracinių teismų praktikos projektas. 2006, Nr. 10 (liepa-gruodis).
53. Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo 2012 m. balandžio 5 d. nutartis administracinėje byloje Nr. A⁴²-1319/2012.
54. Vilniaus apygardos teismo 2011 m. sausio 27 d. nutartis byloje Nr. 1A-1057/10.
55. Vilniaus apygardos teismo 2012 m. sausio 13 d. nutartis byloje Nr. 1K-15-495-2012.
56. Vilniaus apygardos teismo 2012 m. birželio 12 d. nuosprendis Nr. 1A-422-318/2012.
57. Vilniaus apygardos teismo 2012 m. spalio 26 d. nuosprendis byloje Nr. 1A-843-628/2012.
58. Vilniaus miesto 1-ojo apylinkės teismo 2010 m. liepos 16 d. nuosprendis byloje Nr. PK-289-536/2010.
59. Vilniaus miesto 1-ojo apylinkės teismo 2012 m. sausio 18 d. nuosprendis Nr. 1-41-88/2012.
60. Vilniaus miesto 2-ojo apylinkės teismo 2008 m. birželio 10 d. baudžiamasis įsakymas Nr. 1-510-648/08.
61. Vilniaus miesto 2-ojo apylinkės teismo 2009 m. liepos 2 d. baudžiamasis įsakymas Nr. 1-608-497/09.
62. Vilniaus miesto 2-ojo apylinkės teismo 2012 m. birželio 29 d. nuosprendis byloje Nr. PK-76-655/12.
63. *Bykov v. Russia* [GC], No. 4378/02, 10 March 2009.
64. *Drakšas v. Lithuania*, No. 36662/04, 31 July 2012.
65. *Gineitienė v. Lithuania*, No. 20739/05, 27 July 2010.
66. *Gulijev v. Lithuania*, No. 10425/03(2008), 16 December 2008
67. *Guzzardi v. Italy*, Series A No. 39, 6 November 1980.
68. *Jehovah's Witnesses of Moscow v. Russia*, No. 302/02, 10 June 2010.
69. *Niemietz v. Germany*, 16 December 1992, Series A No. 251-B.
70. *Olsson v. Sweden (No. 1)*, 24 March 1988, Series A No. 130.
71. *Vetter v. France*, No. 59842/00, 31 May 2005.
72. *Von Hannover v. Germany*, No. 59320/00, ECHR 2004-VI.

Specialioji literatūra

73. *Ališauskienė M.* Freedom of Religion in the Baltic States: a Sociological and Legal Analysis. Spaces and Borders. Current Research on Religion in Central and Eastern Europe. Eds. Andras Mate-Toth, Cosima Rughinis. 133-151. Berlin, New York: Walter De Gruyter, 2011.
74. *Ališauskienė M.* Diskriminacijos dėl religijos ar įsitikinimų sveikatos priežiūros įstaigose apžvalga [interaktyvu]. Prieiga per internetą: <http://religija.lt/sites/default/files/m.alisauskienediskriminacija_del_religijos_sveikatos_prieziuros_istaigose.pdf> (prisijungta 2012 m. rugpjūčio 28 d.).
75. *Christoffersen J.* Fair Balance: Proportionality, Subsidiarity and Primarity in the European Convention on Human Rights. Boston: Martinus Nijhoff publishers, 2009.
76. Diskriminacijos dėl religijos ir įsitikinimų Lietuvoje tyrimo ataskaita. Naujųjų religijų tyrimų ir informacijos centras. Autorių kolektyvas [interaktyvi]. Prieiga per internetą: <<http://religija.lt/download/file/fid/59>> (prisijungta 2012 m. rugpjūčio 6 d.).
77. *Fitzgerald Dennis G.* Informants and Undercover Investigations. A Practical Guide to Law, Policy, and Procedure. USA: CRC Press, 2007.
78. *Goda G.* Absoliučiai draudžiami veiksmai baudžiamajame procese. Teisė. 2011, T. 80.
79. *Kuris E.* Konstitucinės justicijos proceso teisės klausimu. Teisė. 2011, T. 78.
80. *Leonaitė E.* Proporcingumo principas ir jo taikymas EŽTT bylose prieš Lietuvą pagal EŽTK 8 straipsnį. Teisė. 2010, T. 77.
81. *Losis E.* Įrodinėjimo dalykas taikant prievartos priemones. Baudžiamasis procesas: nuo teorijos iki įrodinėjimo. Vilnius: MRU, 2011.
82. *Meškauskaitė L.* Žiniasklaidos teisė. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2004.
83. *Mungiu-Pippidi A.* How Media and Politics Shape Each Other in The New Europe. In Finding the Right Place on the Map. Jakubowicz, K.; Sükösd, M. P. (eds.). Bristol, Chicago: Intellect, 2008.
84. *Salinger F.* Absolutes im Strafprozess? Ueber das Folterverbot, seine Verletzung und die Folgen Verletzung. Zeitschrift fuer gesamte Strafrechtswissenschaft, 2004 Heft 1 (116).
85. *Štarienė L.* Teisė į teisingą teismą pagal 1950 m. žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnio 1 dalį. Daktaro disertacija. Vilnius: MRU, 2009.
86. Žmogaus teisės Lietuvoje. Autorių kolektyvas. Leidinys parengtas pagal JTVP programos „Parama įgyvendinant Nacionalinį žmogaus teisių rėmimo ir apsaugos veiksmų Lietuvos Respublikoje planą“. Vilnius: Naujos sistemos, 2005.

Kiti šaltiniai

87. A. Ažubalis ragina atsisakyti baudžiamosios atsakomybės už šmeižtą. 2012 m. gegužės 3 d., www.bernardinai.lt [interaktyvu]. Prieiga per internetą: <<http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2012-05-03-a-azubalis-ragina-atsisakyti-baudziamosios-atsakomybes-uz-smeizta/81654>> (prisijungta 2013 m. sausio 4 d.).
88. *Ablašinskaitė J.* Teksto komponavimo principai [interaktyvūs]. Prieiga per internetą: <<http://www.zurnalistika-itaip.lt/ivairenybes/teksto-komponavimo-principai>> (prisijungta 2012 m. spalio 25 d.).
89. Apklausa: gyventojai Konstitucijoje labiausiai vertina teisę į minties laisvę, privatumą ir nuosavybę [interaktyvi]. Prieiga per internetą: <<http://www.spinter.lt/site/lt/vidinis/menu/top/9/home/publish/MzU1Ozk7OzA=>>> (prisijungta 2012 m. kovo 12 d.).
90. Artūro Račo tinklaraštis [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <www.racas.lt> (prisijungta 2012 m. gruodžio 31 d.).
91. *Dapkus T.* Kurie žurnalistai – VSD akiratyje? 2012 m. liepos 25 d., www.alfa.lt [interaktyvu]. Prieiga per internetą: <http://www.alfa.lt/straipsnis/15048305/Kurie.zurnalistai..VSD.akiratyje.=2012-07-25_07-02> (prisijungta 2013 m. sausio 4 d.).
92. Dauguma lietuvių yra katalikai, tačiau prieštarauja Bažnyčios dalyvavimui politikoje [interaktyvu]. Prieiga per internetą: <<http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/article.php?id=19683521>> (prisijungta: 2012 m. gruodžio 6 d.).
93. Dvasininkų kryžiaus žygis pribloškė kai kuriuos Seimo narius. 2010 m. gruodžio 18 d., www.delfi.lt [interaktyvu]. Prieiga per internetą: <<http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/dvasininku-kryziaus-zygis-pribloske-kai-kuriuos-seimo-narius.d?id=39850067>> (prisijungta 2012 m. rugpjūčio 28 d.).
94. *Gapšienė Ž.* Religija ir valstybė Lietuvoje. 2007 [interaktyvu]. Prieiga per internetą: <http://www.tm.lt/relel_static/relel_zinynas/knyga_valstybe.html> (prisijungta 2013 m. sausio 4 d.).
95. *Girnius K.* Keista pažintis: VSD ar minčių policija? 2008 m. lapkričio 26 d. [interaktyvu]. Prieiga per internetą: <<http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2008-11-26-kestutis-girnius-keista-pazintis-vsd-ar-minciu-policija/26858>> (prisijungta 2013 m. sausio 4 d.).
96. Generalinis prokuroras Darius Valys atšaukia prokurorės prašymą laikinai stabdyti TV3 licenciją. 2011 m. vasario 21 d., www.15min.lt [interaktyvu]. Prieiga per internetą: <<http://www.15min.lt/naujiena/zmones/tv/generalinis-prokuroras-darius-valys-atsaukia-prokurores-prasyma-laikiniai-stabdyti-tv3-licencija-39-138727#ixzz1ytxi5KJe>> (prisijungta 2012 m. gruodžio 31 d.).
97. Generalinė prokuratūra siekia, kad TV3 būtų sustabdyta licencija dėl pažeidimų laidoje „Akistata“. 2011 m. vasario 21 d., www.15min.lt [interaktyvu]. Prieiga per internetą: <<http://www.15min.lt/naujiena/zmones/tv/generaline-prokuratura-siekia-kad-tv3-butu-sustabdyta-licencija-del-pazeidimu-laidoje-akistata-39-138690#ixzz1ytxuQwoc>> (prisijungta 2012 m. gruodžio 31 d.).
98. Google maps Lietuvoje [interaktyvu]. Prieiga per internetą: <<http://maps.google.com/help/maps/streetview/>> (prisijungta 2012 m. gruodžio 31 d.).

99. ESBO atstovė atkreipė dėmesį į piktnaudžiavimą baudžiamuoju procesu. 2011 m. spalio 29 d., BNS [interaktyvu]. Prieiga per internetą: <<http://www.lzinios.lt/Kriminalines-parastes/ESBO-atstove-atkreipe-demesi-i-piktnaudziavima-baudziamuoju-procesu>> (prisijungta 2013 m. sausio 4 d.).
100. Estijoje išteisinti tėvai, neleidę naujagimiui perpilti kraujo. 2001 m. kovo 15 d., BNS [interaktyvu]. Prieiga per internetą: <<http://www.delfi.lt/news/daily/crime/estijoje-isteisinti-tevai-neleide-naujagimiui-perpilti-kraujo.d?id=235754>> (prisijungta 2012 m. spalio 17 d.).
101. Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika byloje, susijusiose su asmens duomenų apsauga [interaktyvi]. Prieiga per internetą: <http://www.coe.int/c/document_library/get_file?uuid=ec21d8f2-46a9-4c6e-8184-dff9d3e3e6b&groupId=10227> (prisijungta 2012 m. gruodžio 31 d.).
102. Explanatory Report on the Criminal Law Convention on Corruption [interaktyvi]. Prieiga per internetą: <<http://conventions.coe.int/Treaty/EN/Reports/Html/173.htm>> (prisijungta 2012 m. gruodžio 31 d.).
103. „Freedom House“ Lietuvos spaudos laisvės indeksas pasirinktinai pagal metus [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.freedomhouse.org/report/freedom-press/2008/lithuania>> (prisijungta 2013 m. sausio 4 d.).
104. Į Naująją Zelandiją vykęs G. Kazakevičius traukiasi iš tarnybos. 2011 m. rugsėjo 21 d., www.balsas.lt [interaktyvu]. Prieiga per internetą: <<http://www.balsas.lt/naujiena/556597/i-naujaja-zelandija-vykes-g-kazakevicius-traukiasi-is-tarnybos>> (prisijungta 2012 m. spalio 25 d.).
105. JAV valstybės departamentas 2011 m. pranešimas apie žmogaus teisių padėtį Lietuvoje [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.state.gov/documents/organization/186584.pdf>> (prisijungta 2013 m. sausio 4 d.).
106. J. Razma ragina A. Kubilių atleisti po Naująją Zelandiją keliavusį premjero kanclerio pavaduotoją. 2011 m. rugpjūčio 15 d., www.delfi.lt [interaktyvi]. Prieiga per internetą: <<http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/jrazma-ragina-akubiliu-atleisti-po-naujaja-zelandija-keliavusi-premjero-kanclerio-pavaduotoja.d?id=48586787>> (prisijungta 2012 m. spalio 25 d.).
107. Kaip visuomenė vertina žmogaus teisių padėtį Lietuvoje. Reprezentatyvi Lietuvos gyventojų apklausa 2008 m. lapkričio 7–15 d., N = 1001. Tyrimą Žmogaus teisių stebėjimo instituto užsakymu atliko Visuomenės nuomonės ir tyrimų centras Vilmorus. Vilnius, 2008 [interaktyvi]. Prieiga per internetą: <http://www.hrmi.lt/uploaded/TYRIMAI/Vilmorus_apklausa_2008.pdf> (prisijungta 2013 m. sausio 4 d.).
108. Kaip visuomenė vertina žmogaus teisių padėtį Lietuvoje. Reprezentatyvi gyventojų apklausa 2010 m. lapkričio 3–15 d., N = 1000. Tyrimą Žmogaus teisių stebėjimo instituto užsakymu atliko Visuomenės nuomonės ir tyrimų centras Vilmorus. Vilnius, 2010 [interaktyvi]. Prieiga per internetą: <http://www.hrmi.lt/uploaded/PDF%20dokai/Vilmorus_Apklausos_Rezultatai_20101210.pdf> (prisijungta 2013 m. sausio 4 d.).
109. Kristaus Karaliaus Intronizacijos Aktas – veiksmas dėl bendro gėrio. Vilniaus rajono savivaldybės pranešimas spaudai [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.vrsa.lt/go.php/lit/VILNIAUS-RAJONO-SAVIVALDYBES-PRANEIMAS-SPAUDAI/481>> (prisijungta 2012 m. rugpjūčio 14 d.).
110. Niurnbergo karo nusikaltimų tribunolas – didžiausias juridinis farsas istorijoje. <http://www.veidas.lt> [interaktyvi]. Prieiga per internetą: <<http://www.veidas.lt/niurnbergo-karo-nusikaltimu-tribunolas-%E2%80%93-didziausias-juridinis-farsas-istorijoje>> (prisijungta 2013 m. sausio 4 d.).
111. Ikitėisminis tyrimas dėl Petro Stankero nutrauktas neradus nusikaltimo požymių www.15min.lt [interaktyvu]. Prieiga per internetą: <<http://www.15min.lt/naujiena/ziniosgyvai/istorija/ikiteisminis-tyrimas-del-petro-stankero-nutrauktas-neradus-nusikaltimo-pozymiu-582-140277>> (prisijungta 2013 m. sausio 4 d.).
112. Kristus – Lenkijos karalius? 2007 m. sausio 28 d., Šv. Pijaus X kunigų brolija Lietuvoje [interaktyvu]. Prieiga per internetą: <http://www.fsspx.lt/index.php?option=com_content&task=view&id=510&Itemid=104> (prisijungta 2012 m. rugpjūčio 14 d.).
113. *Kiris E., Rekest & Co.* Konstitucijos negerbimo tradicija [interaktyvi]. Prieiga per internetą: <<http://archyvas.veidas.lt/lt/leidinys.full/4a4c955c647a6.1>> (prisijungta 2012 m. rugsėjo 19 d.).
114. *Lavaste L.* Teisėjų nuodėmės – viešos ir nutylimos. 2011 m. kovo 23 d., www.lrytas.lt [interaktyvu]. Prieiga per internetą: <http://m.lrytas.lt/?data=20110423&id=akt23_a1110423&p=8&sk_id=&view=2> (prisijungta 2013 m. sausio 4 d.).
115. Lithuania should decriminalize defamation, says OSCE media freedom representative. Organization for Security and Co-operation in Europe. Press release [interaktyvi]. Prieiga per internetą: <<http://www.osce.org/fom/84309>> (prisijungta 2013 m. sausio 4 d.).
116. Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos veiklos 2010 m. ataskaita [interaktyvi]. Prieiga per internetą: <<http://www.lygybe.lt/assets//LGKT%20ataskaita%202010.doc>> (prisijungta 2012 m. spalio 16 d.).
117. Neapykantos kurstymas Lietuvoje. Dažniausiai užduodami klausimai. Žmogaus teisių stebėjimo institutas [interaktyvūs]. Prieiga per internetą: <http://www.hrmi.lt/uploaded/PDF%20dokai/Neapykantos_kurstymas_DUK_20110629.pdf> (prisijungta 2013 m. sausio 4 d.).
118. *Nargėlaitė M.* Ar iš tiesų kitokios religijos kelia grėsmę? 2012 m. rugsėjo 9 d. [interaktyvi]. Prieiga per internetą: <<http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/ar-is-tiesu-kitokios-religijos-kelia-gresme.d?id=59462991>> (prisijungta 2012 m. spalio 16 d.).
119. Pagrindiniai 2011 m. visuotinio gyventojų ir būstų surašymo rezultatai. Lietuvos Statistikos departamento pranešimas spaudai [interaktyvūs]. Prieiga per internetą: <<http://www.stat.gov.lt/lt/news/view?id=11317>> (prisijungta 2012 m. spalio 15 d.).
120. *Pileckas L.* Po skustagalvių eitynių policija prarado amą. 2008 m. kovo 13 d., www.lrytas.lt [interaktyvi]. Prieiga per internetą: <<http://www.lrytas.lt/-12053354811205324795-po-skustagalvi%C5%B3-eityni%C5%B3-policija-prarado-am%C4%85-2-video.htm>> (prisijungta 2013 m. sausio 4 d.).
121. Po aštuonerių metų pagaliau priimtas sprendimas *Drakšas prieš Lietuvą* [interaktyvu]. Prieiga per internetą: <<http://www.tm.lt/eztt/naujiena/149>> (prisijungta 2012 m. gruodžio 31 d.).

122. Politikams – arkivyskupo SMS. 2011 m. birželio 23 d., ELTA [interaktyvu]. Prieiga per internetą: <<http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/politikams-arkivyskupo-sms.d?id=46899405>> (prisijungta 2012 m. rugpjūčio 28 d.).
123. Raminimai „Google Street View“ kritikams: asmens duomenų saugumą gina įstatymas. 2012 m. birželio 7 d., www.lrytas.lt [interaktyvu]. Prieiga per internetą: <<http://www.lrytas.lt/-13390590901338260268-raminimai-google-street-view-kritikams-asmens-duomen%C5%B3-saugum%C4%85-gina-%C4%AFstatymas.htm>>(prisijungta 2012 m. gruodžio 31 d.).
124. „Reporters without borders“ pasaulio valstybių spaudos laisvės indeksas pasirinktinai pagal metus [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://en.rsf.org/press-freedom-index-2008,33.html>> (prisijungta 2013 m. sausio 4 d.).
125. Registruoti lobistai. Vyriausioji tarnybinės etikos komisija [interaktyvu]. Prieiga per internetą: <http://www.vtek.lt/vtek/index.php?option=com_content&view=article&id=371&Itemid=41> (prisijungta 2012 m. rugsėjo 19 d.).
126. Religinių bendruomenių ir dvasinių grupių Lietuvoje žinynas [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.tm.lt/rel_static/rel_zinynas/> (prisijungta 2012 m. birželio 28 d.).
127. Sankcijos slapta klausytis pokalbių išduodamos neteisėtai. 2010 m. sausio 15 d., BNS [interaktyvu]. Prieiga per internetą: <<http://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/sankcijos-slapta-klausytis-pokalbiu-iskuodamos-neteisetai.d?id=27856419>> (prisijungta 2013 m. sausio 4 d.).
128. Seimo nario K. Ramelio 2012 m. gegužės 9 d. siūlymas, kuriam Seimo Nacionalinio saugumo ir gynybos komitetas nusprendė pritarti [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=425573> (prisijungta 2012 m. gruodžio 31 d.).
129. Seimo kanceliarijos Teisės departamento 2012 m. kovo 20 d. pastabos Kriminalinės žvalgybos įstatymo projektui [interaktyvios]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=425573> (prisijungta 2012 m. gruodžio 31 d.).
130. Tarptautinių žodžių žodynas. Vilnius: Žodynas, 1999.
131. Teisė į privataus gyvenimo neliečiamumą: asmens kodo naudojimas Lietuvoje. Situacijos įvertinimas. Žmogaus teisių stebėjimo institutas, 2012 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.hrmi.lt/uploaded/PDF%20dokai/Privatus%20gyvenimas_Asmens%20kodas_20110920.pdf> (prisijungta 2012 m. gruodžio 31 d.).
132. Teisė į privataus gyvenimo neliečiamumą: vaizdo stebėjimo kamerų naudojimas Lietuvoje. Situacijos įvertinimas. Žmogaus teisių stebėjimo institutas, 2012 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.hrmi.lt/uploaded/PDF%20dokai/Vaizdo%20stebėjimo%20kameru%20tyrimas_20120130_3.pdf> (prisijungta 2012 m. gruodžio 31 d.).
133. TNS 2008, 2009, 2010 metinės žiniasklaidos tyrimų apžvalgos [interaktyvios]. Prieiga per internetą: <<http://www.tns.lt/lt/top/paslaugos/ziniasklaidos-auditoriju-tyrimai/metine-ziniasklaidos-tyrimu-apzvalga>> (prisijungta 2013 m. sausio 3 d.).
134. Valdžią Kristui perleidusio Vilniaus rajono merė nemano ižeidusi kito tikėjimo žmones (I). Publicistinė laida „Lietuva tiesiogiai“, 2009 m. birželio 19 d. [interaktyvi]. Prieiga per internetą: <<http://tv.lrytas.lt/?id=12453536981245017212>> (prisijungta 2012 m. rugsėjo 12 d.).
135. Žmogaus teisių įgyvendinimas Lietuvoje, 2007–2008 m. apžvalga. Žmogaus teisių stebėjimo institutas [interaktyvi]. Prieiga per internetą: <http://www.hrmi.lt/uploaded/PDF%20dokai/Apzvalga_2007-2008_20090609.pdf> (prisijungta 2012 m. balandžio 11 d.).
136. Žurnalistų etikos inspektoriaus 2011 metų veiklos ataskaita. Vilnius, 2012 [interaktyvi]. Prieiga per internetą: <<http://www3.lrs.lt/docs2/YYZSVDAF.PDF>> (prisijungta 2012 m. gruodžio 31 d.).
137. Žurnalistų etikos inspektoriaus 2011 metų veiklos ataskaita. Vilnius, 2012 [interaktyvi]. Prieiga per internetą: <<http://www3.lrs.lt/docs2/YYZSVDAF.PDF>> (prisijungta 2012 m. gruodžio 31 d.).
138. Žurnalistų ir leidėjų etikos komisijos sprendimai dėl priskyrimo profesinės etikos nesilaikančių viešosios informacijos rengėjų kategorijai [interaktyvūs]. Prieiga per internetą: <<http://www.lzlek.lt/index.php?lang=1&sid=371&tid=400>> (prisijungta 2012 m. gruodžio 31 d.).
139. Žurnalistų etikos inspektoriaus 2011 metų veiklos ataskaita. Vilnius, 2012 [interaktyvi]. Prieiga per internetą: <<http://www3.lrs.lt/docs2/YYZSVDAF.PDF>> (prisijungta 2012 m. gruodžio 31 d.).
140. Žurnalistų etikos inspektoriaus tarnyba. Paskirta bauda laikraščio „Lietuvos rytas“ vyriausiojo redaktoriaus pavaduotojui. 2011 m. gruodžio 14 d. [interaktyvu]. Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/pls/inter/zetika?r_id=4517&k_id=1&d_id=119118> (prisijungta 2012 m. gruodžio 31 d.).

Autorių interviu su ekspertais

141. Interviu su buvusiu operatyviniu darbuotoju, 2012 m. gegužės 28 d.
142. Interviu su asmens teisės į privatumą gynimo srityje dirbančia teisininke, 2012 m. birželio 5 d.
143. Interviu su religijos mokslų specialiste, 2012 m. gegužės 14 d.
144. Interviu su valstybės tarnyboje dirbančiu religinių organizacijų specialistu, 2012 m. balandžio 27 d.
145. Interviu su viešosios informacijos kokybę analizuojančiu žurnalistu, Žurnalistų sąjungos nariu, 2012 m. balandžio 25 d.
146. Interviu su žiniasklaidos teisės srityje dirbančia teisininke, 2012 m. gegužės 3 d.
147. Interviu su žurnalistikos mokslų daktaru, 2012 m. balandžio 19 d.

THE PROBLEMS OF ENSURING THE RIGHT TO PRIVACY, RIGHT TO FREEDOM OF THOUGHT, CONSCIENCE AND RELIGION, RIGHT TO FREEDOM OF EXPRESSION

Mindaugas LANKAUSKAS, Researcher of Legal System Research Department
Matas MULEVIČIUS, Junior Research Fellow of Legal System Research Department
Dr. Salomėja ZAKSAITĖ, Research Fellow of Criminal Justice Research Department

Summary

One of the main problems in ensuring right to privacy occurs when media abuse the freedom of information. Such abuse is conditioned, on the one hand, by the hyper commercialized media culture and, on the other hand, by the complex relationship of different concurring rights and freedoms. Public dissemination of information on private life instigates a conflict between the right to privacy and the freedom of information; thus, there is an ongoing need of finding the right balance between those different legal goods. Furthermore, the question of the violation of privacy requires taking into account certain evaluative criteria explicated by ECHR: legitimate public interest; public importance and the necessity in a democratic society.

Lithuanian case law has developed the concept of privacy, but the practical defense of such right is aggravated due to the fact that usually the sums of non-pecuniary damages for privacy violations are relatively small (even for repeat offenses or offenses committed despite the person's request not to publish certain information). It is assumed that the courts should take greater account to the financial status of the offender.

The right to privacy in the context of operational activities is hardly compatible with the fundamental principle of legal certainty. Therefore, the Law on operational activities is to be corrected: the differentiated rights of concrete authorities must be established; the operational measures (methods) must be directly linked with the crimes (which are to be investigated with the help of such methods); the relation between criminal procedure and operational activity must be defined more clearly; also the activity of undercover agents must be defined more precisely.

Freedom of thought, conscience and religion is also not fully safeguarded in Lithuania *inter alia* for the following reasons: (1) there are certain differences in legal status of traditional and other (state recognized and unrecognized) confessions, resulting that the latter do not enjoy the same rights comparing to the former; (2) state and the Catholic Church in some cases are interfering into each other's areas, leading to the potential violation of the principle of separation between church and state.

Basic challenges of freedom of expression cover the decreasing quality of media, abuse of hate speech in public areas etc. that has a negative impact on international human rights ratings. The exceptional cases of (conveying) the secrecy of the information's source is not thoroughly regulated: the constitutional imperative allowing a court to require a journalist to identify his/her source only when all other measures are exhausted is still not fulfilled. There also should be a specific type of legal liability, if such (thus far – somewhat declarative) decision of the court is not carried out.

It is also proposed to change the practice of the implementation of liability for personal honor and dignity by giving a priority to civil law measures (compensation and restitution) in comparison with the criminal law measures (punishment). Such practice would be in (better) conformity with the principle of *ultima ratio*.

Teisės į privatumą, minties, sąžinės, religijos laisvę ir saviraišką užtikrinimo problemos.
Mokslo studija / Lietuvos teisės institutas; Lankauskas M., Mulevičius M., Zaksaitė S.

Redagavo: Vesta Adomaitienė

Maketavo: Laima Valungevičiūtė

ISBN 978-9986-704-18-8 (Internetinis leidinys)